Hayat

TARİH MECMUASI

Sayı: 9
Ekim 1967 - 250 Kuruş

Bu yıl

YAPI ve KREDİ
BANKASI

tasarruf mevduatı sahiplerine

7,5
MİLYON
LİRA

tutarında ikramiyeler
dağıtıyor

Kanûnî Sultan Süleyman
(Fotoğraf: Sacit Özenen)

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

Tac - Mahal 4
General Harrington'un Elegeçirilen Raporu 9
Üç Günün Hikâyesi 14
Alman Tarihçisi Prof. Babinger'le Bir Konuşma 19
Koyunoğlu Müzesi 22
Japonya 26
İtibar Düşkünleri 35
Eski Kitapçılık Sanatlarımız 36
Kızlı Alay 41
Hayalet Gemi 44
İsmini Taşıdığınız İnsanların Hikâyesi 50
Esir Dalgıçlar 52
Tarihe Akan Bir Ay 57
Resimlerle Eski İstanbul 58
1909 Karikatürleri 62
Kitaplar Arasında 64
Tarih Postası 65

Vilâyetlerimizin Tarihi

Çankırı 97
Aydın 100
Van 108
Eskişehir 117
Adana 123

Hayat TARİH MECMUASI
Aylık Kültür Mecmuası
1 Ekim 1967 Yıl: 3 Cilt: 2
Sayı: 9 Sıra: 33

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL
YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22 İstanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-İstanbul TEL: 27 12 07

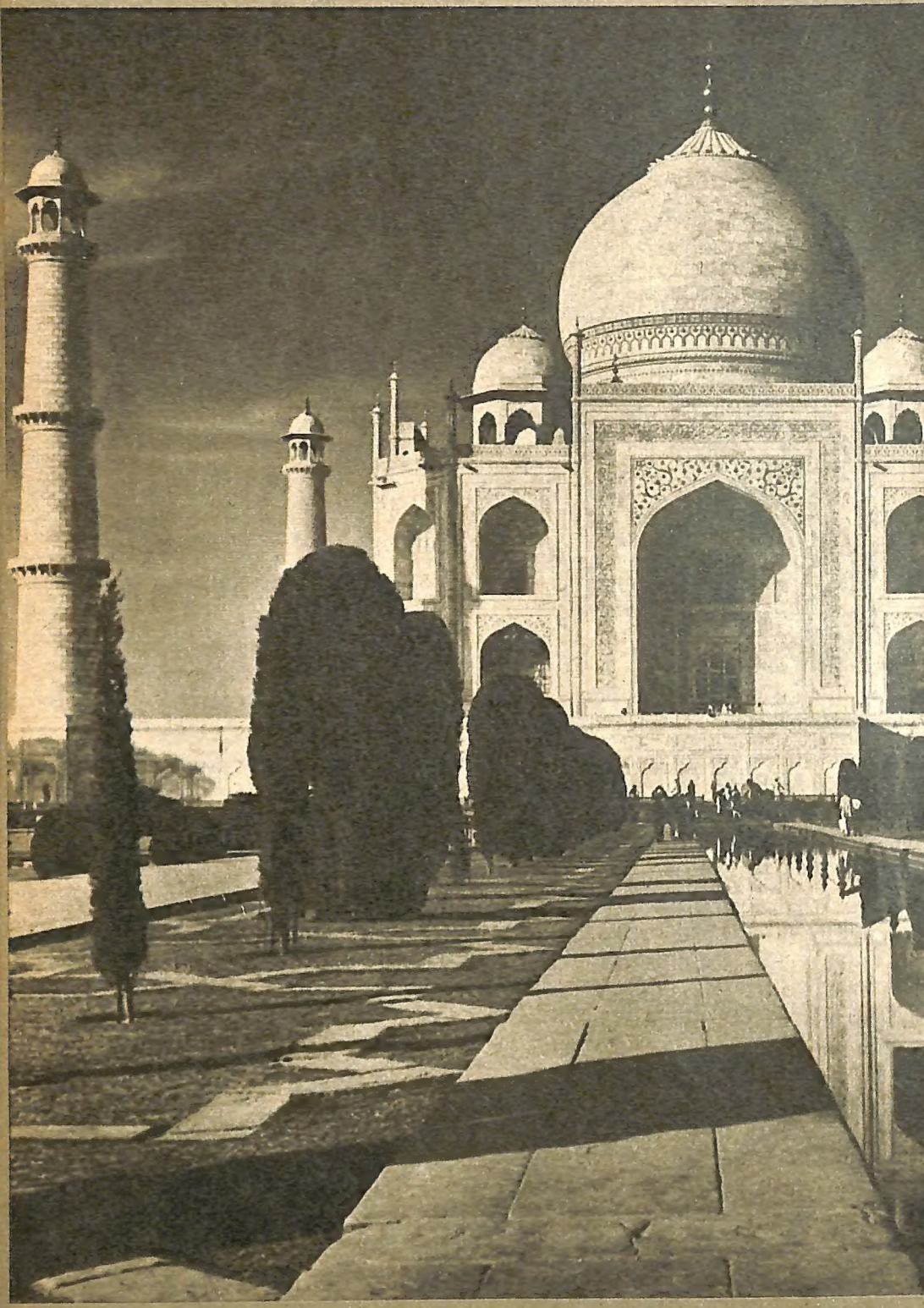

Şâh-i Cihân'ın eşi için yaptırdığı Tâc - Mahal.

Hindistan'da Bir Türk Sanat Şaheseri

TAC MAHAL

Yazan: Tahsin Tunalı

XVI. yüzyıl, Türkler'in 22 yüzyıllık tarihlerinin en büyük devresidir. XVII. yüzyıl da, Türkler'in büyüklük çağlarından biri sayılır. Bu yüzyılda, Osmanlı Türk imparatorluğu hafif bir gerileme gösterdiği halde, Hindistan Türk imparatorluğu, yüzyılın son yıllarına kadar yükselmekte ve gelişmekte devam etmiştir. Bu yazımızda, Hindistan Türk imparatorluğunun XVII. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleştirdiği bir sanat şaheserinden, Tâc - Mahal'den bahsedeceğiz.

Bu yıllarda, Hindistan Türk imparatorluğunun başında Şâh-i Cihân vardı. Bu büyük hükümdar, Timur'un 9. ve Timurlular'ı Türkistan'dan Hindistan'a getiren Bâ-

Ercmend Bânû'ya olan sevgisiyle ünlüydü. 'Pâdşâh-Beğim», yani «imparatoriçe» sanını taşıyan ve «Mümtâz-Mahal» diye anılan bu hanım yaşadığı müddetçe, Şâh-i Cihân, başka bir kadınla ilgilenmemişti. Bir Türk kumandanının, Âsaf Han'ın kızı olan Ercmend Bânû, Şâh-i Cihân'dan bir yaş büyüktü. 14. çocuğu olan Cevher-Ârâ Beğim'i doğururken öldü. Şâh-i Cihân, sonsuz derecede kederlendi. Bu kederden, birçok mimarî tarihçisinin, dünyanın en güzel mimarî eseri olduğunu söyledikleri Tâc-Mahal doğdu.

Eşini kaybedince, bütün saçları ağaracak derecede üzülen Şâh-i Cihân, Ercmend Bânû'nun adını ölümsüz kılmak için, büyük bir anıt-kabir yaptırmaya karar verdi. Bu anıt-kabir, firavunların piramidleri gibi muazzam bir taş yığınından ibaret olmayacak, Ercmend Bânû'nun güzellik ve zerafetine yakışır bir eser halinde, gelecek nesillerin hayranlığını kazanacaktı. Böyle bir eserin gerçekleştirilmesi için acele edilemezdi. Bütün dünyadan, Avrupa'dan, İran'dan, Türkiye'den, Türkistan'dan, Hindistan'ın her tarafından mimarlar ve sanatkârlar çağırıldı. Hepsinden birer proje istendi. Şâh-i Cihân, İstanbul'dan gelen ve Mimar Sinan'ın talebesi olan Mehmed İsâ Efendi'nin projesini beğendi. Bu projenin büyük bir maketi yapıldı ve bu maketin aynen gerçekleştirilmesine karar verildi.

Bu suretle, inşası 22 yıl devam edecek olan dünyanın en zarif anıtına başlanıldı. Başmimar İstanbullu Mehmed İsâ Efendi'ye, Semerkandlı bir Doğu Türkü olan Mimar Muhammed Şerif yardım ediyordu. Eserin azametli kubbesi, kubbe mimarlığında büyük ihtisası olan gene Mimar Sinan'ın talebesinden İstanbullu İsmail Efendi tarafından yapılıyordu. Mermer üzerine oyulacak yazılar için, İstanbul'dan Hattat Settâr Efendi getirilmişti. Tuğraları, Emânet Han adında Şîrazlı bir İranlı sanatkâr çiziyor, mermerleri Muhammed Hanîf adında Agralı bir Müslüman Hindli oyuyordu. Bu 6 büyük sanatkârın beşi, ayda biner rupi, bugünkü paramızla 75 000 TL., kubbe mimarı İsmail Efendi ise, bu miktarın yarısı kadar maaş alıyorlardı. Bu suretle 5 sanatkârın herbirine 22 yılda toplam olarak 18.900.000 TL. ödendiği anlaşılır. 6 sanatkârın 22 yıllık maaşlarının toplamı ise 104.250.000 TL.'nı bulur. Eser tamamlandıktan sonra aldıkları hediyeler, bu rakamın dışındadır. İkinci derecede sanatkârlara ve binlerce işçiye de ödenen para hesap edilirse, yalnız işçilik olarak, bugünkü paramızla yüz milyonlarca lira sarfedildiği anlaşılır.

Bu yazımızın başlıca kaynağını teşkil eden Hindistan Müslümanları'ndan Mevlevî Muînüddin Ahmed'in İngilizce «The Taj» adlı eserinde, belgeleriyle yazdığına göre, Tâc-Mahall'e ve etrafındaki ilâve anıtlara 30 milyon rupi, bugünkü paramızla takriben 2 milyar 250 milyon TL. harcanmıştır. Bu miktar, Tâc-Mahal'den yüzyıl kadar önce Kanunî Sultan Süleyman'ın İstanbul'da yaptırdığı Süleymâniye külliyesine harcanan paranın iki misli kadardır.

Tâc-Mahal, 11.881 metre kare bir alan kaplar. Bu alan, asıl anıtın kapladığı sâhadır. Büyük bahçesi ve bu bahçenin içindeki ek anıtlarla eserin umumî heyeti, birkaç misli bir büyüklüktedir. Anıt, iki muazzam tepsi üzerine inşa edilmiştir. Birinci tepsi kırmızı taştan, daha üstte olan ikincisiyse, beyaz mermerdendir. İlk tepsi zeminden 1,5 metre, ikincisi, 6 metre yüksekliktedir. Merdivenle çıkılır. Birinci tepsi, her kenarı 109 metre olan bir karedir. Asıl anıt, bu karenin üzerinde yükselir.

Tâc-Mahall'in kubbesinin yerden yüksekliği 82 metredir. Sultanahmed Camii'nin kubbe yüksekliği 43 metre olduğuna göre, hayli yüksek olduğu anlaşılır. Fakat yanlara doğru fazla yayılmamış, bilakis toplanmıştır. İnşaatta son derece berrak, damarsız beyaz mermer kullanılmıştır. Aynı mermerden, anıtın çevresine 4 minare yapılmıştır. Minareler, İstanbul minareleri kadar yüksek

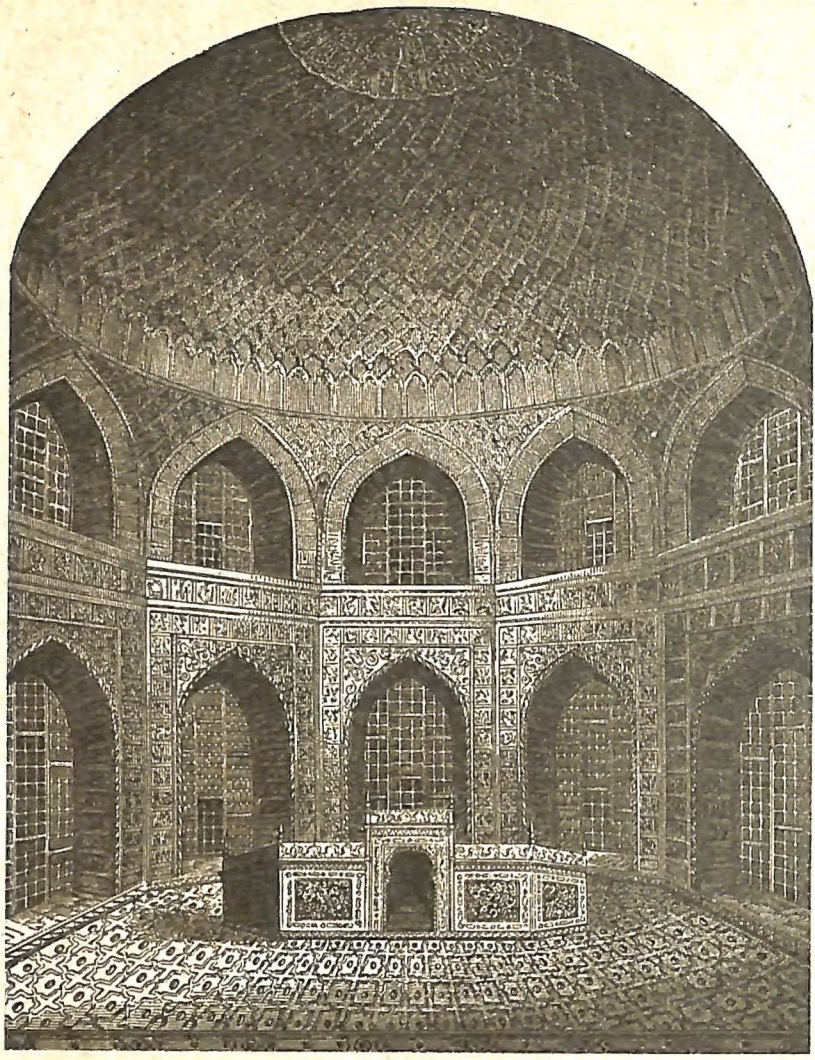

İnşası 22 yıl süren Tâc - Mahall'in içi nefis çinilerle süslenmiş, azametli kubbesi, İstanbullu İsmail Efendi tarafından yapılmıştır.

ve ince değildir. Herbiri 42 metredir. Gece, mehtabın ve gündüz güneş ışığının muhtelif saatlerde anıtın muhtelif cephelerine aksi, Tâc-Mahall'in manzarasını her an değiştirmektedir. Anıtın içinde bulunduğu muazzam bahçe, ağaç ve çiçek tarhlarıyle pek güzel bir şekilde bezenmiştir. Hindistan Türk imparatorluğunun o zamanki başkenti olan Agra şehrine hâkim olan Tac-Mahal, Cemne nehrine dayanmaktadır. Bahçedeki mermer havuzda anıt, olanca ihtişamıyle akis yapmaktadır.

Çok yüksek bir teknik bilginin eseri olarak kabul edilen kubbenin altında, dört yanda, dört tane dev kapı vardır. Her birinin yüksekliği 32 metredir. Anıtın dört tarafına, Yâ-Sîn sûresinin tamamı, çok büyük ve eşsiz sanatkârlıkla yazılmıştır. İstanbullu Hattât Settâr Efendi'nin eseri olan bu yazı, mermere o şekilde oyulmuştur ki, uzaktan, kabartma gibi görünmektedir. Uzaktan bakılınca, 30 metre yüksekteki satırlar da, zemine yakın satırlar da, aynı büyüklükte harflerle okunmaktadır. Settâr Efendi, harflerin iriliklerini ayarlamış, yükseldikçe harfleri büyütmüştür.

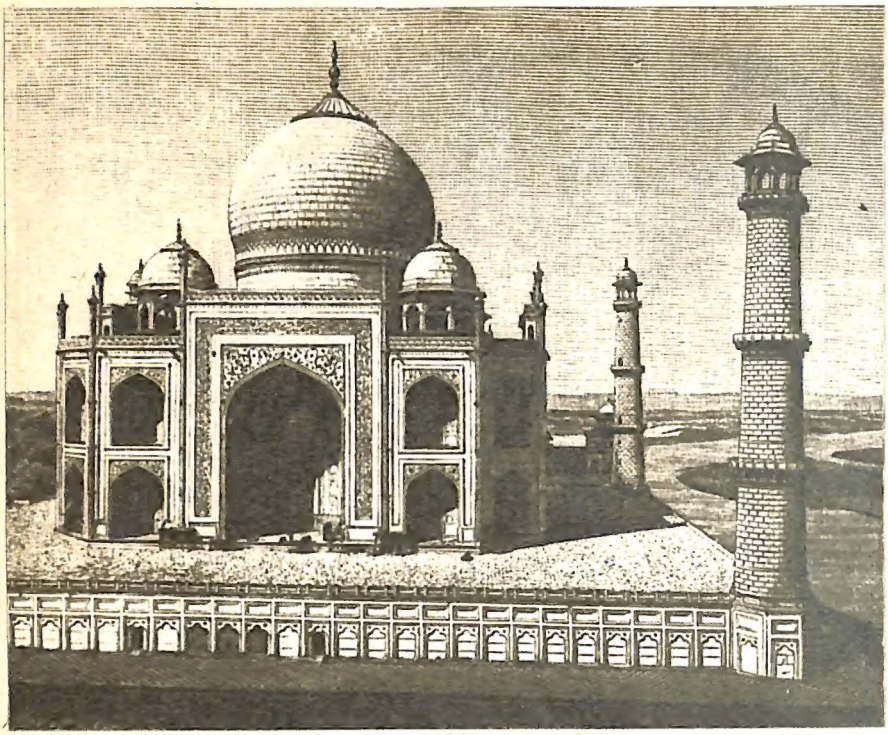

XVII. yüzyılın ortalarında inşa edilen Tâc - Mahall'in eski bir gravürü...

Anıtın duvarları ve iç bölmeleri, akustik kurallarına son derece uygun bir şekilde yapılmıştır. Öyle ki, içinde Kur'ân okundukça, çok cazip ve insanı büyüleyici yankılar, biribirini takip etmektedir. Mermer duvarlara, yüzbinlerce akik, sedef, zafir, yemenî, yeşim ve zeberced gömülmüştür. Bu arada duvarlarda 42 zümrüt, 142 yakut, 625 pırlanta ve 50 tane gayet iri inci bulunmaktadır.

Anıtın en üst katında, her kenarı 4 metre olan ve «Muhaccer» denen, yerden 2 metre yükseklikte, oyulmuş mermerden 3 kafesle süslü blokta, Tâc-Mahall'in şerefine inşa edildiği Ercmend Bânû Pâdşâh-Begim Türkmen'in mermer sandukası vardır. Ercmend Bânû'dan 36 yıl sonra 72 yaşında ölen Şâh-i Cihân, Evrengzîb Âlemgîr Şâh tarafından, Muhaccer'in bir kenarındaki sandukanın altına gömülmüştür. Âlemgîr Şâh, Şâh-i Cihân ile Ercmend Bânû'nun oğludur. Bu suretle, iki büyük âşık, ebedî uykularını, yanyana uyumaktadırlar.

Tâc-Mahall'in inşaatında yalnız beyaz mermer kullanılmıştır. Büyük mermer bloklar, Agra'ya, 350 km. uzakta bulunan bir ocaktan kesilmiş ve yontulmuş olarak getirilmiştir. Anıtın bahçesine, başlı başına bir şaheser olan büyük bir cümle kapısından girilmektedir. Bu bahçenin içinde bir cami ve daha birçok bina vardır ki, hepsinin yapımına, asıl anıt kadar itina gösterilmiştir. Tâc-Mahall'in umumî görünüşü, bu binalarla beraber tam bir birlik meydana getirmekte, her parça, diğerini tamamlamaktadır. Tâ uzaktan Tâc-Mahall'i gören, bahçesinin cümle kapısından anıta yaklaşmaya başlayan bir ziyaretçi, her adımda yeni bir güzelliği farketmekte ve heyecandan heyecana düşmektedir.

Tâc-Mahal bittiği zaman, Şâh-i Cihân çok sevinmiş ve şu anlama gelen bir beyit söylemiştir:

«Devir, Tanrı'nın kudretinin insanlar tarafından gözle görülmesi için, bu anıtı meydana getirmiştir.»

Kurtuluş Savaşı'nda, önemli bir casusluk olayı

GENERAL HARRİNGTON'UN ELE GEÇİRİLEN RAPORU

Mütareke devrinde Anadolu'da faaliyette bulunan gizli teşekküllerden, bilhassa M. M. Grubu'nun istihbarat ve casusluk kolu birçok gizli belgeleri ve sırları elde etmiş, böylece önemli ve faydalı hizmetlerde bulunmuştur.

İstanbul işgal kuvvetlerini, Mütareke devresi boyunca yönetmiş olan İngiliz generali Harrington'un, İngiltere Harbiye Nezaretine yollanmak üzere düzenlediği raporu elde etmesi de, bu grubun başarıları arasındadır.

Hamal, amele, mürettip, dilenci, derviş gibi kılık ve hüviyetler altında Müttefik harekâtını adım adım takip eden M. M. grubu fedailerinden biri, bu raporun matbaadaki bozuk nüshalarından birini ele geçirmeye muvaffak olmuştur.

Böylece, raporun tam metni İngiltere Harbiye Nezaretine ulaşmadan, Matbuat ve İstihbarat Müdiriyet-i Umumiyesi tarafından çıkarılan Ayın Tarihi dergisinin 2 numaralı ekim 1923 tarihli nüshasında yayınlanmıştır.

RAPORUN ÖNEMİ: Rapor; İstanbul'da Müttefikler arası olaylarına ışık tutması, Müttefikler'in zayıf ve kuvvetli taraflarını belirtmesi, Mütareke devresi tarihine değerli bir doküman teşkil etmesi bakımlarından büyük önem taşımaktadır.

Aşağıda bazı kısımlarını özetlediğimiz bu raporu bulacaksınız.

S.B.

İNGİLTERE HARBİYE NEZARETİNE

Devletmeap!

İngiliz kıtalarının Türkiye'de 1920 kasımından, 1923 ekimine kadar olan faaliyeti hakkında işbu raporumu takdim etmekle kesb-i şeref eylerim. Bu devir, Yakındoğu meselesinin ilgi çekici birçok safhalarını içine almaktadır.

1920 kışı ve 1921 baharı sıralarında İstanbul'da vaziyete hâkim olmaya başladık. Fakat Türk Millî Ordusu, kuvvetçe çoğaldıkça ve teşkilât itibarıyle düzeldikçe, Yunan ordusunu Anadolu'dan kovmaya, Müttefikler'i İstanbul'dan çıkarmaya çalışacaklarını anladım.

General Paraskevupulos, Bursa'nın ve Doğu Trakya'nın Yunan ordusu tarafından işgaliyle sonuçlanan harekâtı icra eylemişti.

Türk ordusuna gelince: Türk ordusu, o zaman henüz toparlanıyordu. Ordu, faal ve vatansever reislerin idaresinde, muharip kuvvetlerden teşekkül ediyordu. Başlarında Mustafa Kemal Paşa vardı. Halbuki bu kuvvetler hiç bir zaman ciddiye alınmıyordu.

Şurası da kaydedilmelidir ki, gerek An-

kara'da, gerek İstanbul'da, Sovyetler'in tesirleri, o zamandan beri hissedilmeye başlanmıştı. O zaman, Müttefik kıtalarının emniyetine zararlı bazı şahısların tevkifini emretmek zaruretinde kaldım. Bunlar arasında, Bursa'ya sevkedilen Bolşevik propagandacıları da vardı.

YUNANLILAR'A GÜVENİM YOKTU

Ciddî harekât için Yunan ordusunun liyakatine tam güvenim yoktu. Fikrime göre, İngiliz kuvvetleri de, kendi iradesini kabul ettirmeye yeterli değildi. Bu fikrimi hiç bir zaman değiştirmedim. Onun için, sırf askerî sebeplere dayanarak, İngiliz kıtalarının İstanbul'dan alınmasını, adı geçen muhtıramda tavsiye ediyordum.

Venizelos'un düşmesinden sonra, Yunan ordusunda yapılan mütemadi değişikliklerden dolayı, bu ordunun ciddî harekât için ne dereceye kadar liyakatli olabileceğinden şüpheliydim.

Fikrime göre, asker iyi idi. Fakat, Yunan yüksek kumanda heyeti ve genelkurmayının birçok üyesi, tecrübeden mahrumdu; geniş mikyasta harekâtı muvaffakıyetle neticelendirebileceklerine kanaatim yoktu. 1922 senesinin son ayları beni bu tahminlerimde haklı çıkardı.

ANKARA'NIN İŞGALİ BİLE, TÜRK ORDUSUNUN MAĞLÛBİYETİNİ SAĞLAYAMAZDI

Eskişehir'in işgalini hedef tutan harekâtın suya düşmesinden sonra bu şehir ve Afyonkarahisar, daha sonra, iyi icra edilen bir taarruz neticesinde işgal edilmişti. Ondan sonra Yunan ordusu, Ankara'nın işgalini hedef tutan yeni harekâta başladı. Bu hususiaki taarruz planı iyi hazırlanmıştı. Fakat bu planın başarıya ulaşması için tecrübeli kumanda heyeti lâzımdı. O zamana kadar Yunan ordusu mağlûp edilmemişti. Fikrimce, Ankara'ya karşı harekâta karar vermek ciddî bir hata idi.

Çünkü, Ankara'nın işgali bile, Türk ordusunun savaş meydanında mağlûbiyetini temin edemezdi. Diğer taraftan, üssünden o kadar uzaklaşmış bir ordunun iaşe ve donatımı meselesi zor olacaktı. Bunun için de, tamamen tecrübeli bir kurmay heyetine lüzum vardı.

YUNAN ORDUSUNUN DEĞERİ TÜRKLER'CE ANLAŞILMIŞTI

Yunan taarruz planı, yukarıda söylediğim gibi, parlaktı. Fakat, Sakarya'nın do-

İstanbul'u işgal eden kuvvetler, Beyoğlu'ndan geçiyor.

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra düşman, İstanbul'u boşaltıyor.

ğusunda durmaya mecbur kalınca, Yunan ordusunun değeri, Türkler'ce de anlaşıldı. Fazla olarak, levazım hizmetlerinde de karışıklıklar çıktı. Esasen, kurmay heyeti gerekli strateji manevralarını icraya muktedir değildi. Sonunda, Yunan ordusu eski hatlarına çekilmeye mecbur kaldı.

Yunan orudusu, tabiî olarak, başarısızlığından dolayı hayal kırıklığına uğramıştı. Diğer taraftan Türk ordusu, daha büyük bir itaat ve daha iyi bir donatımla Yunan ordusunu mağlûp edeceğini biliyordu. **Başka deyimle söyleyelim, iki muhasım ordudan birinde muayyen bir maksat vardı. Diğeri o maksattan mahrumdu.**

O devreyi, Türk makamlarının ordularını donatmak hususunda büyük mesai sarfettikleri bir devre takip etti. Hiç şüphe yoktur ki, muhtelif kaynaklardan Türk ordusuna çeşitli birçok levazım verildi. İngilizler, bu devre esnasında iki muhasımdan hiç birine bir şey vermemek suretiyle tamamen tarafsız kaldılar.

İSTANBUL'DA TEŞEBBÜS TÜRKLER'İN ELİNE GEÇİYORDU

Müttefik Kuvvetleri Başkumandanlığı 1921 temmuzunda bana tevdi edildi. Fransız kıtaları hemen bize müsaviydi, İtalyan kıtalarının miktarı bizimkilerden çok azdı. O zamandan beri, arkadaşlarım, general Monbelli ve general Charpi'nin yardımıyle İstanbul'da kanunun hükmünü ve emniyetini temin eden birçok tedbirler aldım. Fakat zaman geçtikçe teşebbüs, Türkler'in eline geçiyordu.

Yunan maliyesi iflâsa doğru gidiyordu. Yunan askerlerinde de hoşnutsuzluk belirtileri başlamıştı. Ordunun hazırlanmasına hiçbir gayret sarfedilmiyordu. 1922 baharında Yunanlılar'ın, ordularını silâh altında tutmakta büyük zorluklarla karşılaştıkları meydana çıktı.

Yunanlılar, 1922 martında meseleye, memnunluk verici bir hal sureti bulmak için Müttefikler'e mezuniyet verdiler. Müttefikler'in Paris Konferansı'ndaki kararları böyle bir neticeye bağlanacağı umuluyordu. Fakat hatırlanacağı gibi Türkler o şartları kabul etmediler. O konferansın, Yunan ordusunun Anadolu'yu tahliyesi ve Türk idaresinin teessüsü hakkındaki projeleri tahakkuk edemediğine her zaman müteessif olacağım.

Eğer projeleri tahakkuk etseydi, Anadolu ve İzmir bugünkü harap hale gelmezdi.

ANESTİ, BİR DARBE İLE İSTANBUL'U İŞGAL ETMEK İSTİYORDU

O sıralarda, Haci Anesti, Yunan ordusunun başkumandanlığına tayin edildi. Anesti, cepheyi teftiş ettiği zaman, ordunun İzmir etrafındaki müstahkem hat yakınına çekileceğini askerlere ihsas ve imâ etti. Aynı zamanda, İstanbul'u bir darbe ile işgal etmek üzere, Anadolu'daki ordunun bir kısmını Doğu-Trakya'ya naklediyordu. Fikrime göre, bu, fena fikrin mahsulü bir proje idi ve hiç bir başarı ümidi taşımıyordu.

Haci Anesti'nin bu fikri hakkında kesin bilgi alınca, bir beyanname neşrederek, İstanbul hakkında her hangi bir hareketin, Müttefik kıtaları tarafından mukabeleye maruz kalacağını, Yunanlılar'a bildirdim. Aynı zamanda, İzmit Körfezi'ndeki İngiliz kıtalarını Çatalca'ya sevkederek, General Charpi'nin emrine verdim. Fransızlar da o zaman üç piyade taburundan ve bir süvari alayından mürekkep bir takviye aldılar. Bu tedbirler meyvesini verdi. Yunanlılar, tasarladıkları taarruzu icra etmediler. Türkler ise, Yunanlılar'ın Anadolu'dan Trakya'ya kuvvet göndermelerinden istifade ettiler. Planlarını pek parlak bir şekilde tatbik ettiler.

TARİHİN EN BÜYÜK ÇÖKÜNTÜSÜ

Türklerin bu harekâtı ne dereceye kadar evvelden karar altına almış olduklarını şüphelidir.

Yunan ordusunun güney grubu yarıldı, savunmaya muktedir olamadı ve tarihin en büyük çöküntülerinden biri olarak, Anadolu'dan denize döküldü. Bununla beraber, Yunan ordusunun kuzey grubundan Trakya'ya salimen geçmeye muvaffak olanlara da doğrusu takdirname vermek gerekir.

Türkler, tabiî olarak, başarılarından cesaret alıp, dikkatlerini, Anadolu'daki Müttefik kıtaları üzerinde topladılar.

O zaman bu kuvvetler münhasıran İngilizler'e aitti. Emrim altında yalnız, Çanakkale'de bir tabur ve İzmit'te de iki tabur bulunuyordu. Müttefikler'in birlik ve beraberliğini göstermek için Çanakkale'ye ve İzmit'e Fransız ve İtalyan müfrezeleri göndermelerini, İtalyan ve Fransız komiserlerinden rica ettim. Bu dileğim hemen kabul edildi. Ben de, evvelkine benzer bir tebliğ çıkardım. Fransız ve İtalyan hükümetleri ise bu tebliği uygun görmediler. Ve, Anadolu'daki müfrezelere geri çekilmek emri verdiler.

İSTANBUL'UN MÜDAFAASI

İstanbul'un hakikî müdafaası, Boğaziçi'nin 10 mil doğusunda, Maltepe-Dudullu müdafaa hattından ibaretti ve Müttefik kıtaları tarafından hazırlanmıştı.

Fransız ve İtalyan hükümetlerinin, kıtalarından hiç birinin Boğaz'ın Asya sahilinde kullanılmaması hususundaki kararları durumu pek zorlaştırdı. Çünkü emrim altındaki İngiliz kuvvetleri, gerek Çanakkale'nin, gerek İzmit Yarımadası'nın müdafaasına —bilhassa ciddî bir taarruz karşısında— kâfi değildi. O sıralarda, Türkler'in bu iki noktaya karşı kuvvet topladıkları anlaşılmıştı.

VAZİYET VAHAMET PEYDA EDİYORDU

Çanakkale'yi, mahallinde mevcut kuvvetlerle takviye ettim. Evvelce Çatalca'ya gönderilmiş olan kuvvetleri de geri aldım. Bununla beraber, İngiliz kuvvetleri yine de yetersizdi. Hattâ diyebilirim ki, tehlike önümüze çıktığı zaman karşı koyacak kuvvetlerim yoktu. Binaenaleyh, takviye kıtalarının gelmesine kadar mevkilerimizi muhafaza edebilmek için, lâzım olan vasıtaların tedariki büyük gayretleri gerektiriyordu.

9 eylülde, Çanakkale müdafaasının tanzimini albay Satel Gourt'a tevdi ettim; bu albayın emrinde, yalnız bir piyade taburu, bir süvari bölüğü ve bir sahra top bataryası bulunuyordu.

Bu kuvvet, pek üstün kuvvetler tarafından tehdit ediliyordu. O küçük kuvvetin takviyesi için Çanakkale'ye, İskoçya efradından, diğer taburlardan 17 ve 19. sahra top bataryalarından, 5. ağır top bataryasından kuvvetler gönderdim. Her saat geçtikçe, mevkiimizin daha ziyade sağlamlaştığını hissederek müteselli oluyordum.

TÜRKLER, BİZE ÖNEM VERMİYORDU

26 eylülde, 28. tümeni teşkil etmek ve mütemadiyen gelen takviye kıtalarını tesellüm etmek ve yerleştirmek üzere general Marden'i, Çanakkale'ye gönderdim. General Marden, kuvvetlerini derhal ileri sürerek, kuzeye doğru arazi işgal etti ve Nara burnunu kapadı ki, bunun çok faydası olmuştu. O sıralarda Müttefikler'in notası verilmiş ve Mudanya konferansı belirmeye başlamıştı. Ben, hiç bir çarpışmaya meydan verilmemesi arzusundaydım.

Fakat, Türkler'in hareket hattı, az kaldı durumu değiştiriyordu. Onların maksadı, İngiliz kuvvetlerini kendi mevkilerinde hareketsiz bulundurmaktı. Süvari

Türk birlikleri, düşman çekildikten sonra halkın coşkun tezahürü arasında, İstanbul'a girmişlerdi.

birliklerinden mürekkep olan askerlerinin, vaziyeti ciddî telâkki etmedikleri ve bize önem vermedikleri anlaşılıyordu. Sonradan bu süvari kuvvetleri, piyade kuvvetleriyle değiştirildi.

ÇARPIŞMALARIN BAŞLAMASINA RAMAK KALMIŞTI

Vaziyet, fevkalâde buhranlı bir hal aldı. İngiliz kıtalarının her subayı, her eri Mudanya konferansına hâdisesiz varmak hususundaki arzumun husule gelmesine elinden gelen gayreti sarfetti. Emrim altında bulunan General Marden, tahriklere karşı sabır ve tahammülün son derecesini de geçtiğimizi ve çarpışmaların başlamasına ramak kaldığını bana iki defa telgrafla bildirdi.

Ben de kendisine, uygun göreceği her tedbirin alınmasını münasip gördüğümü bildirdim. Her sabah, çarpışmaların başladığı hakkındaki haberi bekliyordum.

General Marden'in ve onun emrindeki subayların bu zor durum içinde görevlerini nasıl yaptıklarını takdir edecek kelime bulamıyorum. İngiliz kıtalarının soğukkanlılığını, tahammülünü ve itaatini tasvir ve takdir etmek üzere ciltlerle yazı yazmak lâzım. Bu durumu, İngiltere hükümetine bildirdim. Aynı zamanda, askerlerini tarafsız bölge dışına çekmek üzere Türk ordusu komutanına bir nota göndermek salâhiyetini aldım.

Adı geçen notada, Türk askerleri çekilmediği takdirde, ateş açılacağını bildirdim. Fakat, Mudanya konferansı görüşmeleri başlamak üzere bulunduğu için, bu notanın gönderilmesine lüzum kalmamıştı. Bu notanın gönderilmemesi, barışın menfaatine ve benimle beraber, hükümetimin de arzusuna uygun olduğu fikrindeyim.

Bununla beraber Çanakkale'den çoluk çocuk ve ihtiyarların çekilmelerini emrettim. Bundan sonra İngiltere hükümetiyle ve Estern Kumpanyasıyle temasa geçerek İstanbul'u Avrupa'ya bağlayan kabloyu, Asya sahilinden, Avrupa sahiline naklettirdim.

Bu tedbir pek faydalı oldu. Çünkü, kablonun naklinden 48 saat sonra, Anadolu sahilindeki telgraf tesisleri, Kemalistler tarafından tahrip edildi.

Mudanya konferansı, 3 ekim 1922'de başladı ve 11 ekim 1922'de imza edilen protokolla sona erdi. Böylece, mütareke yapılmış oldu.

Atatürk'ü Samsuna Götüren Gemide Kimler Vardı?

Üç Günün Hikâyesi

Röportaj: Erman Mevlânagil

TÜRK inkılâp tarihine geçmiş küçük bir vapur vardır: Bandırma. Marmara limanları arasında çalışıp duran bu vapurun, yine inkılâp tarihimize geçmiş bir Karadeniz seferi vardır: Bir mayıs ayında, Samsun'a yapılan bir sefer... Geminin bu seferindeki yolcuları ise, Türk'ün kaderini değiştirmek üzere Anadolu'ya giden on dokuz kişiden ibarettir: Başlarında Mustafa Kemal'in bulunduğu on dokuz kişi...

Bugün aradan 48 yıl geçti... Bu on dokuz kişiden sadece bir kişi var hayatta: Emekli Tümgeneral Hikmet Gerçekçi... Samsun'a varışını bayram olarak kutladığımız vapurun o seyahatinin bilinmeyen taraflarını, canlı bir tarih olan Hikmet Paşa'dan öğrenmek istedik.

73 yaşına rağmen, dinç bir insan olan Hikmet Gerçekçi, bizi büyük bir nezaketle karşıladı. İlk bakışta büyük tevazuu dikkati çekiyor. Harbiye'den çıktıktan sonra, Çanakkale'de çarpışmış, yaralanmış, sonra Kafkas cephesine gönderilmiş, Mustafa Kemal'le tanışması da Çanakkale'de olmuş. Kafkas cephesinden Muş'a gönderilmiş ve Çapakçı cephesinde tekrar Atatürk'le karşılaşmış. Atatürk onu, harp karargâhına almış. Gerçekçi anlattı:

— Atatürk, Fahrettin Paşa'nın yerine kuvvet-i seferiye kumandanlığına tayin edilince, yanına 8-10 kişilik bir harp karargâhı aldı. Seçtiği heyette benden başka, yaveri Cevat Abbas, teğmen Şükrü Bey, binbaşı Fuat Bulca (sonradan milletvekili oldu), Kemal Gökçen (sonradan tümgeneral oldu) de vardı. Diğerlerini hatırlayamıyorum. Bu şekilde Atatürk'le temasımız sıklaştı.

— Sizi o heyete niçin seçti?

— Onu ben de bilmiyorum. Hep beraber, Abdülhalik Renda'nın valisi olduğu Halep'e, oradan Şam'a gittik. Biz, Şam'da kaldık, rahmetli Atatürk, Birüssebi'e gitti. İstanbul'dan Enver Paşa ile Büyük Cemal Paşa da Birüssebi'e gitmişler, orada üçü arasında bir konuşma olmuş. Atatürk'ün dönüşünde, Diyarbakır'a, Ahmed İzzet Paşa'nın yerine 2. Ordu kumandanlığına tayin edildiğini haber aldık.

Hikmet Gerçekçi bu arada tifüse yakalanmış ve istirahat verilmiş. İkinci ayın sonunda muvakkat hidemat-ı sabite'ye ayrılarak Kuleli Askerî Lisesi sınıf zabitliğine tayin olunmuş.

— Ben bir, bir buçuk sene Kuleli'de sınıf zabitliği yaptım. Bu arada Atatürk de İstanbul'a dönmüştü. Hürmet-i mahsusamla kendilerini haftada bir, iki defa ziyaret ederdim. Alçak gönüllülük gösterip beni kabul buyururlardı.

— Bu ziyaretlerinizde ne yapardınız?

— Kendileri büyük lûtuf gösterdiler, Çanakkale'de tuttukları hatıra defterini bana yeniden yazdırdılar.

— Yani nasıl?

— Hatıraları muhtelif cüzler halindeydi. Beni bir odaya alır, cüzleri benim yazdığım deftere dikte ederdi. Eğer o defter müzedeyse, benim el yazımladır.

Hikmet Gerçekçi'nin bahsettiği günlerde Atatürk, hummalı bir faaliyet içindedir. Anadolu'ya geçmenin hazırlığı içinde, evine gelen giden misafirin haddi hesabı yok...

— O günlerde Atatürk'ü ziyaret edenlerden kimleri hatırlıyorsunuz?

— Hatırladıklarımı değil, o günler misafiri olarak Ata'nın sofrasında birlikte yemek yemek şerefine erdiğim kimseleri söyleyeyim: Ali Fuad Paşa, Kâzım Karabekir Paşa, Refet Bey, Fethi Bey, Rauf Bey, Adnan Adıvar Bey.

İstiklâl Savaşı'na ait bütün kitaplar o günlerde hazırlıkların yapıldığını, gelen misafirlerle, büyük mücadelenin esaslarının tesbiti için çalışıldığını yazar. O günlerin teğmeni Hikmet Gerçekçi'nin şüphesiz bunlardan haberi yoktur. Ama o da, bir şeyler sezinlemektedir.

Anadolu işgal edilmiştir. Her gün yeni bir acı haber, İstanbul üzerine kara bir bulut gibi çökmektedir. Bir sabah Kuleli Askerî Lisesi'ndeki işine giden Hikmet Gerçekçi, orada bir tamim bulur. Tamim, bundan sonra Türk subaylarının, rastladıkları işgal subaylarına selâm vermeleri gerektiğini bildirmektedir.

Sık sık gidip geldiği Şişli'deki evde de artık nelerin konuşulmakta olduğunu anlamaya başlamıştır. Kararlıdır, o da Anadolu'ya geçecektir. Mustafa Kemal Paşa'sına bunu söylemek için münasip bir fırsat kollamaktadır. Yabancı subaylara selâm verilmesine dair tamim, bardağı taşıran damla olur.

— İlk işim bir kat sivil elbise almak oldu, diyor. Bütün arkadaşlar, dışarda sivil elbise giyerek, bu haysiyetşiken durumdan kurtulmak istiyorduk. Nihayet, daha fazla dayanamıyacağımı anlayıp Mustafa Kemal Paşa'ya gittim: :

— Burası bana zindan geliyor Paşam, dedim. Siz vatan için büyük bir teşebbüse giriyorsunuz. Ben de buna katılmayı can ve yürekten arzu ediyorum, müsaadelerinizi istirham ediyorum.

Rahmetli Paşam, bana şu cevabı verdi:

— Hakikî maksadımızın millet ve memleketi esaretten kurtarmak olduğunu biliyorsun. Yapmak istediğimiz işin cesametini bile bile böyle konuşman beni memnun etti, mütehassis oldum. Ama, iyi düşün Hikmet. Bu, çok ulvî, çok büyük ve fakat çok tehlikeli bir iştir. Ya muvaf-

Hikmet Gerçeker, Refet Paşa'ya nasıl emir subayı olduğunu anlatıyor.

fak olacağız, ya öleceğiz.

— İstanbul'da kalarak zelilâne bir hayat yaşamaktansa, vatan uğrunda ölümü tercih ederim Paşam. Bu uğurda seve seve can vermeye hazırım, dedim. Simalarından mütehassis oldukları belli oluyordu. Cevat Abbas'ı çağırdılar ve ona, benim Ordu Müfettişliği Karargâhına tayinim hususunda gerekli işlemin yapılmasını emir buyurdular. Şevk ve gururla Şişli'deki evden ayrıldım. İki gün sonra bir telgraf emri aldım: «Ordu Müfettişliği Karargâhına tayin edildin, acele gel» mealinde bir telgraf. Alır almaz, hemen Şişli'ye koştum. Orada, vapurun 16 mayısta hareket edeceğini öğrendim.

Hikmet Gerçekçi, sözü burada keserek ayağa kalktı, çalışma masasının alt gözlerinden birini açtı. Burada bir banka defterinden biraz büyük, en az 30-35 defter var. «Bunlar, Harbiye'den beri tuttuğum hatıra notları» diyor ve biraz araştırdıktan sonra, içlerinden birini alıp tekrar yanımıza gelerek okumaya başlıyor:

16 Mayıs: Evdekilerle vedalaşıp ayrıldım. Kız Kulesi açığında İngilizler'in kontroluna tâbi olduktan sonra, Bandırma vapuruna bindim. Saat 5,55 (17.55)'te hareket ettik.

17 Mayıs: Sallantılı bir gün... Dört günden beri devam eden poyrazın ölü dalgaları, hepimizi hasta etti. Akşama kadar yataklarda yattık. Kerenpe Burnu civarında saat 20 sularında büyük bir fırtına atlattık. 3 saat kadar sonra İnebolu'ya muvasalat edeceğiz... Saat: Gece 12... İnebolu'ya hareket ettik.

19 Mayıs: Saat: 6 (sabah) Samsun'a muvasalat. İhzar edilen daireye yerleştik.

Kendilerine biraz da vapurun içindeki olaylardan bahsetmelerini söylediğimiz zaman, konuşmamızın başından beri ihzar ettiği endişeyi tekrar dile getiriyor. Hikmet Gerçekçi, İstiklâl Savaşı'nda yapılanların sadece bir vazife olduğu kanaatinde. Her sorumuzu: «Anlatmasına anlatırım ya, benden duymuş gibi yazmasanız olmaz mı? Bana hep kendi reklamımı yapıyormuşum gibi geliyor» diye cevaplandırıyor.

İsrarımı üzerine seyahatin tafsilâtına girişti:

— Bandırma, açıkta demirlemişti. Bir sandala atladım ve İngilizler'in kontrolundan sonra gemiye vasıl oldum. İçerdekilerin hepsini tanıyordum. Yabancı yoktu. Yalnız, kibar tavırlı, dik bıyıklı bir albay vardı ki, onu tanımıyordum. Cevat Abbas Bey, onun Refet Bey (Paşa) olduğunu söyledi.

Hikmet Gerçeker, Atatürk'ün nâşı Anıt-Kabir'e nakledilirken yapılan tören sırasında.

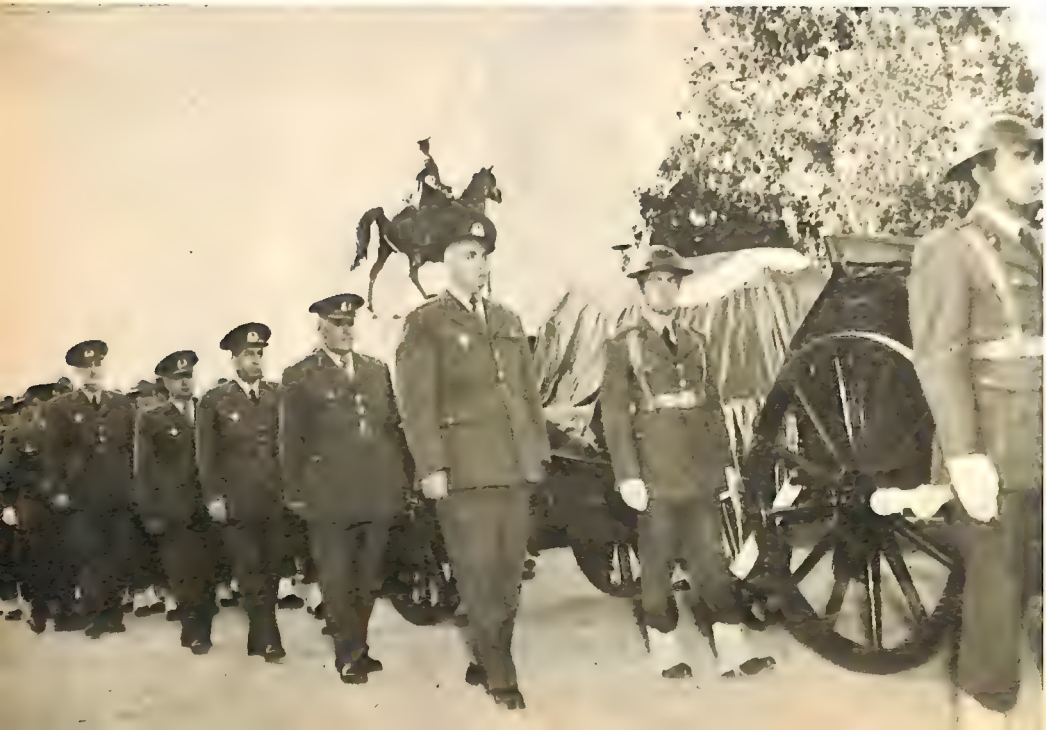

Refet Paşa, İstanbul işgalden kurtulduktan sonra, bir gezi sırasında.

— Vapur hemen hareket etmemiş?

— Evet, biz de merak edip sorduk: 'Dahiliye nazırı Mehmet Ali Bey, teşyie gelecek, ona intizar ediliyor' dendi. Neden sonra bir jandarma yüzbaşısı gelerek nazır namına itizar beyan etti, iyi yolculuklar diledi ve hareket ettik.

Hikmet Gerçekçi'nin biraz önce okuduğu hatıra notlarında hareket saati olarak 17,55 yazılıydı. Kendilerine bu saat için bazı kitaplarda «öğle sıralarında» dendiğini söyleyerek, saate bir daha bakmasını rica ettik. Deftere yeniden baktı. Hareket saati: 16 mayıs, saat: 17,55'tir.

— Gayet iyi hatırlıyorum. Hareket etmiştik. Güvertede Refik Bey (Saydam) le İstanbul'un siluetine bakıp, «Acaba bir daha buralara dönebilecek miyiz, nasıl döneriz?» diye konuşmuştuk.

Bandırma vapurunda Atatürk, Refet Bey'le, küçük bir odada oturuyormuş. Seyahat pek sakin olmayan bir deniz üzerinde yapıldığından, çoğu denize alışık olmayan yolcular epey sıkıntılı, heyecanlı dakikalar geçirmişler. Kimse renk vermiyormuş ama, İngilizler'in bir torpido yollayıp, Bandırma'yı batıracakları söylentisi de epey heyecan yaratmış. İsmail Hakkı kaptana verilen, «Daima sahile yakın bir rota takip et» emri de bu heyecanın bir tezahürü. Maksat, niyeti kötü bir gemiyle karşılaşılırsa, hemen sahile yanaşıp, yolcuları karaya çıkarmak.

Emekli general:

— Neresinden bakarsanız bakınız garip bir yolculuktu diyor. Heyecanlıydık, şevkliydik, şüpheciydik, ümitliydik, neşeli, endişeliydik... Nihayet 19 mayıs sabahı Samsun'a geldik. Samsun'da o zamanlar iskele falan yok. Gemiler açıkta demirliyor. Sandallar gemiye geliyor. Dalgayı hesap edip alıyorsunuz. Dalga geldi mi sandal yükseliyor, yolcular cup sandala. O gün Samsun'da deniz kıyısı, bayram yerine dönmüştü. Açıkta demirleyen geminin etrafında mavnalar, sandallar kaynaşıyordu. Sahil boyunca dizilen halkın tezahüratını görünce hepimiz sevinçle ağlamaya başladık. Anadolu ile Mustafa Kemal yanyanaydı artık. Kendi payıma ben, o anda bu işden millet olarak yüzümüzün akıyle çıkacağımızı, düşmanı vatandan kovacağımızı anlamıştım.

Bir ara Hikmet Gerçekçi'yi Atatürk çağırır. Merakla yanına giderek selâm verir. Atatürk sorar:

— Refet Bey'i tanıyor musun?

— Gıyaben tanıyorum paşam!

— Refet, benden bir yaver istedi. Seni uygun gördüm.

Refet Paşa, Kurtuluş Savaşı'na katılan milis kuvvetleriyle beraber.

— Emredersiniz.

Hikmet Paşa bize, vapura girdiği zaman Refet Bey'i tanımadığını söylemişti. Ona nasıl yaver seğildiğini merak ettik.

— Refet Bey, 3. Kolordu Kumandanlığı'na tayin edilmişti. O günler kimin millîci, kimin saraycı olduğu bilinmiyordu ki?

— 'Ben oraya, tanımadığım adamların arasına gidiyorum. Şimdiden, kim bizden, kim değil, bilemem. Onun için bana güvendiğin, muhabere edebileceğimiz bir yaver ver' demiş, Atatürk de lûtfedip beni münasip görmüşler.

Her insanın bir kusuru var. Hikmet Gerçekçi de bu kaidenin bir istisnası değil. Onun kusuru, aşırı tevazuunda. Bütün istiklâl mücadelesi sırasında Refet Paşa'nın yaverliğini yapmış. Refet Bele'nin savaş sonu İstanbul'a gelişi sırasında çekilen bütün resimlerde onu da görmek mümkün. Bu arada birçok isyanın bastırılmasında da çalışmış. Bütün zorlamamıza rağmen, bu konularda konuşmuyor.

Yakınlarından, sonradan ün kazanan birçok şahısla hukuktan, sınıf arkadaşı olduğunu, hâkimliği sırasında bir ara, siyasî suçlara bakan (ve 34 vilâyeti kapsayan) Hava Savunma Kumandanlığı iki numaralı mahkeme reisliği yaptığını ve bu sırada topçu mektebindeki 180 subay olayının mahkemesi gibi birçok önemli davaları rüyet ettiğini öğreniyoruz. 1945'te, ikinci ordu baş hâkimliğinden asker temyiz azâlığına tayin ediliyor ve dada sonra tümgeneral rütbesiyle ve kendi arzusuyle emekliye sevkediliyor. Birkaç soru daha sormayı deniyoruz:

— Biz ne yaptıksa vatan için yaptık, diyor. Böyle olanı geçeni anlatmak, bana kendi reklamını yapmak gibi geliyor, ne bileyim bir tuhaf oluyorum. Her Türk asker doğar. Her Türk askeri de sadece vatanı için yaşar.

Bizimle konuşurken ısrar üzerine ve gayet mütevazı bir edayla (âdeta başkasından duymuş da nakledermişcesine) anlatan Hikmet Gerçekçi'nin albümlerinde bütün İstiklâl Savaşı kahramanlarının (Meselâ Rauf beyin, Fethi beyin, Refet beyin vs.) imzalı resimleri var. Hemen hepsinin ithafları 'Aziz mücadele arkadaşım Hikmet Beyefendi'ye' diye başlayıp, 'Gözlerinden öperim' diye noktalanıyor.

ALMAN TÜRKOLOĞU PROF. BABINGER'LE BİR KONUŞMA

Yazan: Yılmaz Öztuna

Çok tanınmış Alman Türkoloğu ve Osmanlı tarihi mütehassısı Ord. Prof. Dr. Franz Babinger, birkaç ay önce 76 yaşında öldü. Bu vesileyle tam üç yıl önce, 1964 ekiminde İstanbul'a geldiği zaman kendisiyle yaptığım bir konuşmayı yayınlıyorum.

BİLHASSA Fâtih Sultan Mehmed'e dair yazdığı hacimli eserle, memleketimizde ve dünyanın her yerinde büyük alâka uyandıran Ord. Prof. Dr. Franz Babinger, bir müddetten beri şehrimizde bulunmaktadır. Bu fırsattan faydalanarak, tanınmış Alman Türkoloğu ile, misafir kalmakta olduğu Fransız Arkeoloji Enstitüsü'nde görüştük. Babinger, bilindiği gibi, bugünlerde aktüel bir konu halini alan Fâtih Sultan Mehmed'in zehirlendiğini etraflı bir şekilde ilk defa açıklayan tarihçidir. Üstada soruyoruz:

— Türkolojiye ne zaman alâka duymaya başladınız?

— Aslen İndoloji ile uğraşıyordum. 1914'te Türkiye, I. Cihan Harbi'ne girince, beni yedek subay olarak memleketinize gönderdiler. Çanakkale'de Mustafa Kemal Paşa'nın emir subayı oldum. Yeni Türkiye'nin kurucusu ile tanışmış ve maiyetinde bulunmuş olmakla iftihar ederim. Harbin sonuna kadar 4 yıl Türkiye'de kaldım ve Türkçe öğrendim. Türk subayı olarak, bütün Türk cephelerinde bulundum: Çanakkale'de, Kafkasya'da, Irak'ta, Galiçya'da, nihayet Filistin'de. Münih Üniversitesi'ne dönünce, kendimi tamamen Türkolojiye verdim. Şunu söylemek isterim ki, ihtisasım, yalnız Osmanlı tarihi üzerindedir. Türk tarihinin diğer bahisleriyle uğraşmadım.

— Hangi dilleri bilirsiniz?

— Fransızca, İngilizce, Latince, Yunanca, Sırpça, İtalyanca, Arapça, Farsça, Türkçe ve Sanskritçe'yi okuyup anlayabilirim.

— Kısaca terceme-i halinizden bahseder misiniz?

— 1891'de Bavyera'da, Çekoslovakya sınırına yakın küçük bir şehir olan Weiden'de doğdum. 1914'te Münih Üniversitesi'nde İndoloji ve Sâmî diller filolojisi üzerinde doktora yaptım. Harpten sonra, 1921'de Berlin Üniversitesi İslâm ilimleri doçenti, 1924'te, aynı üniversitede, Doğu Dilleri profesörü oldum. 1933'te Naziler iktidara gelince, Berlin Üniversitesi'nden ayrıldım. 1935'te Bükreş Üniversitesi'nden davet aldım. Romanya'ya gittim. 1937'de gene Romanya'da Yaş Üniversitesi'nde Türkoloji ordinaryüs profesörü oldum ve bu üniversitede Türkoloji Enstitüsü'nü

kurdum. 1943'te Naziler'in baskısıyle Yaş Üniversitesi'nden de ayrıldım. II. Cihan Harbi bitince Münih Üniversitesi'nde Türkoloji ordinaryüs profesörlüğüne tayin edildim ve bu üniversitede de bir Türkoloji Enstitüsü kurdum, ilk müdürü oldum. Emekliliğimden sonra da, çok sevdiğim Münih Türkoloji Enstitüsü ile ilgimi kesmedim.

— Münih Türkoloji Enstitüsü'nde yerinize kim getirildi?

— Talebem olan Profesör Kissling ki, çok değerli, genç bir türkologdur. 20 kadar dil bilir. Türkçe'yi bir Türk'ten farksız konuştuğunu belirtmek isterim.

— Bu defa memleketimizde ne kadar kalacaksınız?

— 1-2 ay kadar.

— Bu Türkiye'ye kaçıncı gelişiniz?

— Tastamam söyleyemem. Fakat Türkiye'ye 1914'ten beri 20 kere geldiğimi tahmin ediyorum.

— Türk tarihçiliğinin bugünkü vaziyeti hakkında, fikrinizi öğrenmek isterim. Bizim tarihçilerimiz değerli eserler veriyorlar mı?

— Monografi alanında çok değerli şeyler yazıyorlar. Fakat kompozisyon alanında bir şeyler göremiyorum. Malûmdur ki, monografiden kompozisyona yükselebilmek için, ilim adamı olmak kifayet etmez, aynı zamanda fikir adamı olmak lâzımdır.

— Benim 4 cildi çıkan **Türkiye Tarihi**'mi gördünüz mü?

— Şimdi gördüm. Merakla okuyacağım.

— Fâtih Sultan Mehmed hakkında yazdığınız büyük eseriniz, bütün dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de çok ilgi gördü. Fakat Türk kaynaklarını ihmal ettiğiniz ve bazı hükümlerinizde tek taraflı kaldığınız için çok da tenkid edildi. Bu hususta fikrinizi öğrenebilir miyim?

— Türk kaynaklarını ihmal ettiğim hususunu kabul etmem. Çünkü ben, Osmanlı tarihinin kaynakları üzerinde yazılmış en mühim eserin müellifiyim. Fakat daha çok, Batı kaynaklarından faydalandığımı itiraf ederim. Çünkü İtalyan arşivlerinde yaptığım incelemeler neticesinde, gerçekten bilinmeyen vesikalar buldum. Her tarihçinin kendine göre bir anlayışı ve tarihi tefsir ediş tarzı vardır. Ben, Fâtih'in cihan tarihinin en büyük şahsiyetlerinden biri olduğu hakkındaki fikrimi, bugüne kadar değiştirmedim, bütün eserlerimde de bu hususu beyan ettim.

— Bildiğiniz gibi, Fâtih'in zehirlenerek öldüğünü, Türk kaynaklarından yalnız Âşık-Paşa-zâde yazıyor. İlim âleminde ilk defa olarak siz, Avrupa arşiv vesikalarına dayanarak Fâtih'in zehirlendiğini uzun delillerle ve kesin şekilde ileri sürdünüz. Fakat mesele Fâtih'in kimin tarafından zehirlendiğine gelince, oğlu Bâyezid tarafından zehirletildiğini ortaya attınız. Bu, kitabınızı okuyanlar için gerçek bir sürpriz oluyor. Ben, **Türkiye Tarihi**'min IV. cildinde, Fâtih'in Venedik tarafından zehirletildiğini, gene sizin ortaya koyduğunuz vesikaları tefsir etmek suretiyle kesin şekilde ileri sürmüş bulunuyorum.

— Fâtih'in, Venedik hükümeti tarafından zehirletilmiş olduğu hakkındaki fikrinizi ben şahsen çok alâka çekici buldum. Venedik'in, Fâtih'in şahsına karşı hepsi muvaffak olamamış 15 kadar suikastte bulunduğu sabittir. Gene Fâtih'in hususî hekimi Maestro Iacobo, nâm-ı diğer Yâkub Paşa'nın, Venedik'ten rüşvet aldığının vesikalarını ilk defa ben buldum. Benim,

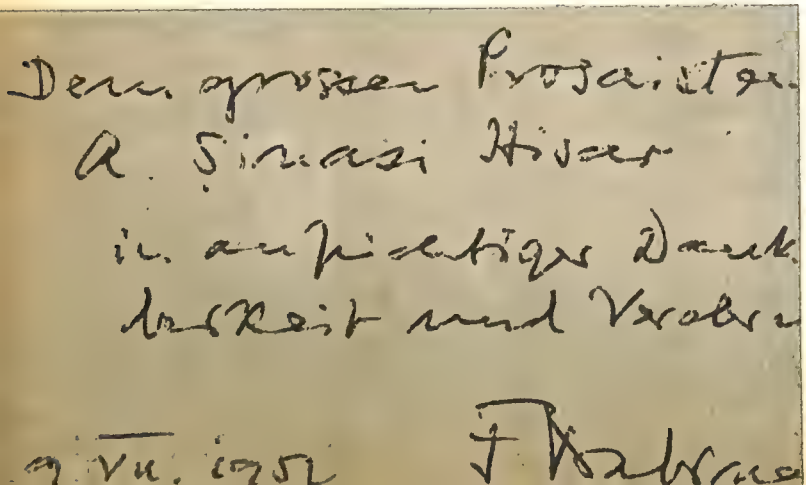

Prof. Babinger'in Abdullah Şinasi Hisar'a bir kitabı için yazdığı ithaf yazısı.

Ord. Prof. Dr. Franz Babinger.

Fâtih'in zehirlenerek öldüğü hakkındaki fikrim kesin, fakat kimin tarafından zehirletildiği hususundaki düşüncem, bir faraziyeden, bir tahminden ibarettir. Netekim şimdi de Prof. Kissling, Fâtih'in Halvetî tarikati dervişleri tarafından zehirlendiği faraziyesini ileri atmıştır ve bu hususta bir makale yayınlamak üzeredir.

— Bir de Fâtih hakkındaki büyük kitabınızın vesikalarını ve mehazlarını veren II. cildinizi 10 yıl geçmiş olmasına rağmen hâlâ yayınlamamış olmanız tenkid ediliyor.

— Evvelce böyle bir II. cilt neşretmeyi düşündüm. Şimdi bundan vaz geçtim. Ancak birkaç ay sonra, Amerika'da, eserimin İngilizce tercemesi intişar edecek. Bu tercemeye, dayandığım vesika ve mehazlara dair, diğer tercemelerde bulunmayan ilâveler koydum.

— Fâtih hakkındaki bu eseriniz hangi dillere çevrildi?

—Fransızca, İtalyanca, Sırpça'ya. Dediğim gibi İngilizce'si de basılıyor. İspanyolca ve İsveççe'ye terceme edileceğini sanıyorum.

— Şimdi ne gibi eserler hazırlıyorsunuz?

— **Osmanlı Tarihçileri ve Onların Eserleri** hakkındaki kitabımın genişletilmiş ve düzeltilmiş ikinci baskısına hazırlanıyorum. Bir de, eskiden beri meşgul olduğum Türkiye'ye gelmiş Avrupalı seyyahların eserleri üzerinde çalışıyorum.

Burada şunu kaydetmek isterim ki, Prof. Babinger, 1927'de, 36 yaşında iken neşrettiği **Osmanlı Tarihçileri ve Onların Eserleri** adlı büyük kitabı ile milletlerarası bir şöhret yapmıştır. Bu kitap, Osmanlı tarihi ile uğraşan tarihçilerin başlıca müracaat kitaplarından biri olarak değerini muhafaza etmektedir. Profesörün diğer eserleri arasında, Kanunî Sultan Süleyman hakkındaki 2 ciltlik kitabı, **İslâm Ansiklopedisi**'nin Holanda'da yayınlanan aslına yazdığı Osmanlı tarihi üzerinde 125 kadar makale, Oruç Bey tarihinin Türkçe'den Almanca'ya tercemesi, Evliyâ Çelebî'den yaptığı tercemeler, bilhassa zikre şayandır. Profesör'e son sualimi soruyorum:

— Hususî kütüphaneniz var mı?

— Münih'te, kitap sayısının çokluğu ile başıma yıllardan beri belâ olan büyük bir hususî kütüphanem var. 10 ilâ 15 bin kitabım olduğunu sanıyorum. Bunların 2.000 kadarı Türkçe'dir. I. Cihan Harbi'nde İstanbul'dan çok değerli yazmalar satın almıştım. Berlin bombardımanında maalesef pek değerli 200 kadar Türkçe yazma eserim zayi oldu.

Yezîdîler'in taptığı «Tâvûs-ı Melek» heykeli.

Konya'daki Hususî

Koyunoğlu Müzesi

Yazı ve fotoğraflar: SADUN K. AKSÜT

Ord. Prof. Dr. Franz Babinger.

Fâtih'in zehirlenerek öldüğü hakkındaki fikrim kesin, fakat kimin tarafından zehirletildiği hususundaki düşüncem, bir faraziyeden, bir tahminden ibarettir. Netekim şimdi de Prof. Kissling, Fâtih'in Halvetî tarikati dervişleri tarafından zehirlendiği faraziyesini ileri atmıştır ve bu hususta bir makale yayınlamak üzeredir.

— Bir de Fâtih hakkındaki büyük kitabınızın vesikalarını ve mehazlarını veren II. cildinizi 10 yıl geçmiş olmasına rağmen hâlâ yayınlamamış olmanız tenkid ediliyor.

— Evvelce böyle bir II. cilt neşretmeyi düşündüm. Şimdi bundan vaz geçtim. Ancak birkaç ay sonra, Amerika'da, eserimin İngilizce tercemesi intişar edecek. Bu tercemeye, dayandığım vesika ve mehazlara dair, diğer tercemelerde bulunmayan ilâveler koydum.

— Fâtih hakkındaki bu eseriniz hangi dillere çevrildi?

—Fransızca, İtalyanca, Sırpça'ya. Dediğim gibi İngilizce'si de basılıyor. İspanyolca ve İsveççe'ye terceme edileceğini sanıyorum.

— Şimdi ne gibi eserler hazırlıyorsunuz?

— **Osmanlı Tarihçileri ve Onların Eserleri** hakkındaki kitabımın genişletilmiş ve düzeltilmiş ikinci baskısına hazırlanıyorum. Bir de, eskiden beri meşgul olduğum Türkiye'ye gelmiş Avrupalı seyyahların eserleri üzerinde çalışıyorum.

Burada şunu kaydetmek isterim ki, Prof. Babinger, 1927'de, 36 yaşında iken neşrettiği **Osmanlı Tarihçileri ve Onların Eserleri** adlı büyük kitabı ile milletlerarası bir şöhret yapmıştır. Bu kitap, Osmanlı tarihi ile uğraşan tarihçilerin başlıca müracaat kitaplarından biri olarak değerini muhafaza etmektedir. Profesörün diğer eserleri arasında, Kanunî Sultan Süleyman hakkındaki 2 ciltlik kitabı, **İslâm Ansiklopedisi**'nin Holanda'da yayınlanan aslına yazdığı Osmanlı tarihi üzerinde 125 kadar makale, Oruç Bey tarihinin Türkçe'den Almanca'ya tercemesi, Evliyâ Çelebi'den yaptığı tercemeler, bilhassa zikre şayandır. Profesör'e son sualimi soruyorum:

— Hususî kütüphaneniz var mı?

— Münih'te, kitap sayısının çokluğu ile başıma yıllardan beri belâ olan büyük bir hususî kütüphanem var. 10 ilâ 15 bin kitabım olduğunu sanıyorum. Bunların 2.000 kadarı Türkçe'dir. I. Cihan Harbi'nde İstanbul'dan çok değerli yazmalar satın almıştım. Berlin bombardımanında maalesef pek değerli 200 kadar Türkçe yazma eserim zayi oldu.

KONYA'YA gelen, yabancı veya yerli, bütün turistlerin Mevlânâ Müzesi'nden sonra görmeyi ilk arzuladıkları yer muhakkak ki «Koyunoğlu Müzesi» dir. Önce şunu söyleyeyim ki, bu müze, devletin değil, şahsın malıdır. Sahibi de, altmış yaşını biraz aşkın, orta boylu, mütevazı kıyafetli, kültürlü, hoşsohbet ve çok nazik bir zât olan İzzet Koyunoğlu'dur.

Konya şehrinin güneydoğusunda, Kerimler Caddesi'nin, Koyunoğlu Sokağı'ndaki bu müze, XVII. yüzyıl Konya mimarîsi özelliklerini taşıyan eski bir Türk evindedir. Kendisini ve dolayısıyle müzesini ziyaret edeceğimi telefonla İzzet Bey'e, bu eski baba dostuna bildirdim. Kararlaştırdığımız saatte müzeye gittiğim zaman beni kapıda kendisi karşıladı ve gezdirmeye başladı. Koyunoğlu Müzesi'nin bahçe kapısından girilince bir avlu, avlunun sağında selâmlık ve müştemilâtı, solunda harem, karşısında mutfak, tandır göze çarpıyor. Avlu, Milât'tan önce, 3 000 yıllarından Milât'tan sonra XVII. yüzyıla kadar, Anadolu'nun geçirdiği devirleri dile getiren lâhidler, heykeller, kabartma kitâbeler, sütun başlıkları, küpler ve seramik eserler, mezar taşları v.s. ile dolu...

Avlunun solundaki harem binasına girilince, birkaç vitrin ile karşılaşılıyor. Bunlarda Hitit, Fenike, Frik, Roma, Bizans, Selçuklu eserleri ile tarihöncesi çağlara ait eserler var.

Artemis, Apollon, Kibele, Venüs, Jupiter, Hera ve diğer ilâhlara ait büst ve heykellerle, binlerce yıl öncesine ait bıçak, balta, topuz, madenî kaplar, tunç ok uçları, altın, gümüş, bakır, bronz paralar dikkati çekiyor.

PAHA BİÇİLMEZ KİTAPLAR

Bu kısmın sağ tarafındaki salonun dört duvarı camlı dolaplarla kaplı. Bu dolaplarda el yazması kitaplar bulunuyor. İbranîce, Yunanca, birçok eski çağlara ait bulunanların yanısıra, Milâdî XII. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar Arapça, Farsça, Türkçe ve başka lisanlarda yazılmış tarih, edebiyat, tıp, sanat, müsbet ilimler ve sair çeşitli konularda kıymetli el yazması eserler var. İzzet Koyunoğlu, bu kitaplardan başka, deposunda da pek çok kitap bulunduğunu, kesin bir sayım yapılmamakla beraber, bütün kitapların sayısının yüz bine yakın olduğunu söyledi. Bu arada, bilhassa Anadolu beylikleri ile ilgili eserlerin büyük yekûn tuttuğunu da öğrendim. Sayın Koyunoğlu, kitaplıktaki en değerli ve dünyada tek nüsha olan birkaç eseri şöyle anlattı:

— Johannes Cariones Tarihi. Bu eser, Kâtip Çelebî tarafından tercüme edilmiş olup, neşredilmemiştir ve mütercimin el yazısı iledir. «İrşad-ül Hayara ilâ tarih-il Yunan ven Nasara». Bu da, Kâtip Çelebî'nin kendi el yazısı ile bir tarih eseridir. Fransız kontu iken ihtida etmiş ve Mehmed Selâhi adını almış bir zât ile, Kâtip Çelebî'nin Latince'den müştereken tercüme ettikleri bir Bizans Tarihi (Kâtip Çelebî'nin el yazmasıdır); asıl ismi bilinmeyen **Hace-i Cihan** imzasını kullanan bir şahsın **«El Mufavada»** adlı Selçuklular çağına ait el yazması, Yahya El-Kâtip adlı zâtın, Karamanoğulları çağına ait «Menâhic-ül İnşa» ismini taşıyan el yazması siyasî mektupları ve ayrıca hiç neşredilmemiş Osmanlı şehnâmeleri.

Binanın üst katında, biri ortada, ikisi yan taraflarda olmak üzere üç salon vardır. Buralardaki vitrinler de, sayılamayacak kadar çok tarihî eser ve eşya ile dolu. Neler yok ki bu vitrinlerde... XV. Louis, Avusturya-Macaristan İmparatoru François Joseph, III. Sultan Selim, Cemile Sultan ve diğer bazı tarihî şahsiyetlere ait altın ve gümüş eşya, değerli taşlardan süs eşyaları, eski bilezikler, yüzükler, mühürler, altın bir Hitit maskı, elmas

Bütün peygamberleri tasvir eden bir kitap kabı.

işlemeli Roma maskları ve daha saymakla bitmeyecek kadar çok ve kıymetli eşya... Bir vitrinde, Horoz Hasan, Tesbihçi başı Rıfat, Yamalı Nuri, Tophaneli (Bektaşî) Kambur İsmet gibi ustaların yapıları olan gayet kıymetli taşlardan yapılmış bir tesbih koleksiyonu gördüm. Bir başka vitrinde altın, gümüş, fildişinden gayet sanatkârâne yapılmış yazı takımları teşhir ediliyor.

YEZİDİLER'İN PUTU

İzzet bey, merdiven başında duran bir heykeli işaret ederek:

— Bu heykel, Mezopotamya'dan getirtilmiştir, diyor. Yezidî'lerin taptıkları «Tavus-ı Melek» denen heykel budur.

Bronz üzerine altın kaplama olan bu heykelin gözlerinde, yedi rengi aksettiren değerli taşlar var. Kuyruğu da zümrüt, safir, elmas, yakut, inci gibi kıymetli taşlarla süslü. Bu heykele paha biçilemiyormuş.

Müzenin en önemli eşyalarından biri, sol taraftaki salonda teşhir edilmekte olan ve Hazret-i Ali'ye izâfe edilen «Zülfikar» adlı, ucu çatallı kılıçtır. Bunun yanında Zülfikar için yapılmış altın, gümüş, mine ve elmas işlemeli murassa bir kın, yeşil renkli ipek ve keten karışımı bir kumaştan ve üzeri Kelime-i Tevhid işlemeli kemer, altın kapaklı kandil, pazubend ve Zülfikar'a ait bohçalar ile sahabe kılıcı tipinde ve yine Hazret-i Ali'ye izâfe edilen bir başka kılıç daha vardır. Bu kılıcın da üstü tamamen **Nabatî** hattı ile yazılıdır.

SELÂMLIK KISMI

Selâmlık binası, bakır eserler, kervan takımları, ağaç, fildişi, bağa, gergedan boynuzundan yapılmış sofra takımları, porselen tabaklar, kalkanlar, kılıçlar, teberler, süngüler ve daha birçok eşya ile dolu. Ayrıca üst kat salonlarında, birçok milletlerin kıyafetleri, yeniçeri, nizam-ı cedid ve devrimize kadar askerî kıyafetler, her çeşit şal, muhtelif devirlere ait kıymetli kumaşlar; zerdeva, vizon, vaşak, panter, astragan ve daha birçok kıymetli kürklerden yapılmış lata ve elbiseler teşhir edilmektedir. Bu binada da bu sayfalara sığmayacak kadar çok eşya olduğunu söyleyebilirim.

Koyunoğlu Müzesi'nin bütün duvarlarını süsleyen levhalar ise: Esadullah Kirmanî, Sultan Muhammed Nûr, Ahmed Bîsütûnî, Hafız Osman, Mustafa Dede, Enderunlu Râkım, Suyolcuzâde, Şehnâmeci Nâdirî, Yesarîzâde Mustafa İzzet ve daha birçok şöhretli hattatların imzasını taşımaktadır.

İzzet Koyunoğlu, müzesinin harem binasının kapısı önünde.

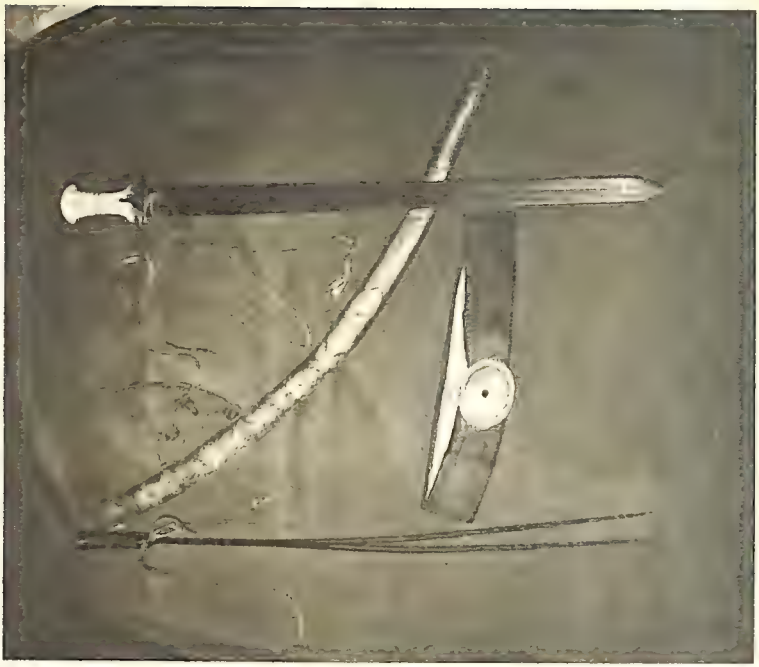

Hz. Ali'nin olduğuna inanılan kılıç (Zülfikar).

Müzenin harem dairesinin alt katındaki bir odada oturan, orada yatıp kalkan ve müzesini gezenlere Türk misafirperverliğinin en güzel örneklerini sunan Koyunoğlu, müzesinin doğuşunu şöyle anlattı:

— Burada gördüğünüz şeylerin % 5'i aileden, % 95'i bendendir. 1913 yılından itibaren şahsî gayret ve imkânlarımla bu eserleri topladım. Demir çarık, demir âsâ yer yer dolaştım. Eski bir eserin bulunduğunu haber aldığım her yere gittim ve bunları toplamak için ömrümü feda ettim. İyi niyetli olana el getirir, yel getirir, sel getirir; kötü niyetli olanın elindekini el götürür, yel götürür, sel götürür...

1932 yılından itibaren Türk Tarih Kurumu'nun istifade etmeye başladığı kitaplıktan bilâhare yerli, yabancı bütün üniversiteliler de istifadeye başlamış... Burası, 1954 yılında, Celâl Bayar'ın arzusu ile halka açılmıştır.

PARASIZ MÜZE

Koyunoğlu şöyle devam ediyor:

— Müzemizin bazı özellikleri vardır: Her gün sabahın yedisinden gecenin on ikisine kadar açıktır. Giriş için ücret ödenmez. Bir kutu vardır; arzu eden bu kutuya bir para atar, o kadar...

Bir zamanlar müzeyi satmam için Amerika, Holanda, Danimarka ve diğer birkaç memleketten teklifler aldım. Fakat kendimi, müzeyi satmaya selâhiyetli bulmadım. Burası bir barajdır. Dış ülkelere pek çok tarihî eser kaçırıyorlar. Ben ise, halkın elinde bulunanları değerini vererek alıyor ve böylece bu değerli eserlerin yurdumuzda kalmasını sağlıyorum.

Koyunoğlu, müzesini bütün insanlık âleminin fakir ve kimsesiz çocuklarını okutmak, bakımlarını sağlamak ve yetiştirmek için yardımcı bir tesis olmak üzere, Konya şehrine hediye etmiş. Bunun için de iki ehemmiyetsiz şartı var. Birincisi: Müzesinin isminin «Koyunoğlu Şehir Müze ve Kütüphanesi» konulması; ikincisi de hâlen müzenin bulunduğu binanın haremi, selâmlığı ve diğer müştemilâtıyle eski bir Türk evi olarak muhafazasıdır.

Netice olarak şunu kaydedeyim ki: Milâttan binlerce yıl evvelinden başlayarak XIX uncu yüzyıla kadar uzanan devredeki kıymetli eser toplayan «Koyunoğlu Müzesi», dünyanın en enteresan müzesidir ve değer olarak 80 milyonun üstündedir.

Geçmişin bütün havasını içime sindirmiş, fakat gezmeye ve seyretmeye doyamamış olduğum bu tarih hazinesinden ayrılırken, beni kapıya kadar yolcu eden değerli insan İzzet Koyunoğlu:

—En büyük arzum, müzenin yeni bir binaya nakledilmesidir, diyordu.

UZAK Doğu'nun en cazibeli ülkesi olan Japonya, çok değişik âdetleri ve gelenekleriyle daima Batı'nın ilgisini çekmiştir. Sporları, eğlenceleri, tiyatroları, bayramları, giyecekleri, yiyecekleri, dinleri, dilleri hâsılı günlük hayatlarının her kısmında kendilerine vergi olan hususiyetleriyle Japonlar, Batılılar'a gerçekten bir başka dünyanın insanları gibi görünür. Bu hususiyetler şüphesiz ki Batı medeniyetiyle temaslarının başlamadığı yahut pek az olduğu geçen yüzyıllarda çok daha fazlaydı. Bu çok uzak ülkeye giden Batılı seyyahlar, dönüşlerinde Japonya'nın özelliklerini anlata anlata bitiremezdi.

Eski Japonlar'ın hayatında bayramların büyük yeri vardır. Bilhassa beş büyük bayram vardı ki, Japonya'da yer yerinden oynardı. Nefislerine hâkim olmasını pek iyi başaran, irade sahibi Japonlar, sırasında en büyük mahrumiyetlere katlanmasını bilirlerdi ama, iş eğlenceye gelince de üzerlerine yoktu. Bayram günlerinde tertip edilen eğlence alayları anlatmakla bitecek gibi değildi. Geceleri birçok fener alayları yapılırdı. Gündüzün yapılan alaylar daha çok çeşitli dans gösterilerine sahne olurdu. Bu arada birçok kimsenin ejderha, arslan vs. gibi çeşitli kılıklara girmesi, alaylara ayrı bir renk katardı.

Japon mimârisinin tipik bir nümunesi.

Esrarengiz Bir Doğu Ülkesi

JAPONYA

Japonlar eğlenceyi o kadar severdi ki, beş büyük bayramın arasında geçen zamanı da eğlence ile değerlendirmek için binbir çeşit eğlence sebebi icat ederlerdi. Bu arada hokkabazlar, canbazlar, güreşçiler, aktörler bol bol marifetlerini göstermek imkânını bulurdu. Bundan yüzyıl öncesinin Japonya'sında sokaklarda, sık sık hokkabazlara, canbazlara rastlamak mümkündü. Çayhanelerin, tiyatroların da Japonlar'ın günlük hayatında önemli yeri vardı.

XIX. yüzyıldan itibaren Japonlar'ın hayatında büyük değişiklikler oldu. Öyle ki, koca ülke bir çeyrek asır içinde Ortaçağ'dan Yeniçağ'a geçti. Meclisler kuruldu, demokratik müesseseler meydana getirildi. Ama bu çok süratli ve büyük değişikliklere rağmen Japonlar asla hususiyetlerini kaybetmediler. Her türlü yeniliği gelenekleriyle bağdaştırmasını bildiler.

JAPONLAR VE HIRISTİYANLIK

Esasen geleneklerine son derece bağlı olan Japonlar, hiç bir zaman yersiz tesirler altında kalmış değildir. Meselâ Hıristiyanlık bütün uğraşmalarına rağmen, hattâ Japonlar'ın ilk sıralarda gösterdiği müsamahaya rağmen Japonya'da tutunamamıştır.

Hıristiyan misyonerler XVI. yüzyıldan

itibaren Japonya'ya sızmışlarsa da geleneklerine son derece bağlı olan bu millete pek az nüfuz edebilmişlerdir.

İlk Cizvit misyoner heyeti 1549'da Japonya'ya gelmiştir. Misyona dahil papazlar, Japonya'daki dinî müesseselerin, merasimlerin çokluğu, halkın geleneklerine bağlılığını görünce, önce büyük bir ümitsizliğe kapılmışlardı. Ancak biraz incelediklerı zaman Budizm'in kendi propagandalarını yürütmeye engel olmayacağını anladılar. Çünkü Budizm, İsa'nın da Budalar'dan biri olarak kabul edilmesine engel teşkil etmiyordu.

Her halde Japonya'daki misyoner heyetlerinin arasında en büyük başarıyı kazananların bu birinci heyet olduğunu kabul etmek gerekir. Bunların her çeşit halk tabakası arasında büyük etkileri oldu. Öyle ki, Budizm'in ileri gelenleri bu hızlı yayılıştan endişe etmeye başladılar. Hıristiyanlık yeni bir din gibi yayılma istidadı gösteriyordu çünkü. Bunun için Mikado'ya baş vurdular. Mikado onlara:

— Budizm'de kaç tane mezhep var? diye sordu.

Hemen cevap verdiler:

— Otuz beş tane.

— Pekâlâ, bu da otuz altıncı mezhep olur.

Japonlar'ın Tanrı yerinde tuttukları Mikado'nun bile bu şekilde düşünmesi, bu ilk heyetin Hıristiyan'lığı yaymakta ne kadar başarılı olduğunu göstermeye yeter.

Bu durum kırk yıla yakın devam etti. Nihayet mutaassıp Budistler, Hıristiyan'lığın yayılışının tehlikeli bir şekil aldığını

Bayrama hazırlanan bir ana - kız.

Bir asır önceki Japonya'da sahne ve seyirciler.

görünce şiddet kullanarak bunu önlemenin yollarını aradılar. Bu arada hiç şüphesiz Mikado'ya da nüfuz ettiler.

1587 yılında şüpheli eyaletlere bir tebliğ gönderilerek altı ay içinde Hıristiyanlığa son verilmesi emredildi. Bu emre göre, nerede görülürse görülsün, bütün haçlar kırılacak, Hıristiyan okulları kapatılacak, kiliseler yıkılacaktı. Hıristiyanlıktan vaz geçmeyenlere işkenceler yapılacak ve öldürüleceklerdi. Bu defa Mikado da bu harekete katılıyordu. Bu şiddet hareketi yerli Hıristiyanlar arasında büyük bir korku yaratmadı. Çoğu din değiştirmeyi reddettiler. Bunun üzerine Budistler şiddet hareketlerine başladı, Hıristiyanlar'ın malı müsadere edilip idam olundu.

Tatbik edilen idam şekilleri arasında çarmıha germek, diri diri yakmak, bir kuyuya baş aşağı sarkıtmak da vardı. Japonlar'ın çarmıhı dört eşit kollu oluyor, mahkûmun kol ve ayakları çarmıhın dört koluna bağlanıyordu. Bu durumda akşama kadar kaldıktan sonra akşamleyin yanına iki cellât geliyor, ellerindeki şişleri biri sağdan, biri soldan mahkûmun koltuk altına saplıyorlardı. Bu saplayışta şişlerin ucunun ensede çatışmasını sağlamak şarttı.

Kuyuya sarkıtılacak mahkûm ise, ayak bileklerinden bağlanıp baş aşağı asılır, sonra kuyunun ağzı özel kapaklarla kapatılarak içinin tamamen karanlık olması sağlanırdı. Söylendiğine göre, idamların en fecisi buydu; çünkü bu durumda

Yüz yıl önce büyük bir tiyatroda «Kelebek Balesi» temsili

Yüz yıl önce büyük bir
tiyatroda «Kelebek Balesi» temsili

mahkûm en az bir hafta işkence çekiyor, ondan sonra ölüyordu. Nihayet 1592 yılında temizlik hareketi bitti. Budistler bu şiddet hareketi sayesinde Hıristiyanlığın yayılmasını gerçekten de önlemiş oldular. Bugün Japonya'da da ancak 750.000 kadar Hıristiyan vardır ki, Japonya'nın yüz milyonluk nüfusunun yanında devede kulak kabilindendir.

Japonlar'ın örf ve âdetleri, ülkeyi ziyaret eden Batılılar tarafından çok ilgiyle karşılanmıştır. Japonlar'ın günlük yaşayışları renkli ve Batılılar'ın pek alışamadıkları kadar hareketliydi. Hele, bunların arasında çayhaneler büyük bir yer tutuyordu. Çayhanelerin önemi bugün de inkâr edilemez ama eski Japonya'da bugünkünden ayrı bir özelliği vardı. Japonlar günün belirli saatlerinde bahçe içinde veya iri ağaçların gölgesindeki küçük çayhanelere gidip, hem çay içer hem de, cambazların gösterilerini seyrederdi. Bugün XVII. yüzyıldan beri süre gelen bu âdet yavaş yavaş terk edilmiştir.

HARAKİRİ

Japon âdetleri arasında Batılılar'ın en tuhafına giden ve en fazla ilgisini çekenlerden biri hiç şüphesiz «harakiri» dir. Çok defa bunun Batı'daki intihara tekabül ettiği sanılır. Filvaki harakiri de netice itibariyle insanın kendi kendisini öl-

Bir harakiri merasimi.

dürmesidir ama, bildiğimiz intihardan çok farklıdır. Mecburî veya ihtiyarî olabilir.

Harakiri, Ortaçağ militarizminin, eseridir. Bu sayede düşman eline geçen asillerin küçük düşmelerinin önlenmiş olacağı düşünülmüştü. XIV. yüzyılda harakiri çok kıymetli bir imtiyaz haline geldi. Bir asılzade herhangi bir suç işlediği zaman imparator ona nazikâne yazılmış bir mesaj ile bir hançer gönderirdi. Bu, o şahsın ölüm fermanı demekti.

Bundan sonra özel merasimle harakirinin tatbik edilmesi gelirdi.

Harakiri rasgele yerde yapılmazdı. Bunun için harakiri yapacak asılzadenin malikânesinde yahut da bir tapınakta özel bir yer hazırlanırdı. Daha sonraki yüzyıllarda harakiri yeri bahçelerde de hazırlanmaya başlamıştır. Bahçede olacağı zaman, ağaçtan dört sütun üzerine geniş bir çatı yapılmak suretiyle bir çardak kurulur, çardağın etrafı beyaz kumaşlarla kapatılırdı. Zeminde ise, ister çardakta, ister bina içinde olsun, yerde 10 sm. kadar yüksekte özel bir sedir yapılır, bunun üstüne beyaz bir örtü yayılırdı. Örtünün kenarında da su dolu bir kova ile boş bir leğen bulunurdu. Leğen, harakiri yapan şahıs öne doğru düşerken altına konurdu. Sedirin hemen önünde harakirinin yapılacağı hançeri koymaya mahsus

Hünerlerini sokakta gösteren canbazlar.

bir de sehpa bulunurdu.

Bütün formaliteler tamamlandıktan sonra harakiri yapacak şahıs en yeni merasim elbiselerini giymiş olduğu halde, yanında şahitleriyle beraber harakiri yerine gelir ve üzerine hançerin konacağı sehpanın başında diz çökerek otururdu. Bundan sonra resmî memurlar ve arkadaşları yarım daire teşkil edecek şekilde sıralanırlardı. Bundan sonra imparatorun temsilcisi ona hançeri verir, harakiri yapacak olan da suçunu itiraf eder ve hemen arkasından hançeri eline alırdı.

Bütün asılzadeler daha küçük yaştan itibaren harakirinin nasıl yapılacağını çok iyi bilirlerdi. Harakiri'ye başlarken hançer, karnın üstünden ve sol taraftan vücuda sokulur, boydan boya sağa doğru çekildikten sonra yukarıya doğru çevrilir ve biraz da yukarıya doğru kesilirdi.

Harakiri yapacak şahıs bu işi tamamlayınca o ana kadar yanında diz çökmüş vaziyette duran arkadaşı birden fırlayıp kalkar ve kılıcını harakiri yapanın ensesine indirirdi. Bundan sonra kanla lekeli hançer, imparatora gönderilerek emrinin yerine getirilmiş olduğu belirtilirdi.

Daha sonraki yüzyıllarda harakiri usulünde değişiklikler oldu. Yalnız asılzadeler değil, halktan ileri gelenler de harakiriye mahkûm edilmeye başlandılar. Bunlar için de harakiri merasimi yine aynı şekilde icra edilirdi. Mahkûm şahıs şahitleriyle beraber harakiri yerine gelerek sedire oturur, arkasında da belinde kılıç bulunan bir görevli ayakta dururdu. Hançer son ana kadar meydana çıkarılmazdı. Hâkimler hükmü tebliğ ettikten sonra hançer sehpanın üstüne konurdu. Mahkûmun o anda harakiriye başlaması lâzımdı; bir an tereddüt ettiği takdirde arkasında bekleyen görevli, kılıcını ensesine indirerek hükmü infaz ederdi.

Mecburî harakiri 1868 yılında yasak edildi, ama ihtiyarî harakiri hâlâ devam etmektedir.

Orhan Yüksel

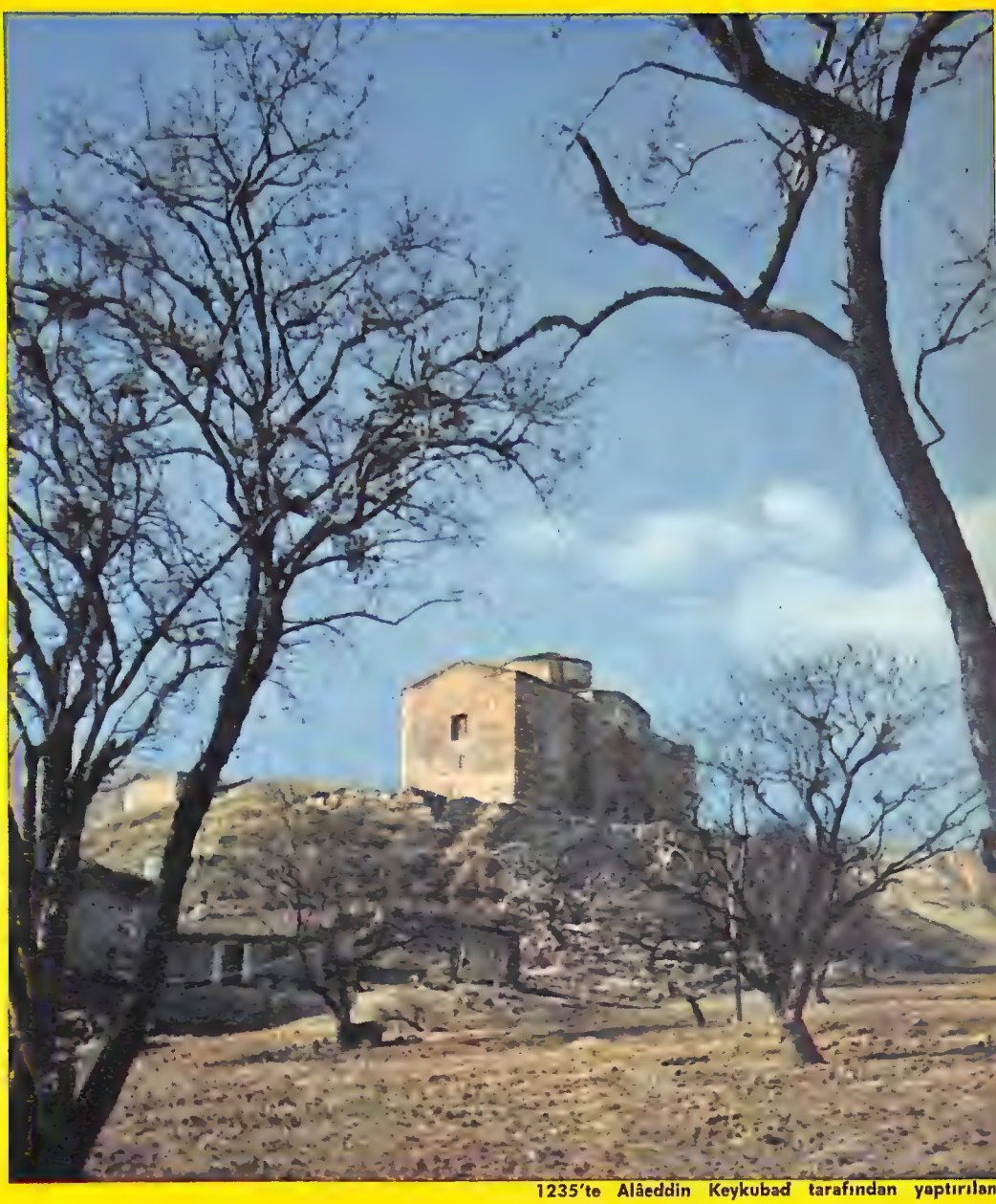

1235'te Alâeddin Keykubad tarafından yaptırılan
Taş Mescit

Çankırı

Çankırı kalesi
Bizans ordularına göğüs germişti

ÇANKIRI dokuz asır önce Sultan Alp-Arslan'ın 1071 Malazgirt zaferinden sonra, Türkiye Devleti'nin kurucusu Kutalmışoğlu Gazi I. Sultan Süleyman-Şah tarafından fethedildi. Bu bölge, 1077'de kurulan Türkiye sultanlığını teşkil eden tâbi devletlerin en mühimmi olan Dânişmend melikliğinde kaldı. Sonra doğrudan doğruya Konya'ya bağlandı. Dânişmendoğulları'nın elinden alınan ve merkezden idareye başlanan Çankırı, Selçuklu Türkiyesi'nin tanınmış şehirlerinden biriydi. 1101'de Raymond de Toulouse'un kumanda ettiği Haçlı ordusu Çankırı'yı kuşattı, fakat alamadı. I. Sultan Kılıç-Arslan (Süleyman-Şah'ın oğlu), Amasya'ya kadar ilerleyen I. Haçlı Seferi'nin yarım milyonluk sürüsünü Anadolu topraklarında imha etti.

Öte yandan, I. Haçlı darbesiyle sarsılan genç Türkiye devletini ortadan kaldırmak isteyen Bizans, teşebbüsünü Çankırı'ya kadar uzatmıştı. Büyük Bizans imparatorlarından biri İoannis Komnenos, 1133'te Çankırı'yı almak istedi. Fakat kaleyi düşüremedi. İmparator, ertesi sene, 1134'te daha büyük bir ordu ve daha büyük teçhizatla tekrar Çankırı üzerine yürüdü. Bu sefer kale dayanamadı ve Bizanslılar'a teslim oldu. Bizanslılar şehri ancak birkaç ay muhafaza edebildiler. Niksar'dan gelen Dânişmendli ordusu, Bizanslılar'ı kovdu, Çankırı'yı geri aldı.

SELÇUKLU ÇAĞINDA

Selçuklu çağında Çankırı, oldukça ehemmiyetli bir Türk şehriydi. XIII. asrın ikinci yarısında Türkiye İmparatorluğu, Moğollar'ın ve hemen onların yerini alan İlhanlılar'ın, yani İran Moğolları'nın tahakkümüne düştü. Kastamonu'da, Selçukluların uc beyi olarak bulunan Çobanoğulları ve XIV. asır başlarında onların yerine geçen Candaroğulları, Çankırı'ya da hâkim oldular. XIV. asrın sonlarına doğru Candaroğulları, Osmanlılar'a tâbi oldu. I. Sultan Murad devrinde, 1380 yıllarında Çankırı, Candarlılar'dan ayrılarak Osmanlılar'a geçti. 1402'de Ankara felâketinden sonra Osmanlılar'a tâbi Candarlılar şehri tekrar ele geçirdiler. Fakat 1439'da Çelebî Sultan Mehmed, Çankırı'yı gene Osmanlı birliğine kattı. Candaroğulları, Çankırı'da birçok eserler yaptılar. Meselâ bu şehirde gömülmüş olan Candaroğlu Dâmad Kasım Bey, şehirde cami, medrese ve imaret inşa ettirmişti (XV. asır ortaları).

Çankırı'dan ilk bahseden Avrupalı seyyah Dernschwam'dır. Dernschwam XVI. yüzyılın ortalarında Çankırı'ya gelmiştir. XIX. yüzyılda Çankırı'ya gelen Texier şehrin 16 000 nüfuslu olduğunu kaydeder. Gerek Texier, gerekse yine XIX. yüzyılda burasını gören Tchihatchef, şehirdeki Hıristiyan ailelerin 40'ı geçmediğini belirtir. Kastamonu Sâlnamesi'nde, şehirdeki 2 400 evde, 11 200 nüfus olduğu kayıtlıdır (1896). Burada yazdıklarımız ve bunların dışındaki yabancı seyyahlardan başka, Evliya Çelebî de, Çankırı'yı görmüş ve anlatmıştır. Çelebî, Seyahatnâme ve Cihannümâ'sında, kalenin sağlamlığından, şehirde bahçeler içinde 4 000 kadar ev olduğundan bahseder.

Yine Salnâme'de, şehirde 715 dükkân, 5 han, 2 kütüphane, 6 hamam ve 5 köprü bulunduğu kayıtlıdır. 1940'ta ise şehirde 512 dükkân ve 7 otel vardı.

Çankırı, hudutlardan uzakta, sakin hayat yaşayan bir vilâyet olduğu için, tarihî kaynaklarda adından pek bahsedilmez. Yalnız kargaşalık zamanlarında şehre hücum eden eşkiyalardan korunmak için, kalede bir miktar muhafız bulunduğu bilinmektedir.

ÇANKIRI ADI

Çankırı kelimesi, şehrin antik adı olan Ganpara'dan gelir. Osmanlı teşkilâtında «Kengırı» denen Çankırı, merkezi Kütahya olan pek geniş Anadolu beylerbeyliğinin (eyaletinin) 14 sancağından (vilâyetinden) birini teşkil ediyordu. Tanzimat'tan sonra Kastamonu vilâyetinin (eyaletinin) 4 sancağından biri oldu. 2 kazası vardı. Cumhuriyet devrinde bütün sancaklara (mutasarrıflıklara) «vilâyet = il» denince, Çankırı da bir vilâyet oldu. Ankara-Zonguldak demiryolunun 1937'de Çankırı'dan geçmesi, çevreye nisbî bir kalkınma kazandırdı.

Çankırı şehri tarihte birkaç defa büyük zelzele felâketine uğramıştır. En büyükleri, 1050 ve 1944 zelzeleleridir.

ESKİ ESERLER

Çankırı'daki en önemli tarihî eserlerden biri kaledir. Şehrin hemen kuzeyindeki bir yamaçta bulunan kale, dört köşelidir ve 150 m. yüksekten şehre hâkim durumdadır. Kalenin daha gerisindeki tepelerde ise, iki küçük bina harabesi görülmektedir ki, bunların tarassut kulesi vazifesi görmüş olması muhtemeldir. Şehri fetheden Kara-Tekin'in kaledeki mezarını halk eskiden evliya türbesi olarak telâkki ederdi.

Çankırı kalesi, bir Bizans eseri olmakla beraber, muhtemelen daha eski bir kalenin yerine, yeniden veya onarılmak suretiyle yapılmıştır. Her halde Roma dev-

rinde de bir Çankırı kalesi olmak lâzımgelir. Çünkü, kalede bu devirden kalma tüneller, kaya mezarları ve başka yapı kalıntıları göze çarpmaktadır. Kale, Türkler'in eline geçtikten sonra da, birçok kereler onarılmıştır. Dânişmendliler, Selçuklular ve Osmanlılar, birçok ilâve ve tamirler yapmışlardır. Dânişmendli kumandanlarından olan Karatekin Bey'in türbesi, kalenin içindedir.

SELÇUKLU VE OSMANLI DEVRİ

Şehirde, birkaç Dânişmendli ve Selçuklu eseri kalıntısı da vardır. Bunların çoğu Osmanlı devrinde esaslı şekilde tamir görmüştür. Taşmescit bunlardan biridir. Bu eser, aslında 1235'te Büyük Sultan Alâeddin Keykubâd tarafından yaptırılmış bir hastanedir. Şimdi, harap vaziyettedir. Merdivenleri ve kapı tezyinatı, Anadolu Selçuklu devri Türk sanatını gösteren örnekler arasındadır.

Osmanlı devri eserleri arasında en mühimmi, Ulucami'dir. 1522'de başlanmış olan bu eser, 1558'de Kanunî Sultan Süleyman zamanında Mimar Koca Sinan tarafından tamamlanmıştır. Birçok tamir görmüştür. Zelzelelerle harap olan bu eser, 1936'da esaslı şekilde onarılmıştır.

Civar kasabalarda da tarihî eserler göze çarpar. Meselâ Çankırı şehrinin yakınlarında Eskipazar'da Selçuklular devrinden kalma olduğu anlaşılan iki hisarın harabesi vardır. Kurşunlu'da gene Anadolu Selçukluları'ndan kalma bir cami bulunur. «Çavundur Hamamı» denen ve tarihi eski devirlere kadar çıkan kaplıca da, Kurşunlu'dadır. Karaköprü'nün, bir Roma eseri olduğu sanılmaktadır.

TÜRKLER'DEN ÖNCE ÇANKIRI

Bugün Çankırı viâlyetinin üzerinde bulunduğu topraklar, Anadolu'da ilk siyasî birliği temin eden Hitit İmparatorluğu'na dahildi. Hattâ bu çevre, imparatorluğun ana topraklarından biriydi ve Hitit başkenti Hattuşaş'a yakındı. Hitit İmparatorluğu, M.Ö. 1200 tarihlerine doğru dağılınca, Orta Anadolu, çeşitli kavimlerin istilâlarına mâruz kaldı. Sonunda, Frikya Krallığı'na dahil oldu ve Frikya Krallığı'ndan Lidya Krallığı'na geçti. Daha önce, Sâmî Asurlular'ın hâkimiyeti değilse bile, medenî ve ticarî nüfuz ve tesiri, buralara kadar vâsıl olmuştu. Frikya'dan biraz daha dar bir çevrede teşekkül eden Lidya Krallığı, M. Ö. VI. asırda Büyük Kirus tarafından fethedildi. 2 asır sonra, Büyük İskender, İran-Pers İmparatorluğu'nu —geçici olarak— ortadan kaldırdı ve Anadolu'yu Makedonya devletine kattı.

İskender'in ölümünden sonra, yani Helenistik Çağ'da, Çankırı çevresi Galatya Krallığı'na aitti. Fakat zaman zaman Selevkoslar'ın Asya İmparatorluğu'nun ve kudretli Pontos Krallığı'nın tehditlerine uğradı. Bitinya ve Bergama krallıklarının nüfuzunun da buraya kadar uzandığı yıllar oldu. M.Ö. I. asırda Roma, bütün Anadolu gibi burasını da aldı. Roma hâkimiyeti devrinde çevre, 4-5 asır sakin bir hayat yaşadı. M.S. 395'te Roma ikiye ayrılınca, burası da Anadolu ile beraber, Doğu (Bizans) İmparatorluğu'nun payına düşen ülkelerden birini teşkil etti.

Bizans'ın bir iç şehri olmasına rağmen Çankırı ve çevresi, birkaç kere İranlı Sâsânîler'in akınına mâruz kaldı. VII. asrın ortalarına doğru, İran İmparatorluğu'nu yıkan ve yerini alan Müslüman Araplar, Anadolu akınlarında buralardan da geçtiler. Çankırı kalesinin metaneti, daha o çağda meşhurdu. Araplar, 711, 727 ve 731'de olmak üzere, çevreye başlıca üç büyük akın yaptılar. Bunların hepsi Emevîler devrindedir.

Çankırı'nın genel görünüşü.

Aydın'da Mimar Sinan'ın inşa ettiği Bey Camii

Aydın'da Mimar Sinan'ın inşa ettiği Bey Camii

AYDIN

AYDIN, bugünkü adını Aydınoğulları beyliğinin kurucusu Aydın Bey'den alır. 1300 yılında kurulan Aydınoğulları beyliği 125 yıl yaşamıştır. Bu arada 1390'dan 1402'ye kadar 12 yıllık bir fasıla vardır. Bu, beyliğin Yıldırım Bâyezid tarafından Osmanlı devletine katılmasından sonra Osmanlı İmparatorluğu içinde geçirdiği süredir.

Aydınoğulları beyliği, bugünkü Aydın topraklarında, Aydın Bey tarafından kuruldu. Aydın Bey'in idaresinde geçen 7 yıl içinde beyliğin merkezi, bugünkü Aydın idi. Bu bölge, bu suretle Aydın adını almış oldu. Beylik daha sonra genişleyerek İzmir'i ve Manisa'nın bir kısmını bile içine aldı. Başkent, 1307'ye kadar Aydın idi. 1307'den 1348'e kadar Ödemiş'in kuzeydoğusundaki Birgi başkent oldu. Daha sonra 42 yıl süre ile, Kuşadası ile Selçuk arasındaki Ayasluğ (Efes), nihayet son 23 yıl içinde de, İzmir, Aydınoğlu beyliğine başkentlik etti.

Aydınoğulları, en geniş zamanlarında Söke ve Çine hariç, şimdiki Aydın vilâyetine, İzmir vilâyetinin büyük bir kısmına, Manisa'nın Alaşehir, Salihli, Denizli'nin de Buldan kazalarına hâkim olmuşlardı.

1300 - 1425 yılları arasında Aydınoğulları'ndan 8 bey hüküm sürmüştür. Bunların arasında Türkiye tarihi ölçüsünde şöhret yapan büyük kumandan Gazi Umur Bey de vardır. Umur Bey'in en büyük önemi, İzmir'i tekrar fethetmesindedir. Anadolu Fâtihi Kutalmışoğlu Süleyman-Şah 1076'da İzmir'i fethetmiş, fakat Bizans, 1096'da şehri geri almış-

tı. İşte Aydınoğlu Umur Bey, 1320'de İzmir'i tekrar fethetmek suretiyle eşsiz bir zafer kazandı.

AYDINOĞULLARI, YUNANİSTAN'DA

Bu değerli askerin Avrupa'ya da seferi vardır. 1332'de 250 parçalık büyük bir donanma ile ilk defa Ege Denizi'ni Batı'ya doğru geçerek Yunanistan'a asker çıkardı. 1335'te Saruhanoğlu Süleyman Bey'le işbirliği yaparak Mora'ya sefer yaptı. 1336'da Foça'da İmparator Kantakuzinos'la buluştu. Kantakuzinos, bu tarihten bir süre sonra, 1341 yılında Bulgaristan krallığına karşı Umur Bey'den yardım istedi. Gazi Umur Bey, 30 000 kadar askerle sefere çıktı. Dimetoka'yı Bulgarlar'dan alarak, Kantakuzinos'a verdi.

Kantakuzinos, 1342'de de, rakibi olan Paleologos'lara karşı yardım istedi. Umur Bey buna da icabet etti.

Aydınoğlu Gazi Umur Bey'in büyük emellerinden biri, İzmir'in hâlâ Hıristiyanlar'ın elinde bulunan ve Gâvur İzmir diye anılan kalesini zaptetmekti. 1348'de bu maksatla kaleyi kuşattıysa da, emeline erişemedi ve bir vuruşma sırasında şehit düştü.

Aydınoğlu beyliğinde hüküm süren Aydınoğulları şunlardır:

1. Aydın Bey (1300 - 1307)
2. Mubârizeddin Gazi Mehmed Bey (1307 - 1334).
3. Bahâeddin Gazi I. Umur Bey (Paşa) (1334 - 1348).
4. Hızır Bey (1348 - 1360?).
5. İsa Bey (1360? - 1390).
6. Musa Bey (1402).
7. II. Umur Bey (1402 - 1403).
8. İzmiroğlu Gazi Cüneyd Bey (1403 - 1425).

MALAZGİRT'TEN SONRA

Aydın, Malazgirt zaferinden sonra, Anadolu Fâtihi ve Türkiye devletinin kurucusu, Selçuklu Kutalmışoğlu I. Sultan Süleyman - Şah'ın başkumandanlığındaki Türk - Oğuz orduları tarafından fethedildi. Fakat, XI. asrın son yıllarında, I. Haçlı Seferi'nden faydalanan Bizanslılar tarafından geri alındı. Bu suretle İzmir'e yerleşen, Aydın'a hâkim olan, burada Bizans'ı fethe hazırlanan Çaka Bey'in projeleri asırlarca geriye itildi. Aydın bölgesi, merkez Tralles yani bugünkü Aydın şehri olmak üzere, sık sık Selçuklu Türkleri'nin akınlarına mâruz kalıyordu. II. Haçlı seferine kumanda eden Fransa Kralı VII. Louis buradan geçip Türk topraklarına girmiş, fakat I. Sultan Mes'ud'a yenilmişti.

1176'da I. Mes'ud'un oğlu II. Sultan Kı-

Aydın'ın genel görünüşü.

Kuşadası ve Latinler'den kalma kale.

lıç-Arslan'ın Miryokefalon zaferinden sonra Aydın, Türkler tarafından işgal edildiyse de, Bizans geri aldı. 1280'de Selçuklu «uc beylerinden», yani sınır kumandanlarından Menteşe Bey, Aydın'ı fethetti ve damadı Sasa Bey'e verdi. 1310'da Aydınoğlu Mehmed Bey, şehri Sasa Bey'den aldı. Türkler, şehre «Aydın Güzelhisarı» dediler.

1335'e kadar İlhanlılar'ı metbû tanıyan Aydınoğulları, bu tarihte müstakil oldular. I. Murad devrinde Osmanlı nüfuzuna girdiler ve 1390'da Yıldırım Sultan Bâyezid tarafından Osmanlı devletine katıldılar. 1402 Ankara felâketinden sonra, Aydınoğlu Cüneyd Bey, Osmanlılar'a tâbi olarak beyliği birkaç kere diriltmek istedi, bazan muvaffak olduysa da, 1426'da öldürülmesi üzerine, Aydın Osmanlılar'a geçti. Osmanlı çağında Aydın, merkezi Kütahya olan pek geniş Anadolu beylerbeyliğinin (eyaletinin) 14 sancağından (vilâyetinden) birini teşkil ediyordu. Tanzimat'tan sonra «Aydın Vilâyeti» denen ve merkezi İzmir'de olan Batı Anadolu'nun büyük kısmını içine alan geniş eyaletin 5 sancağından (vilâyetinden) biri idi; 6 kazası vardı. 1850'den önce kısa bir müddet eyalet merkezi Aydın'a getirilmişse de, sonunda İzmir'e kaldırılmıştır.

XVII. asır ortalarında şehirde Evliyâ Çelebî 26 mahalle, 600 dükkân olduğunu, 200 dükkânlık tabakhanenin şehrin içinde ayrı bir kasaba manzarası arzettiğini, ayrıca 70 boyahane bulunduğunu yazıyor. Bu devirde şehir, sûr içinde idi. Denizli'ye kadar olan bölgede dokunan kumaşlar, Aydın'a getirilip boyanırdı.

1866'da Aydın'ın İzmir'e demiryolu ile bağlanması, şehrin denizle irtibatını temin etmiş ve gelişmesinde müessir olmuştur. Bununla beraber, 20 ağustos 1859 zelzelesi, şehirde mühim tahribat yapmıştır.

XIV. asrın ikinci yarısında Hacı Paşa, tıbba dair pek mühim eserlerini Aydın'da yazmıştır. XV. asırda yaşayan Molla Yegân ile Muslihiddin Mustafa Çelebî, XVII. asırda İshak Hocası Ahmed Efendi, XIX. asırda Kuyucaklızâde Âtıf Mehmed Efendi, Aydın'ın yetiştirdiği büyük bilginlerdir. Bununla beraber Aydın şehri, Osmanlılar'dan önce Birgi ve Ayaslug'un, Osmanlı çağında da İzmir'in yanında parlayamamış ve ikinci derecede kalmıştır.

İstanbul'daki eski Fransız sefirlerinden, Fransız Akademisi üyesi Comte de Choiseul-Gouffier, 1782 yılında yayınladığı

Aydın'daki eski mimarî eserlerden Ramazanoğlu Camii.

«Voyage Pittoresque de la Grèce» adlı eserinde, Aydın'daki eski eserleri ve bu kesimdeki seyahat intıbalarını özetle şöyle anlatmaktadır:

«Milâs'tan sonra, kuzeye doğru yolumuza devam ettik. Çok geçmeden karşımıza oldukça büyük bir göl çıktı: Adı Bafa imiş. Ancak bulunduğumuz yeri kesin olarak anlayabilmek için epeyce uğraşmak gerekti. Çünkü bölgenin coğrafyası eski çağlara göre epeyce değişmiş. Geçmekte olduğumuz Méandre (Büyük Menderes) ovası, eskiden bir körfezden ibaretmiş. İlk defa Heredotus, bundan bahseder. Ayrıca, bu körfezden ayrılan bir başka körfez daha varmış. Güneydeki Latmus dağının eteklerine kadar uzanan bu körfez, dağın adıyle anılırmış. Latmus Körfezi, sonradan göl halini almış, adına Latmicus Sinus denmiştir. Latmicus Sinus, Menderes Körfezi'nin dolmasından sonra da uzun süre denizle bağlı kalmış, nihayet nehrin getirdiği topraklarla denizden ayrılmıştır. Latmicus Sinus gölü, bugün Bafa adıyle anılmaktadır.

«Yunanlılar, İyonya'ya geldikleri zaman deniz Priene (Güllübahçe)'ye kadar uzanıyor ve burasını mükemmel bir liman-

hâline getiriyordu.

«Strabon zamanında yani Milât'tan 30 yıl sonra, Menderes'in deltası Miletus'a (Milet) 500 metre kadar mesafedeydi.

«Elli yıl sonra, Plinius, Menderes deltasının Miletus'a 200 metreden fazla yaklaştığını belirtiyordu. Bu da hâlâ denizle bağlantısı olan Latmus Körfezi'ni denizden ayıran boğazın kalınlığıydı. Seksen yıl sonra ise Pausonias artık boğazın tamamen kapandığını, Menderes nehrinin Miletus kalesinin duvarları dibinden denize döküldüğünü kaydetmektedir.»

Bugün sahilden kilometrelerce içerde kalan Milet, gerçekten eski çağlarda mükemmel bir limandı. Müellif sadece, Milet'in değil, sahile pek yakın bulunan Lade ve Asterius adalarının da tamamen karada kaldığını kaydeder.

MİLET VE DİDİM

Comte de Choiseul - Gouffier, seyahat hatıralarına şöyle devam ediyor:

«Milet'teki bütün harabeleri dolaştım. Hiç bir yerde böylesine üzüntüye düştüğümü hatırlamıyorum. İyonya'nın başkentini süsleyen o muhteşem eserlerden yarı yarıya toprağa gömülmüş kırık mermer parçalarından başka bir şey kalmamış. Sütunlar yerlerde sürünüyor. Halbuki vaktiyle burası ilmi, sanatı, ticareti ve zenginliğiyle ne kadar tanınmıştı.

«Türkler, eski Milet kalesinin temelleri üzerine yeni bir kale yapmışlar. Ancak, kale sonradan terkedilmiş. Yine de, duvarları pek fena durumda değildi.

«Buradan biraz ötede tiyatro harabeleri gördüm. Bu tiyatronun en büyük özelliği bu tip başka tiyatrolarda olduğu gibi bir

Aydın'daki Didim harabeleri.

yamaca kazılmış olmaması. Aksine tıpkı Roma'daki Mercellus gibi, baştan başa taşla yapılmış.»

Miletos'un yerini Türk çağında Balat almış, burası Menteşeoğulları'na bağlı parlak bir ticaret merkezi olmuştur. Fakat Balat da son asırlarda sönmüştür. Menteşoğlu İlyas Bey'in 1403'te Balat'ta yaptırdığı cami, Beylikler çağı Türk mimarî eserlerinin güzel nümunelerindendir. Milet'te harabe halinde bulunan başlıca eserler şunlardır: Bizans Kalesi (VIII. asır), Helenistik çağdan kalman Liman Âbidesi, Liman Salonu, Delphinion, Faustina Hamamları, Gimnazyum, Stadium Bouleuterion (M.Ö. II. asır), Bizans Kilisesi (VI. asır), Nymphaeum, (I. asır), Agora (III. asır), Athena Mâbedi (III. asır).

Comte de Choiseul-Gouffier, Milet'e giderken yolda Didim'den geçtiklerini ve buradaki ünlü Apollon tapınağını gördüğünü kaydederek, seyahatnamesinde şöyle der: «Bu tapınak, Yunan sanatının yarattığı şaheserlerin başta gelenlerinden biri. Tapınağın cephesinde 10 tane sütun var. Ayrıca çift sıra sütunlarla çevrilmiş... Ancak asıl mimarî karakterini öğrenmek için bu muazzam harabeyi temizlemek ve iyice incelemek gerek.»

27 mayıs 1919'da Aydın, İzmir'den gelen Yunanlılar tarafından, İzmir'in işgalinden 12 gün sonra işgal edildi. Fakat düşman, 34 günlük bir işgalden sonra millî kuvvetler tarafından şehirden kovuldu. Bunun üzerine büyük takviye alan Yunanlılar, Türk milis kuvvetlerini iterek şehre tekrar girdiler. İzmir'den 2 gün önce, 7 eylül 1922'de Aydın, uzunca ve acıklı bir işgal ve esaretten sonra Türkler tarafından istirdat edildi. Düşman çekilirken şehri yakmıştı. 60 000 olan Aydın şehrinin nüfusu, 1927 sayımında 12 000'e düştü.

DİĞER ESKİ ESERLER

● XIII. asırda terkedilen Priene (Güllübahçe) şehri de Söke yakınlarındadır. Priene, Lidya çağında kurulmuş, Helenistik Çağ'da fevkalâde parlamıştır. Priene'deki harebelerin başlıcaları şunlardır: Sûrlar, Su Kemerleri, Caddeler, Mısır Tanrıları Mâbedi, Tiyatro, Demetler Mâbedi, Athena Mâbedi, Kybele Mâbedi, Büyük İskender Mâbedi, Agora, Mukaddes Ev, Gimnazyum, Bizans devrinden kalma Kale ve Piskoposluk Kilisesi.

● Eski Tralles'in şimdi şehrin 2 km. ötesinde görülen harabeleri arasına gimnazyum (M.Ö. IV. asır), stadyum, tiyatro ve Agora sayılabilir.

● Gene Aydın'ın 37 km. batısında Magnesia şehri harabelerinde VII. asırdan kalma sûrlar, III. asırda yapılmış Artemis Mâbedi ve XV. asır Türk eseri olan bir cami görülür.

● Aydın'ın 31 km. doğusunda Nyssa (Sultanhisarı) şehri harabelerinde, Roma çağından kalma kütüphane, agora, tünel, Bouleuterion, mâbet vs., bunlardan başka birçok Bizans ve Türk eserleri kalıntıları göze çarpar.

● Denizli vilâyeti sınırına yakın Karacasu kazasının Geyre köyünde Afrodisia şehri harabeleri vardır. Buradaki Afrodit mâbedi çok meşhurdu.

● Güneyde, Çine'nin Araphisar köyünde Alabanda harabeleri arasında da tiyatro, Apollon mâbedi, Bouleuterion vs. vardır.

● Gene Çine'nin Karpuzlu köyü yakınlarında Alinda harabeleri göze çarpar. Görülen kalıntılar, tiyatro, agora, suyolu, sûr vs. dir.

● Çavdar köyü de eski Amyzon'un yerinde olup, IV. asırdan kalma Roma mâbedinin izleri mevcuttur.

Milet harabeleri ve Menderes ırmağını canlandıran bir gravür.

TÜRK ESERLERİ

Aydın'ın en mühim camii, eşraftan Abdülaziz Efendi'nin 1756'da yaptırdığı Cihanzade (Cihanoğlu) Camii'dir. Planı dikdörtgen şeklindedir. Üveys Paşa Camii, 1568 tarihlidir. Ramazan Paşa Camii de aynı devirden kalmadır (1595). Süleyman Bey Camii, 1683'te yapılmıştır. Diğer camiler arasında Ağaçarası Camii zikre değer; bir XVII. asır eseridir. Yeni Cami, eski bir eserdir; sonradan yeniden yaptırılmıştır.

Aydın bölgesi, Anadolu'da ilk siyasî birliği kuran Hitit İmparatorluğu'na dahildi. Hititler'den sonra Frikya Krallığı'nın nüfuzu buralara kadar uzandı ve sonra Lidya Krallığı'na dahil oldu. Lidyalılar zamanında müreffeh bir hayat yaşadı. Menderes nehrinin ağzındaki Miletus limanı, bu refahı temin eden başlıca unsurdu. M. Ö. VI. asırda Persler, bütün Lidya ve Anadolu ile beraber bu çevreyi de İran İmparatorluğu'na kattılar. M.Ö. IV. asırda Büyük İskender, Anadolu ve İran İmparatorluğu ile beraber burasını Makedonya Devletine kattı. Esasen Miletus ve civarı, İyonlar zamanından beri Yunanlılaşmış ve M.Ö. V. asırda Atina birliğine dahil olmuştu. İskender'in ölümünden sonra Selevkoslar (Asya İmparatorluğu) ve bir müddet sonra Bergama Krallığı, buraya hâkim oldu.

HALK MUSİKİSİ

Aydın, Türk halk musikisinin en zengin bölgelerinden biridir. İzmir-Aydın çevresinde son derece güzel zeybek havaları ve türküler teşekkül etmiştir. Nağmeler parlak, ilham boldur. Aşağıdaki parçalar, Aydın halk musikisinin karakteristik örnekleri arasındadır: Hüseynî Yürük Aksak Türkü (Ak sâdeler giyer boylu boyunca), Hüseynî Aksak Türkü (Gediz'de yolların atlılar aştı), Hüseynî Aksak Türkü (Yeni çıkmış kestanenin harmanı), Hüseynî Düyek Türkü (Ay doğarken, şu tepeden iner zeybekler), Mâhur Ağır Oynak Türkü (Amân ey şâm, kunduranı tek tek bas), Muhayyer Türkü (Bugün ayın on dördü, kız saçını kim ördü?), Rast Yürük Aksak Zeybek (Çalıma bak efede), Uşşak Aksak Türkü (Fındıklı bizim yolumuz), Uşşak Aksak Türkü (Şu dağlardan geçtin mi?), Nikriz Ağır Aksak Davullu Zeybeği, Nikriz Aksak Zeybek, Rast Ağır Aksak Zeybek, Rast Aksak Zeybek.

Zeybek oyun havaları, bilhassa Aydın halk musikisine müstesna bir canlılık ve hususiyet verir.

Kanunî Sultan Süleyman'ın Fethettiği Bir Kale:

VAN

Fotoğraflar: ŞEMSİ GÜNER

BUNDAN 419 yıl önce, sıcak bir yaz günü Kanunî Sultan Süleyman, Van Gölü'nün kuzey sahiline ulaşmıştı. Türk İmparatoru 11. sefer-i hümâyûnunda bulunuyordu. İstanbul'dan hareket edeli üç aydan fazla olmuştu, hedefi olan Tebriz, artık yakındı. Onun için burada fazla durmadı ve ordusuyle beraber Tebriz'e doğru yola devam etti. Ancak, hareket etmeden önce, Karaman Beylerbeyisi Pîrî Paşa ile, Erzurum Beylerbeyisi Ulemâ Paşa'yı öncü olarak Van'a göndermişti.

SAFEVÎLER VE OSMANLILAR

Van, Anadolu'nun fethinden sonra Türk hâkimiyetine girmiş, fakat sık sık çeşitli Türk devletleri arasında çekişilmişti. Yavuz Selim, Çaldıran seferinde burasına geçici olarak hâkim olmuş, 1534 yılında ise, Kanunî'nin sadrâzamı Makbul İbrahim Paşa tarafından Anadolu'nun doğusundaki diğer bölgelerle birlikte fethedilmişti. İbrahim Paşa, 1533 ekiminde İstanbul'dan hareket ederek Halep'e gelmiş, burada 4 ay kalmıştı. İbrahim Paşa, arkadan sefere çıkacak padişahın öncüsü durumundaydı. 1534 yılı haziran başlarında Diyarbekir'e doğru harekete geçti. Burada da bir ay kaldıktan sonra, doğuya doğru yürüyüşüne devam etti.

«Bu sıralarda, Van Gölü'nün bütün kuzey kıyısı devlete katıldı. Batıdan doğuya doğru sırasıyle Ahlat, Âdilcevaz ve Erciş şehirleri Türkiye'ye dahil oldu. Gölün batı ve güney kıyıları zaten Osmanlılar'da idi. Van Gölü'nü bir iç göl haline getirmek, doğu kıyılarını da elde etmek için Van şehrini almak icab ediyordu. Çevrenin en mühim şehri ve kalesi burasıydı. 23 haziran 1534'te İbrahim Paşa, Van'ı aldı. Burada, güneydoğu Anadolu'yu içine alan bir eyalet teşkil edildi. Suriye Beylerbeyisi Husrev Paşa bu makama tayin edildi. Bundan sonra doğu ve güneydoğu

Van'ın genel görünüşü

Anadolu'da birçok yerler devlete katıldı.» (T. Yılmaz Öztuna, **Türkiye Tarihi**, cilt VI, s. 143).

O sırada, Yavuz Sultan Selim'in Van'da hâkimiyet kuruşunun üzerinden 19 yıl geçmişti. Ancak bu defaki Türk kâkimiyeti de kesin olmadı. Zaten Van topraklarında Osmanlılar ve Safevîler arasında birçok çarpışmalar olmuştur. Yalnız Çaldıran meydan muharebesinin bugünkü Van topraklarında geçmediği bilinmektedir. Gerçi bugün Van'da Çaldıran adında bir nahiye varsa da, burası, muharebenin geçtiği yer değildir. Meşhur savaş, bugünkü İran topraklarında geçmiştir.

Makbul İbrahim Paşa'nın Van şehrini ele geçirmesi de, Van çevresinin kesin olarak Osmanlılar'da kalmasını sağlayamadı. Ordu ayrıldıktan bir müddet sonra Safevîler tekrar Van'ı ele geçirdiler. Bu defa da, 10 yıldan fazla Türk hâkimiyetinden uzak kaldı, ta 1548'de Kanunî Sultan Süleyman tarafından fethedilinceye kadar.

VAN'IN KESİN OLARAK FETHİ

Kanunî Süleyman, Karaman ve Erzurum beylerbeylerini Van'a gönderdikten sonra, kendisi ordu ile beraber yola devam ederek Tebriz'e gitti. Safevî ordusu Osmanlı ordusuyle çarpışmaktan kaçtığı için, savaş verilmeden şehri aldı; Kanunî Sultan Süleyman, Tebriz'de ancak 5 gün kaldıktan sonra, geri dönerek Van üzerine yürüdü. Tebriz'den hareketinden iki hafta sonra 15 ağustosta Van'a geldi.

Van kalesini Safevî kuvvetleri koruyordu. Kaledeki kuvvetler, her şeye rağmen 10 gün müddetle kaleyi savunduktan sonra teslim oldular (25 ağustos 1548). Bu defa Van, kesin olarak Osmanlı hâkimiyeti altına girmişti. İlk beylerbeyi olarak Çerkes Hasan Paşa tayin edildi. Bundan sonra yapılacak ilk iş kaleyi tahkim etmek ve bir daha Safevîler'in eline düşme-

Tarihî Akdamar Kilisesi'nin röliyeflerinden bir kısmı.

sini önlemekti. Bu hususta, gereken bütün tedbirler alındı ve kale her türlü taarruza karşı son derece kuvvetli bir şekilde tahkim edildi. Kanunî Süleyman, bundan sonra İskender Paşa emrinde kuvvetli bir birliği burada bırakarak Van'dan ayrıldı.

Van, Tanzimat'tan sonra da bir vilâyet (eyalet = umumî valilik) durumunu muhafaza etmiştir. Birçok değerli ve tanınmış Osmanlı vezirleri, burada beylerbeylik, valilik etmişlerdir.

Birinci Cihan Harbi'nde 20 mayıs 1915'te Ruslar, Van'ı işgal etmişlerdir. Ruslar'ın yardımıyle şehre hâkim olan Ermeniler, Ruslar çekildikten sonra da bir müddet Türkler'i şehirden çıkarıp, Van'a hâkim olmuşlardır. 2 nisan 1918'de Türk ordusu Van'a girdiği zaman, şehri Rus ve Ermeniler'in görülmemiş gaddarlıkları altında harabe halinde bulmuştur. Bu suretle Van, 2 yıl, 10 ay, 13 gün düşman işgalinde kalmıştır.

TÜRKLER'DEN ÖNCE VAN

Bugünkü Van ilimizin üzerinde bulunduğu topraklarda devlet düzeni kuran ilk kavim, Hurriler'dir. Hititler'le çağdaş olan ve bir dallarına Mitanniler denen Hurriler, bütün güneydoğu Anadolu'yu ellerinde tutuyorlardı; Hitit İmparatorluğu'nun hükmü, hiç bir zaman Van bölgesine kadar uzanmamıştır. Âsûr ve Babil imparatorlukları, zaman zaman nüfuzlarını Van Gölü'nün güneyine kadar götürmüşlerse de, bu bölgeyi hâkimiyetlerine alamamışlardır. M.Ö. IX. yüzyılda bu bölgede Urartu Krallığı kurulmuştur. M.Ö. 859'dan 612'ye kadar 247 yıl devam eden bu devlette 12 kral gelip geçmiştir. Güneydoğu Anadolu'dan başka, kuzey Suriye'ye de hâkim olan Urartu Devleti, M.Ö. 713'te Âsûr İmparatorluğu'nun yüksek hâkimiyetini kabullenmiştir. M.Ö. 612'de Medler (İranlılar), bu krallığa son vermişlerdir. Urartu Krallığı'nın başkenti, bugünkü Van şehri idi. O zamanki adı «Tuşpa» olan şehre, Âsûr dilinde «Turuşpa» denmiştir. M.Ö. 830'dan önce Urartu'nun başkentliğini Tuşpa şehri yerine, Arzaşkun şehri yapmıştır ki, bu şehir, Van Gölü'nün kuzeyinde idi.

Zaman zaman Âsûrlular'ın istilâsını gören Van bölgesi ve şehri, İran hâkimiyetinde uzun bir devre yaşamıştır. Önce Medler, sonra onların yerine geçen Persler, M.Ö. 331'e kadar bütün Anadolu gibi burasını da ellerinde tutmuşlardır. Bu tarihte Büyük İskender, İran İmparatorluğu'nu — geçici olarak — yıkmış, Make-

ölümünden az sonra, Part hanedanı, İran İmparatorluğu'nu diriltmiş, bu bölgeye tekrar hâkim olmuştur. Partlar'ın yerine geçen Sâsânî Hanedanı da, bu bölgeyi zaman zaman Roma'nın yerine geçen Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu ile çekişmişse de, umumiyetle Güneydoğu Anadolu'daki hâkimiyeti sarsılmamıştır. M.S. VII. yüzyılın ortalarında Müslüman Araplar, Doğu Anadolu'yu almışlar ve İran İmparatorluğu'nu yıkmışlardır. Bu devrede, eskiden beri buralara hâkim olan Ermeni beyleri, Van çevresinde bir krallık kurmuşlardır. X. yüzyıldaki bu Ermeni krallığı, Bağdad'a, yani İslâm İmparatorluğuna tâbi olmuş, krallardan bazıları, İslâm dinini de kabul etmişlerdir. Bundan sonra Bağdad'daki halifeliğe tâbi olan birtakım İslâm devletleri Van çevresine hâkim olmuşlar, fakat bu çevredeki hâkimiyetlerini Bizans ile çekişmeye mecbur kalmışlardır.

M.Ö. IX. - VII. yüzyıllarda Doğu Anadolu'da kudretli bir devlet kuran Urartu krallarının başkentleri Van Gölü etrafında idi. Önce gölün kuzeyindeki Arzaşkun, sonra, şimdiki Van şehrinin yerinde bulunan «Tuşpa», başkent oldu. Tuşpa, Asurlular tarafından yakılıp yıkılınca, bu saltanat süren II. Russâ, Toprakkale'yi çok imar etti; Haldi mâbedini tamir ettirdi ve yeni tezyinatla süsledi. Haldi, Urartular'ın tanrılarından biri idi. Toprakkale, sonraki medeniyetlerin eserleriyle de zenginleşmiştir. Türkiye'nin dikkate değer harabelerinden biri olan Toprakkale'de İlkçağa ait birçok eserler vardır. Toprakkale ve civarında, Urartu kralların a ait mühim kitâbeler de bulunmuştur. Bunlardan bir kısmı Van Müzesi'nde toplanmıştır.

Bugün Van şehri civarındaki İlkçağdan kalma ve Ortaçağa ait ilâveler taşıyan ölü şehirler, ıssız ve haşyet verici bir harabe manzarası arzetmektedir.

URARTU KRALLARI

1.) I. Arame (859 - 844)
2.) I. Lutipri (844 - 831)
3.) II. Sardur (831 - 821)
4.) I. İspueni (821 - 810)
5.) I. Menua (810 - 785)
6.) I. Argisti (785 - 760)
7.) III. Sardur (760 - 733)
8.) I. Russâ (733 - 714)
9.) II. Argisti (714 - 694)
10.) II. Russâ (694 - 673)
11.) IV. Sardur (673 - 625)

Van kalesinde, Urartu çivi yazısı.

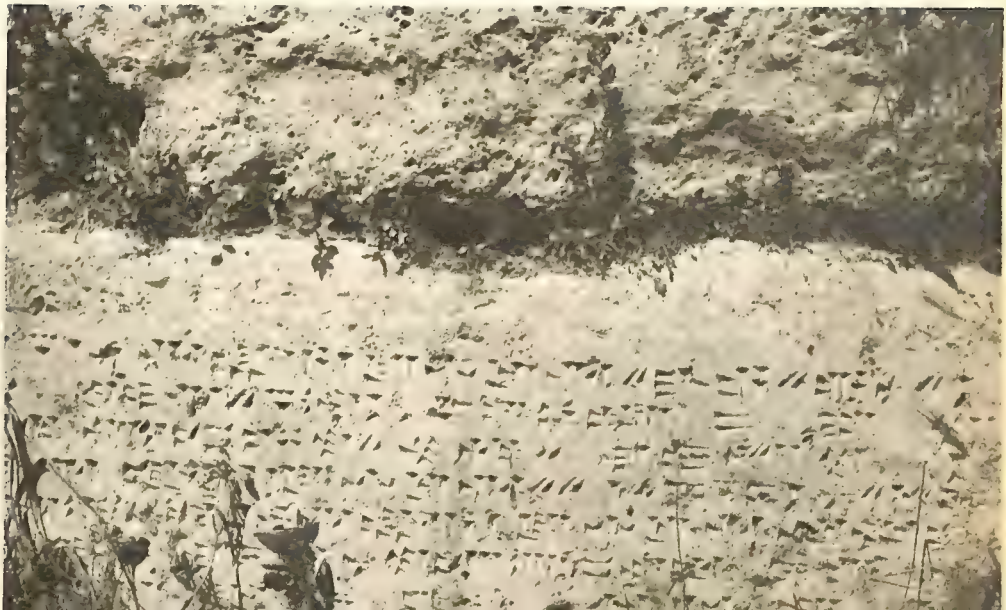

Van'daki en ünlü eski eserlerden Akdamar Kilisesi.

Van'daki en ünlü eski eserlerden Akdamar Kilisesi.

12.) III. Russâ (625 - 612)

ERMENİLER

Van ve çevresinde Urartular'dan sonra Ermeniler, hüküm sürmüş, bu bölgede krallık kurmuşlardır. Bizanslılar tarafından ortadan kaldırılıncaya kadar hüküm süren Ermeni kralları şunlardır:

1.) Gagik (908 - 936)
2.) Aşot Derenik (936 - 958)
3.) Ebû - Sehl Hamazasp (958 - 968)
4.) Aşot - Sahak (968 - 990?)
5.) Gurgen - Haçik (990? - 1003)
6.) Senegerin - Hovhannes (1003 - 1021)

VAN VİLÂYETİ (1910 durumu)
YÜZÖLÇÜMÜ: 39 200 km²
NÜFUSU: 315 000
NÜFUS KESAFETİ: Km²'ye 8 kişi
SANCAKLARI (Vilâyetleri): 6 kazalı Van merkez ve 5 kazalı Hakkâri, yekûn: 2 sancak ve 11 kaza.

İLK TÜRK AKINLARI

Bizanslılar, ele geçirdikleri Doğu Anadolu'da, aynı mezhepten olmadıkları için, Ermeniler'e ve başka kavimlere büyük zulümler yapmışlardır. Türkler'den imdat isteyen bu kavimlere, Selçuklu hanedanından büyük Türk Hakanı Tuğrul Bey ve onun yerine geçen yeğeni Sultan Alp-Arslan cevap vermişlerdir. Önce akınlarla başlayan ve 1065'te Van çevresinin fethiyle son bulan Türk seferleri üzerine Bizans harekete geçmiş, fakat İmparator Romanus Diogenes, 26 ağustos 1071'de Van Gölü'nün kuzeyinde Malazgirt'te Alp-Arslan'a yenilmiş ve esir düşmüştür. Bunun üzerine Anadolu, Türkler tarafından fethedilmiş ve Türkler'in ikinci anayurdu olmuştur.

Van ve çevresi, Büyük Selçuklular'ın ve onların yerine geçen Türk devletlerinin hâkimiyetinde yaşamıştır. Anadolu Selçuklu İmparatorluğu, yani Türkiye Devleti egemenliğini buraya kadar uzatmamıştır. Zaman zaman Musul Atabeyleri'nin (Zengîler'in), Eyyûbîler'in, Artuklular'ın, Ermen-Şahlar'ın nüfuzları, buralara kadar uzamıştır. XIII. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak İlhanlılar, yani Türkleşmiş İran Moğolları, bütün Anadolu gibi, bu bölgedeki mahallî devletlere de yüksek hâkimiyetlerini tanıtmışlardır. XIV. yüzyılın ikinci yarısında Celâyirliler, Karakoyunlular, Akkoyunlular gibi Türk devletleri ve Akkoyunlular'ın yerine geçen Safevîler, yani İran'ın Türk hanedanı sırasiyle bütün Doğu Anadolu'ya hâkim olmuşlar-

Hoşap kalesi.

Van'da tarihî bir cami harabesi.

dır. XVI. yüzyılın ilk yarısında bu bölge, Türkiye ile İran, yani Osmanlı ve Safevî Türk imparatorlukları arasında çekişilmiştir.

VAN KALESİ

Van âbidelerinin başında, Van Kalesi gelir. Kalenin tarihi, Urartular zamanına kadar çıkar; yani 3 000 yıla yakın bir geçmişi vardır. Van Gölü'nün 2 km. kadar uzağında yalçın kayalar üzerine bina edilmiş olan kale, 1 800 metre uzunlukta ve 80 metre yüksekliktedir. Âsûrlular, bu kaleyi Urartulardan almışlar ve yakmışlardı. Bu istilâdan sonra, yüzyıllar boyunca önemini kaybetmeyen kale, her devirde yeniden onarıldı. Son şeklini Osmanlı çağında almıştır. Van kalesinde ünlü arkeoloji bilgini Layard 1889'da kazılar yapmış, ilk ve orta çağlara ait çok değerli eserler ve kitâbeler bulmuştur. Kalenin içinde cami, çeşitli depolar, odalar, dükkânlar, kışla, kuyular vs. vardır. Kaleden şehre 1 000 basamaklı muhteşem ve dik bir merdivenle inilmektedir. Kaleye ait bütün müştemilât, âdeta kayalar içine oyulduğu için, vaktiyle Van kalesinin düşman tarafından düşürülmesi zordu; doğudan gelen istilâlara karşı Anadolu'yu savunurdu.

HOŞÂB KALESİ

Van - Başkale yolunun tam ortasında olan ve bugün bir nahiye merkezi bulunan Hoşap (Hoşâb) Kalesi de ünlüdür. 1643'te Kürt beylerinden Sarı Süleyman

VAN BEYLERBEYLİĞİ (EYALETİ) (XVII. Asır Durumu).

BEYLERBEYİSİNİN (UMUMİ VALİSİNİN) YILLIK TAHSİSATI (HASSI) 1 132 000 akça (takriben 8 460 000 T.L.)

ÇIKARDIĞI ASKER: 3 132 sipahi.

BU SİPAHİLERİN YILLIK TIMAR GELİRLERİ: 20 000 079 akça (takriben 300 milyon T.L.)

EYALETİN 14 SANCAĞI (VİLÂYETİ) Van merkez, Âdilcevaz, Erciş, Muş, Bargiri, Kârkâr, Kesânî, Âsîberd, Ağakes, Kotur, Bayezit, Bitlis, Ovacık ve Berdo.

EYALETİN KAPLADIĞI SAHADA BUGÜN ŞU VİLÂYETLER VARDIR: Van, Bitlis, Ağrı, Muş, Hakâri ve İran'dan Kotur.

Mahmûdî tarafından yaptırılmıştır. Üç sûrla çevrilmiş olan kale, son derece yalçındır. Altından Hoşap Çayı akar. Çayın üzerinde, 1500 yıllarında, gene Kürt Mahmûdî beylerinden Zeynel Bey tarafından yaptırılmış bir köprü vardır.

Van'ın etrafı Urartu eserlerinin kalıntıları ile doludur. Van vilâyeti topraklarında çeşitli Urartu kralları adına kazılan kitâbeler bulunmuştur.

Urartu eserlerinde taşlar koca bloklar halinde üst-üste yığılmıştır, aralarına harç konulmamıştır. Urartular, müstahkem mevkilerini olduğu gibi, mâbedlerini ve saraylarını da aynı teknikle yapmışlardı. Anzaf, Seyvan, Âmil kaleleri, Van'ın ikinci derecede kaleleridir.

Van'da bulunan tarihî eserlerin bir kısmı, 1933 yılında kurulan Van Müzesi'ndedir.

Van'da, Selçuklular'dan kalma türbeler (yukarıda). Tarihî Van Kalesi'nin bir görünüşü (solda).

Sivrihisar'ın yüz yıl önce yapılmış bir gravürü.

Eskişehir

Fotoğraflar: Dikmen Diköz

GERÇİ Eskişehir, Türkiye'nin eski şehirlerinden biridir ama, bu adı alışı, şehrin eskiliğinden ileri gelmez. Türkler, bu kesimi fethettikleri zaman, Dorylaion denilen tarihî şehrin harabeleriyle karşılaşmışlardı. Bu harabelere bakarak buraya «eski şehir» dendi. Dorylaion'un hemen yakınında kurulan şehir de Eskişehir olarak anılageldi.

Eskişehir, 1071 yılındaki Malazgirt zaferinden kısa bir süre sonra, Türkiye devletinin kurucusu Anadolu Fâtihi Kutalmışoğlu Süleyman-Şah tarafından fethedildi. Anadolu'nun daha başka bazı bölgelerinde olduğu gibi Bizanslılar, buranın da kaybını bir türlü hazmedemediler. Türkler'den geri almak için çalıştılar. Ancak, Eskişehir tekrar Bizanslılar'ın eline geçmesinden önce, dünya tarihinde yer alan çok şiddetli bir savaşa sahne oldu: Dorylaion (Eskişehir) Meydan Muharebesi.

DORYLAION SAVAŞI

Bundan 900 yıl kadar önce, I. Haçlı ordusu, İstanbul ve İznik'i geçerek güneydoğuya inmeye başlamıştı. Godefroy de Bouillon'un komutasındaki kuvvetlerin sayısı, yarım milyonun üstündeydi. Ancak 600 000'i bulan bu kalabalık, düzenli bir ordu özelliğinden mahrumdu. Daha çok bir sürü durumundaydı. Çünkü bu

ilk Haçlı seferi hazırlanırken, Doğu'nun efsanevî zenginliği, Hıristiyan Avrupa memleketlerinde anlatılmış, ne kadar çapulcu, serseri, ipten kazıktan kurtulmuş insan varsa Doğu'yu yağmalamaya koşmuştu. İşte gelenler böyle bir sürüydü.

O zamanlar, genç Türkiye devletinin henüz 20 yıllık bir geçmişi vardı. Türkler, bu akıl almaz kalabalığın karşısında yenilirse, Anadolu'nun yeni bir Türk yurdu olması hemen hemen imkân dışına çıkacaktı. Çünkü o sırada bütün Anadolu'daki Türk nüfusu ancak 1 000 000 kadardı.

Selçuklu Sultanı I. Kılıç-Arslan, durumun ehemmiyetini müdrikti. Babası Kutalmışoğlu Süleyman-Şah'ın fethettiği toprakları Haçlı sürüsünün işgaline terketmesinin, Türk'ün kaderini altüst olması mânasına geleceğini biliyordu. O takdirde, Anadolu, artık Türk yurdu olmaktan çıkacak, yahut Türk yurdu olması, asırlarca sonraya kalacaktı. Ordusunun mevcudu, Haçlılar'ınkiyle kıyaslanmayacak kadar azdı ama, gerçek bir orduydu. İyi yetiştirilmişti, disiplinliydi. Onlara güveniyor, bu büyük orduyu yok edemese bile, çok ağır kayıplara uğratacağına inanıyordu.

I. Sultan Kılıç-Arslan, ordusunu Eskişehir ovasında mevziledi. Çok geçmeden de Haçlı sürüsü ovayı doldurmaya başladı. Türk beylerinin gördüğü manzara, akıllara durgunluk verecek derecede korkunçtu. Dağ, tepe, ova her taraf insan doluydu. Bir insan seli vardı karşılarında. Hayatlarında böylesine kalabalık bir düşman sürüsü görmemişlerdi. Sadece öldürmekle bile bitecek bir kalabalık değildi bu. I. Sultan Kılıç-Arslan, beylerinin endişesini anlamıştı. Savaştan önce onlara veciz bir hitabede bulundu: «Gördüğünüz gibi, dedi, dağlar, tepeler, ovalar, vadiler düşman sürüleriyle dolu. Fakat, ordumuzu bu sürünün elinden kurtaracağız. Emirlerimi dinler ve bana inanırsanız, yurdumuzu da kurtarırız.»

Türk hükümdarının bu müthiş iradesi, beylerin kendilerine olan inançlarını arttırmış, savaş isteklerini kırbaçlamıştı. Onlar da askerlerini gerektiği gibi teşçi ederek sayıca kendilerinden kat kat üstün olan düşmanın korkulacak bir kuvvet olmadığını belirttiler.

Savaş, bundan 970 yıl önce 1097'nin 30 haziranında oldu. Hücuma kalkan Haçlı sürüsü, inanılmaz bir mukavemetle karşılaştı. Türk askeri, düşmana çok ağır kayıplar verdiriyor, fakat ölen her düşmanı yerini, beşi, onu birden dolduruyordu. Bu sıcak yaz gününde, her taraf gerçekten kan ve ter içindeydi. Bütün ova bir toz bulutu altında kalmış gibiydi. Savaş, son derece kanlı geçiyor, düşman öldürüle öldürüle bitmek bilmiyordu.

Sonunda I. Sultan Kılıç-Arslan bu meydan muharebesinde düşmanın tamamını yok etmeye imkân olmadığını anlayarak, ordusunu geri çekti. Bundan sonra çete savaşları vererek düşmanı yıpratacaktı. Netekim, yaz sıcağında güneydoğuya doğru ilerleyen düşmanın peşine düşmekte gecikmedi. Kızgın güneşin altında güneye doğru inmeye çalışan düşmanı, çete savaşlarıyle perişan etti. Öyle ki, Haçlı sürüsü Anadolu'yu geçip de Kudüs önlerine geldiği zaman 600 000'lik mevcudu 100 000'e inmiş bulunuyordu.

Artık Türkiye devletinin ölümsüzlüğü bütün dünya önünde ve kesin şekilde anlaşılmıştı.

Bir asır önceki Sivrihisar'dan bir görünüş.

HIRİSTİYANLAR VE SELÇUKLULAR

Eskişehir'in Hıristiyanlar'la yapılan savaşlara sahne olmak kaderi, I. Sultan Kılıç-Arslan'ın, I. Haçlı ordusuna verdiği korkunç zayiata rağmen bitmemişti. Netekim, II. Haçlı orduları da bu bölgeden geçti. Bu defa da I. Kılıç-Arslan'ın oğlu I. Sultan Mes'ud, II. Haçlı ordusuyle savaşmak zorunda kaldı. Bu defa, Haçlı ordularının başında Almanya İmparatoru Konrad vardı. Anadolu Fâtihi Kutalmışoğlu Süleyman-Şah'ın torunu I. Sultan Mes'ud, babasının verdiği savaştan 50 yıl sonra, yine Eskişehir topraklarında şiddetli bir savaş vererek, Haçlılar'ı yendi. Anadolu, bir defa daha istilâdan kurtulmuştu.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Bizanslılar'ın gözü daima Türkler'in fethettiği topraklar üzerindeydi. II. Haçlı seferlerinin getirdiği tehlike de savuşturulduktan sonra, bu defa Bizans imparatoru Eskişehir'e göz dikti. I. Sultan Mes'ud'un Haçlıları yenmesinden 30 yıl kadar sonra, imparator Manuel Komnenos, Eskişehir'e hücum ederek zaptetti (1175). Bizanslılar'ın Eskişehir üstüne bu kadar düşmesi beyhude değildi. İslâm ordularının Anadolu'ya yayılmaları sırasında Dorylaion önemli bir rol oynamıştı. Önce Araplar'a, daha sonra da Selçuklular'a karşı savaşan Bizans ordularının, Anadolu'da toplanma yeri burasıydı. Ne var ki, Bizans imparatoru, Türk kanıyle sulanmış şehre hücum etti ve ele geçirdi ama, şehri bir yıldan fazla muhafaza edemedi. Bu defa da, I. Sultan Mes'ud'un oğlu II. Sultan Kılıç-Arslan, kanlı bir savaş sonunda şehri geri aldı.

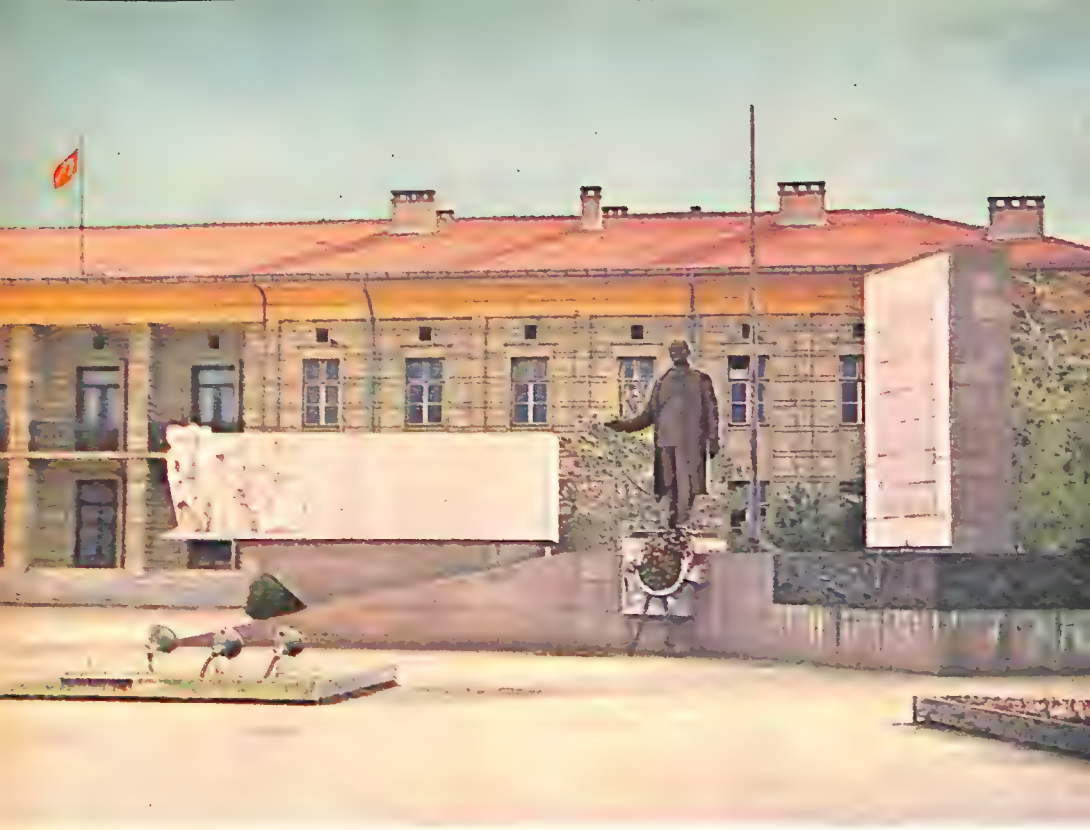

Eskişehir'deki hükümet konağı ve Atatürk heykeli.

OSMANLILAR DEVRİNDE ESKİŞEHİR

XIII. yüzyılda Eskişehir toprakları, Türkiye'nin Bizans'la olan sınırında bulunuyor, buralara «uc» deniyordu. Ertuğrul Gazi ve oğlu Osman Gazi, «uc beyleri» idiler; yani Bizans'a karşı devletin kuzeybatı sınırını muhafaza ediyorlardı. Daha Ertuğrul Gazi zamanında bugünkü Eskişehir - Bilecek - Kütahya vilâyetlerinin kesiştiği topraklar, müstakbel Osmanoğulları'na aitti. Orhan Gazi zamanında Osmanlılar, bugünkü bütün Eskişehir topraklarını ele geçirdiler. Bu suretle Osmanlılar, Bilecik ve Bursa'dan sonra bugünkü Eskişehir vilâyeti topraklarını alarak, müstakbel azametlerinin ve Anadolu birliğinin temelini atmış oldular. Osmanlılar çağında, Eskişehir topraklarına «Sultanönü» adı verilmiş, «Eskişehir» yalnız şehir için kullanılan bir isim olmuştu. Sultanönü, merkezi Kütahya olan (1451'den önce Ankara) Anadolu beylerbeyliğinin (eyaletinin) 14 sancağından biri idi. Fakat Eskişehir, eski ehemmiyetini kaybetmiş, küçük bir kasaba derekesine düşmüştü. XIX. yüzyıl başlarında sancak merkezliğinden, kaza merkezliğine indirildi. XX. yüzyıl başlarında da Hudâvendigâr (Bursa) vilâyetinin (eyaletinin) Kütahya sancağına bağlı 5 kazadan birinin merkezi bulunuyordu. Ancak, XIX. yüzyılın sonlarına doğru demiryolunun Eskişehir'den geçmesi, şehri önce yavaş, sonra gittikçe hızlanan bir tempo ile kalkındırdı.

1894'te şehirde 17 cami, 3 medrese (dinî ortaokul), 4 tekke, 25 han, 700 dükkân, 2 han vardı; ikisinin toplamı 2 000'i bulan Rum ve Ermeni azınlıkları mevcuttu. Gittikçe ticaret inkişaf etti ve Rumeli muhacirleri yerleştirilmek suretiyle şehir, kalabalıklaştı. Birinci Cihan Harbi'nde yapılan sanayi tesisleriyle şehir büyümüş, bir müstakil sancağın (vilâyetin) merkezi olmuştu. Millî Mücadele'de 20 temmuz 1921'de Eskişehir, Yunanlılar'ın eline geçti. 2 eylül 1922'ye kadar 1 yıl, 1 ay, 13 gün düşman işgalinde kaldı. Yunanlılar, yaklaşan Türk ordusunun eline geçmeden şehri yaktılar.

Cumhuriyet devrinde sancaklara (mutasarrıflıklara) «vilâyet = il» denince, Es-

kişehir de bir vilâyet merkezi oldu ve Cumhuriyet çağında en hızlı tempo ile büyüyen Türkiye şehri oldu. Demiryolu ile Anadolu'nun her tarafına ve denizlere bağlanması, Eskişehir'e müstesna bir ehemmiyet verdiği gibi, Osmanlı devrinden kalma demiryolu fabrikalarının geliştirilmesi ve tayyare fabrikaları kurulması da gelişmeye yardım etti. Sanayi tesislerinin yanında Eskişehir, Anadolu'nun en büyük hava limanlarından biri haline gelerek ehemmiyet kazandı.

Hızlı tempo ile gelişmesi halen de devam etmekte, şehir gittikçe büyümekte ve sanayileşmektedir.

ESKİŞEHİR'İN NÜFUSU

1880	...	15 000	1945	...	80 000
1900	...	20 000	1950	...	89 000
1915	...	40 000	1955	...	120 000
1927	...	32 000	1960	...	153 000
1935	...	47 000	1965	...	174 000
1940	...	61 000	1968	...	193 000

SİVRİHİSAR

Sivrihisar, Eskişehir'in ilçeleri arasında tarihî yeri olan bir kasabadır. Bizanslılar zamanında burada bir şehir olduğu bilinmektedir. Bir tepenin eteğinde kurulu olan Sivrihisar'ın yerinde çok eskiden Palia (veya Sapla) adlı bir şehir vardı. İmparator Justinianus, burada yeni bir şehir kurdu. Adına da Justinianopolis dendi. Bu şehir, Bizanslılar'ın, Anadolu askerî yolu üzerindeki bir müstahkem mevkii idi. Türkler'in eline geçtikten sonra Sivrihisar adını aldı: Sivrihisar önce Selçuklular'ın elindeydi. Selçuklu İmparatorluğu parçalandığı zaman Karamanoğulları'na geçti. Fakat, Osmanlılar kısa bir süre sonra bu bölgeye hâkim oldular. Ankara bozgunundan sonra Fetret Devri başlayınca, Karamanlılar Sivrihisar'ı tekrar ele geçirdi. 1406 yılında Süleyman Çelebî, burasını muhasara ettiyse de, başarı kazanamadı. Sivrihisar'ın kesin olarak Osmanlı topraklarına katılmasını Çelebî Sultan Mehmed sağlamıştır.

Çandarlı lâkabıyle tanınan ve Osmanlı devletinin ilk sıralarında sadrâzamlığı elinde bulunduran ailenin kurucusu Kara Halil Bey'in, Sivrihisar'ın Cendere köyünden olduğu rivayet edilir. Öte yandan ilk İstanbul kadısı Hızır Bey'in Sivrihisarlı olduğuna dair de kayıtlara rastlanmaktadır.

TÜRKLER'DEN ÖNCE ESKİŞEHİR

Bugün, Eskişehir vilâyetinin üzerinde bulunduğu topraklar, Anadolu'da ilk siya-

Porsuk Çayı'nın Eskişehir'den geçişi şehre ayrı bir görünüş verir.

sî birliği kuran Hitit İmparatorluğu'na dahildi. Bu bölgeye bu çağda «Masa» deniyordu. Hititler'den sonra Kızılırmak'ın batısında kalan Anadolu'nun batı yarısında Frikya Krallığı kuruldu. Eskişehir bölgesi, bu krallığın ağırlık merkezi idi; başkentleri, Eskişehir'e yakındı. Bugünkü Eskişehir şehrinin de «Dorylaion» adıyle Frikler tarafından kurulduğu sanılıyor. Dorylaion kelimesi, şehrin kurucusu Eretriali Doryleos'tan gelmektedir. Bu suretle bu bölge, Yunan kültürü ile erken zamanda temas etmiştir.

Frikya Krallığı'nın yerine Lidya Krallığı geçmiş, ülke bu devirde de umranını muhafaza etmiştir. M.Ö. VI. yüzyılda İran (Perş) İmparatorluğu, bütün Lidya Krallığı ile beraber bu bölgeyi de ilhak etmiştir. M.Ö. IV. yüzyılın sonlarında Büyük İskender, İran İmparatorluğu'nu ortadan kaldırarak, Anadolu'yu Makedonya devletine katmış, kendisi de Doğu seferine giderken bizzat bu topraklardan geçmiştir. Büyük İskender'den sonrak Porsuk' un kuzeyinde kalan topraklara Bitinya, güneyinde kalan topraklara da Galatya krallıkları vâris olmuştur. M.Ö. I. yüzyılda burası tamamen bir Roma ülkesi haline gelmiştir. M.S. 395'te Roma ikiye ayrılınca, bu bölge de bütün Anadolu gibi Doğu (Bizans) İmparatorluğu'nun payına düşmüştür.

Bizanslılar çağında Dorylaion şehri büsbütün ehemmiyet kazanmış, bazı imparatorlar burada oturacak derecede yükselmiştir. Bizans'ın, Frikya eyaleti içinde bulunan Dorylaion, aynı zamanda bu devletin en mühim askerî üslerinden birini teşkil etmiştir. Sâsânî hanedanının idaresindeki İranlılar, Üsküdar ve İstanbul'a sefere giderlerken, bu topraklardan geçmiştir. Bir müddet sonra İranlılar'ın yerini Araplar almıştır. 708'de Emevî kumandanı Abbas İbnu'l-Velid şehri zaptetmiş, fakat bu, geçici olmuştur. Abbâsîler zamanında da Hasan ibni Kahtaba, 778'de Dorylaion yakınlarına gelmiştir. Araplar, Dorylaion'a «Durûlîye» demişlerdir.

ESKİ ESERLER

Eskişehir, XX. yüzyılda şehir haline gelen bir merkez olduğu için, tarihî âbideler bakımından fakirdir. Eski Dorylaion harabelerinden pek az şey kalmıştır. Şehirdeki camiler de son zamanlarda yapılmış, çoğu mimarî değerden mahrum mâbetlerdir. Yalnız Sultan Alâeddin Keykubâd'a ait üstü kiremitle örtülü cami, Selçuklu çağının nadir örneklerinden birini teşkil eder. Sonradan birçok kerelere onarılan bu camiden başka, Vezir Mustafa Paşa'nın 1515'te yaptırdığı Kurşunlu Cami ve Kurşunlu Medrese de, klasik çağın eşiğinde bulunan Türk-Osmanlı mimarîsinin önde gelen değerli nümunelerinden biridir.

Eskişehir Müzesi'nde, Eskişehir ve civarında bulunan heykeller, sütun başlıkları, kitâbeler vs. toplanmıştır.

Eskişehir civarında, meselâ Sivrihisar' da eski Türk eserleri varsa da, bunlar birinci derecede ehemmiyeti haiz değildir.

Sivrihisar Caddesi ve büyük çarşı.

Geçit Vermez Dağların Eteğindeki

Tarihî Bir Belde

Adana

BİNLERCE yıllık tarihi boyunca Adana, pek çok savaş görmüş, birçok defalar Hititler, Âsûrlular, İranlılar, Yunanlılar, Bizanslılar, Müslümanlar, Ermeniler ve Türkler arasında el değiştirmiştir. Son olarak I. Dünya Savaşı'ndan sonra Fransızlar tarafından işgal edilen Adana, 1922 yılının ilk günlerinde Türkiye'ye iade edilmiştir.

Rivayete göre, Adana ismi Yunan mitolojisinde, Uranus'un oğlu olan «Adanus»tan gelir. Yine rivayete göre Uranus'un diğer oğlunun adı olan «Sarus» da «Seyhan» adının menşeidir.

Adana şehri, eski çağlarda Tarsus limanı ile Misis arasında pek önemli olmayan bir konak yeriydi. Gülek Boğazı'ndan Çukurova'ya inilen yerde ve Seyhan ırmağının en kolay geçilen yerinde kurulduğu için, zamanla ehemmiyeti büyüdü. Tarsus'un önemini kaybetmesi, Adana'nın gelişmesine zemin hazırladı.

Hititler'den sonra bir ara Asurlular'a geçen Adana bölgesi, M.Ö. VI. yüzyılda İranlılar'a, 333'te de Büyük İskender'e geçmiştir. İskender İmparatorluğu parçalanınca, Adana bölgesi, Selefkîler'in (Selevkoslar'ın) payına düşmüş, Mısır Ptolemaiosları tarafından göz dikilmiş, fakat alınamamıştır. M. Ö. I. yüzyılda Pompeus, bu bölgeyi de Roma'ya katmıştır. M.S. 395'te Roma İmparatorluğu ikiye ayrılınca, Adana bölgesi de, bütün Anadolu ile beraber Doğu (Bizans) İmparatorluğu'nun olmuştur. VI. yüzyılda yapılmış olan Justinianus'un 21 gözlü büyük taş köprüsünden anlaşılacağı üzere, Adana o devirlerde bir hayli gelişmiştir. Gene bu devirde su kemerleri ve sûrlar yapılarak, Adana şehri büyümüştür.

İSLÂMLAR ADANA'DA

VII. yüzyılın ortalarında daha Halife Hz. Ömer'in devrinde (634-644) İslâm Araplar, Adana bölgesine gelmişlerdir. Fakat bölge, ancak bu yüzyılın son yıllarında İslâm İmparatorluğu'na katılmıştır. VIII. ve IX. yüzyıldan başlayarak Müslümanlar bu bölgeye yerleşmişlerdir. X. yüzyılda Bizans tarafından geri alınan Adana, 1071 Malazgirt zaferinden sonra, Türkler tarafından fethedilmiştir. Sonra, Haçlılar, tekrar Türkler, tekrar Bizans, bölgeye hâkim olmuşlardır. Nihayet «Kilikya» adı verilen bu bölgede bir Ermeni devleti kurulmuştu. Önce prenslik, sonra krallık olan ve XIII. yüzyılın ilk yarısından başlayarak Türkiye'ye (Anadolu Sel-

çuklu sultanlarına) tâbi olarak hayatını devam ettiren bu devlet, sonradan Fransız Lusignan hanedanının eline geçmiştir. Mısır - Suriye Türk - Memlûk İmparatorluğu, bu devleti ortadan kaldırmış, Adana bölgesi, imparatorluğun başkenti olan Kahire'ye bağlanmıştır. Bu devirde Adana, Ramazanoğulları devletine merkez olmuştur. Memlûkler'e tâbi olan Ramazanoğulları, Oğuzlar'ın Yüregir boyundandır. 1516'da Yavuz devrinde Türkiye'ye bağlanan bölge, bu tarihten itibaren siyasî istikrara kavuşmuştur. Osmanlılar, XVI. yüzyıl boyunca, Ramazanoğulları'nın, kendi valileri olarak Adana'yı yönetmelerine müsaade etmişlerdir.

RAMAZANOĞULLARI

1.) *Yüregir Ramazan Bey (1352 - 1378?)*
2.) *I. İbrahim Bey (1378? - 1383)*
3.) *Ahmed Bey (1383 - 1416)*
4.) *II. İbrahim Bey (1416 - 1418)*
5.) *Hamza Bey (1418 - 1426)*
6.) *I. Mehmed Bey (1426 - 1435?)*
7.) *Eylük Bey (1435? - 1439)*
8.) *Dündâr Bey (1439 - 1470?)*
9.) *Ömer Bey (1470? - 1485)*
10.) *Halil Bey (1485 - 1510)*
11.) *Mahmud Bey (1510 - 1514 + 1516 - 1517)*
12.) *Selim Bey (1514 - 1516)*
13.) *Kubâd Paşa (1517 - 1520)*
14.) *Pîrî - Mehmed Paşa (1520 - 1568)*
15.) *Derviş Bey (1568 - 1569)*
16.) *III. İbrahim Bey (1569 - 1589)*
17.) *II. Mehmed Bey (1589 - 1594)*
18.) *Pîr - Mansûr Bey (1594 - 1608)*
19.) *İsmail Bey (1608)*

XVII. YÜZYILDAN SONRA

XVII. yüzyılda Adana, Halep Beylerbeyliğinin (eyaletinin) 10 sancağından (ilinden) biri idi. 1671'de Adana'yı bize anlatan Evliyâ Çelebî, şehrin çok büyüdüğünü, 8 700 evi, yani takriben 87 000 nüfusu olduğunu, 5'i büyük olmak üzere 70 camisi, 1 kapalı çarşısı, 17 ticaret hanı bulunduğunu kaydetmektedir. Bu devirde halkın büyük ekseriyetini Türkler teşkil ediyor, Arap, Ermeni, Rum, Yahudi azınlıkları da bulunuyordu. En büyük gelir pamuktan, sonra turunçgillerden, şekerkamışı ve zeytinden elde ediliyordu. Şehrin etrafı baştan başa bahçeler, bağlarla çevrilmişti.

Devlete baş kaldıran Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa tarafından istilâ edilen Adana eyaleti, bir ara Mehmed Ali'nin idaresine verilmişse de, 1840'ta geri alınmıştır. 1867'de Halep'den ayrılarak Adana eyaleti teşkil edilmiştir. 1886'da şehrin demiryolu ile Mersin limanına bağlanması, ticarî hayatını canlandırmıştır. 1909 baharında yangınla harap olan şehir, Ermeni komitacılarının baş kaldırması ile de karışmış, fakat Adana valisi olan Cemal Paşa, eyalette asayişi mükemmel hale getirmiştir.

Birinci Cihan Harbi'nden sonra geçici olarak Fransızlar tarafından işgal edilen Adana, 5 ocak 1922'de Ankara İtilâfnamesine uyularak Türkiye'ye iade edilmiştir. Fransızlar'a güvenerek Adana bölgesinde uygunsuzluklarda bulunan Ermeniler de, Fransızlar ile beraber, Adana'dan çekilip, Suriye'ye gitmişlerdir. Fransızlar'ın şehirden çıktığı gün, her yıl Adana'da kurtuluş bayramı olarak kutlanmaktadır.

ADANA'NIN NÜFUSU

Aşağıda, Adana şehrinin nüfusunu çeşitli tarihlerde gösteren bir tahmin cetveli görülüyor. Şehir, 1825'te Türkiye'nin 34., 1850'de 35., 1875'te 28., 1927 - 1975 arasında daima 4 üncü şehridir. — 1825'te dünyanın 189., 1850'de 258., 1875'te 341., 1955'te 583'üncü şehri idi.

Adana'daki Seyhan Barajı, şehrin sanayiine büyük bir canlılık getirmiştir.

1670	87 000	1945	100 000
1825	50 000	1950	119 000
1850	53 000	1955	172 000
1875	50 000	1960	230 000
1915	75 000	1963	279 000
1927	73 000	1965	291 000
1935	76 000	1970	364 000
1940	88 000		

ADANA HALK MUSİKİSİ

Adana bölgesi, Türkiye halk musikisinin Güney Anadolu veya Akdeniz bölgesi denen bölümüne girer. Güneydoğu Anadolu ile Orta Anadolu tesiri yaşayan havaliler de vardır. Bilhassa güneyde, Akdeniz bölgesine has Türk halk musikisinin zengin örneklerine rastlanır. Türküler açık, nağme yapısı kuvvetlidir. Vereceğimiz şu birkaç parça eser, bu bölge halk musikisinin karakterini belirtmeye yeter: «Tavlada beslerler bir saçı doru» diye başlayan Gerdaniye Sofyan Köçekçe, yüzyıllar önce Adana'da yapılmıştır ve çok değerlidir. Şu parçalar da Adana halk musikisine örnektir: Bayatî Destan (Herkes içün ayrı olup kisb-u kâr), Gerdaniye Sofyan Türkü (Kara gözlüm, ne gezersin burada), Karcığar Düyek Türkü (Çıkar yücelerden yumak yuvarlar), Mühayyer Düyek «Emine Hanım Türküsü» (Samancılar saman çeker harmandan). Adana bölgesinden pek çok türkü derlenmiştir.

LOKMAN HEKİM

Adana ve çevresinin efsanelerinden biri Lokman Hekim'e aittir. Söylendiğine göre, bütün otların, çiçeklerin dilinden anlayan Lokman Hekim, bu bitkilerden türlü ilâçlar yaparmış. Her çiçek, her ot, hangi hastalığı iyi edeceğini Lokman'a söyleyip dururmuş. Bütün dünyayı dolaşan Lokman, Çukurova'nın bereketli topraklarında her şeyin yetiştiğini görünce, Seyhan nehrinin kenarıda, Adana ile Ceyhan arasında bulunan, şimdi bir bucak merkezi olan Misis şehrinde yerleşmiş. Her derde deva bulan Lokman, çevredeki bütün hastaları iyi etmiş. Hastalıksız, sapasağlam yaşamaya başlayan insanlar, Lokman'a baş vurarak ölümsüzlüğe bir ilâç bulmasını istemişler. Lokman da, Çukurova'yı karış karış dolaşarak, ölüm ilâ-

Anazarba, eskiden kuvvetli kalesiyle tanınırdı. Osmanlılar tarafından fethedilince, kale sınırlardan uzak kaldığından ihmale uğradı.

cının yapılacağı bitkiyi aramaya koyulmuş. Bir gece, ulu bir çınarın altında uyurken, bir ses duyup uyanmış. «Lokman, bunca zamandır arayıp taraman bitsin. Ben, ölümün ilâcıyım. Bundan böyle insanlara da, hayvanlara da ölüm yok.» Kendisine seslenen otun yanına koşan Lokman Hekim, ilâcının nasıl yapılacağı hakkında söylenenleri bir bir yazmış, otu da koparark düşmüş yola. Misis'e gelince, altından koca Seyhan nehrinin ağır ağır aktığı köprünün üzerinde durmuş. Defterine yazdıklarına göre, ölüm ilâcını yapmaya koyulmuş. Tam yapıp biteceği sırada, görünmez bir el, bir vuruşta, defteri de, otu da uçurarak suya düşürmüş, Lokman da bu yüzden ölüme çare bulacak ilâcını yapamamış, otlar da kendisinden yüz çevirmişler.

YILAN, YEL, SEL

Adana bölgesinde, halkın dilinde şöyle bir tekerleme dolaşır: Misis yılanla, Ceyhan yelle, Adana selle gidecek. Sebebi de şu: Adana, Seyhan nehrinin yanıbaşında bir düzlüğe kurulmuştur. Eskiden nehir, sık sık taşar, evlerini, köylerini yıkar, tarlaları su altında bırakırdı. Ceyhan kasabası ise, çok eskiden, toprak ve kamış evlerden meydana gelmişti. Her yanı açık olduğu için bir kuvvetli rüzgâr esince, bu evlerden bir kısmı yıkılıp giderdi. Misis'in yılanla gitmesine gelince: Misis yakınında, küçük bir dağın tepesine kurulmuş «Yılan Kale» denen bir kale vardır. Söylendiğine göre, bu kalede çok sayıda bulunan yılanlar, sütle beslenirmiş. Günün birinde, yılanlar sütsüz kalacaklar ve kaleden çıkıp Misis şehrine inerek, şehirde yaşayanları sokacaktır. Yılanla gidecek denmesi bu efsaneye dayanıyor. Bir başka söylentiye göre de, çevrede yaşayan beylerden biri, çaresiz bir derde tutulur. Yapılan ilâçlar fayda vermez. Bir doktor, beyi iyi edebilecek tek ilâcın yılanlar padişahı Şahmeran'ın gözleri olduğunu söyler. Fakat, Şahmeran'ı kimse bulamaz. Yılanlar padişahı, bir süre, bir insanoğluna büyük bir iyilikte bulunarak, onu yılanların sokup öldürmesinden kurtarmıştır. İşte bu insanoğlu, Şahmeran'ın saklandığı yeri haber verir. Yılanlar padişahı, Misis'teki hamamda saklanmaktadır. Şahmeran'ı yakalarlar ve öldürerek, gözlerini oyarlar. Bu gözleri yiyen bey, iyi olur. İşte bu yüzden yılanlar, Misis'i basacaklar denir.

Yaz ayları boyunca, Çukurova, pamuk tarlalarıyle donanır. Ova, bembeyaz kesilir. Yaz başlarında, pamuk tarlalarında

çalışan işçiler, akşam olunca, çapalarını, kazmalarını bırakarak koro halinde şu duayı okurlar: Akşama hürmet, sabaha niyet, kolumuza kuvvet, ağamıza devlet, hükümetimize nusret, kesemize bereket, İbrahim Paşa'ya rahmet, Peygamber'e salavat... Çukurova'da toprak işçisi ile toprak sahibi arasındaki iş münasebetlerinin bu duada adı geçen İbrahim Paşa tarafından düzenlenmiş olduğu söylenir. İbrahim Paşa, Osmanlı devletine baş kaldıran Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğludur. Ordusu ile Adana'ya geldiği zaman bu düzeni kurmuş. Buna göre, çarşamba günleri öğleden sonra tatil yapılır. Perşembe sabahı, Adana'da amele pazarı kurulur. Yeni bir çiftlikte çalışmak isteyenlerle, haftalık ihtiyaçlarını temin etmek isteyenler, çarşamba günü öğleden sonra yollara dökülürler. Kimi kamyon, kimi kağnı, kimi yaya olarak şehre gelir. Perşembe günü kurulan pazarda, binlerce, on binlerce toprak işçisi, elçiler vasıtasıyle yeni anlaşmalar yapar.

ADANA KALESİ

Bugün eseri kalmayan Adana kalesi, Seyhan nehri kıyısında kurulmuştu. Dikdörtgene yakın bir biçimde olan kalenin nehre bakan cephesi dışında kalan üç tarafı, savunma hendekleriyle takviye edilmişti. Kalenin 7 burcu vardı. İçinde 37 ev ile küçük bir cami vardı. Şehir ise, kalenin batısına ve kuzeyine doğru yayılmış durumdaydı. Kalenin himayesinde olan şehir, sûrlarla kuşatılmış olmadığı halde şehir dışına açılan sokaklarının başında akşamları kapatılan demirden büyük kapılar vardı.

Adana kalesi, 1836'da İbrahim Paşa'nın emriyle yıktırıldı.

YILANLI KALE

Adana'da, Misis yakınlarında bir de Yılanlı Kale vardır. Sarp bir yerde kurulmuş olan kale, hâlâ bütün heybetiyle ayaktadır. Yılanlı Kale, bir Ortaçağ eseridir. Yerli halk Şahmeran (Yılanlar Kralı) Kalesi der. Çevresi 700 m. kadardır. 8 burçla tahkim edilmiştir.

Adana ilimizin uzun bir geçmişi vardır. Birçok istilâlar geçirmiş, harplere ve tarihî olaylara sahne olmuştur. Fakat bu geçmişine rağmen, bugün ancak kalıntı halinde bazı âbidelere sahiptir.

Arkeoloji Müzesi'nde Kilikya'ya ait tarihî eserler bulunur. Seyhan üzerinde Roma imparatorlarından Hadrianus'un yaptırdığı 310 metre uzunluğundaki köprü ünlüdür.

Bugünkü Kozan'ın bir asır önce yapılmış bir gravürü. Burası XIV. yüzyılda Sis adını taşıyordu ve Ermeni krallığının başkentiydi.

1527'de Ramazanoğulları tarafından yaptırılan
Ulu Cami

İtibar Düşkünleri

Yazan : Celal Nuri İleri

1939'da vefat eden Celâl Nuri'nin hiç bir yerde yayınlanmamış bir yazısını daha neşrediyoruz.

TÜRKLER'LE Ruslar gene şiddetli bir muharebeye girişmişlerdi. Tam o sırada Türkler, bir sancak genişliğinde bir arazi kıtasından çekilmişler, lâkin Moskoflar henüz o havaliyi işgal edememişlerdi.

Ne Türkler, ne Ruslar, oralara hâkim olamayınca ne olur? Eşkiya, şehirlileri de, köylüleri de haraca keser. Olacak oldu. Piç Osman çetesi teşekkül etti. Muntazam bir teşkilât. Bu azılı haydut, sanki bir nüfus ve tapu kalemlerine malik imiş gibi, herkesin ismini, sahibi olduğu emlâk ve arazinin miktarını defterine yazdı. Kim ne kadar para verebilir? Bu ciheti araştırdı ve sağa sola pusulalarını gönderdi: Ali Ağa, yüz altın; Veli Bey, elli altın: Kosti çorbacı, yirmi beş; Yetko usta, yalnız on!

Pusulalar da nazikâne yazılmıştı. Bu paraları, Piç Osman, muhafaza masrafı olmak üzere istemekteydi. Fakat, kimin cesareti varsa vermesin! Zaten çapula başlamadan evvel, on köyden birer ileri geleni vurdurmuştu.

Tezkerelerde şöyle yazılı idi: «Osman Kaptan bu miktarda yardım etmenizi münasip gördüğünden bu paranın tedariki için size şu kadar gün mühlet veriyor. Filân gün (çarşamba veya perşembe) bizzat kendi gelecek veyahut muavinini gönderip, kahvenizi içecektir.»

... Kavaklı çiftliklerinin sahibi Takyeddin Efendi de, Piç Osman'ın tezkeresini aldı. Aynen: «Hamiyetlû Takyeddin Efendi dostumuza! Muhafaza kuvvetlerine yardımımız olmak üzere sizin hissenize beş yüz lira münasip görülmüştür. Salıya kadar Kavaklı'ya geleceğiz.

Dostunuz Elmalûm Osman»

Salı sabahı da Piç Osman ile yedi avenesi göründüler.

Takyeddin Efendi, hazırlıkta bulunmuştu. Yalnız kuzu ile iktifa etmedi. Misli görülmemiş içkiler buldurup, mükellef bir sofra kurdu.

Piç Osman ile yanındaki izbandutlar, bu hüsnükabulü görünce, şaşaladılar. Takyeddin Efendi haydutlara büyük iltifatlarda bulunuyordu. Bunlar aç. Açlıklarını bildirdiler. Ev sahibi hemen:

— Buyurunuz! dedi. Yemeklerin nefasetine, Piç Osman hayran kaldı.

Takyeddin Efendi:

— Lâkin ben kahramanıma bir şey söyleyeceğim; mümkünse ikimizin arasında.

Piç Osman, kaşlarını çattı:

— Çabuk olun! dedi. Zannetti ki, çiftlik sahibi istenilen parayı çok gördü. Haydutların reisi, kendisine edilen ikrâm ve izâzdan müteessir olarak belki bu parayı yarıya indirecekti.

Takyeddin Efendi söze başladı:

— Ey Osman Kaptan! dedi. Şu civarda senden babayiğit kimse tanımıyorum.

— Uzun sözlere hacet yok. Takyeddin Çelebî, ne söyleyeceksen çabuk söyle.

— Peki kahramanım, az, öz söyleyeyim:

— Ben, on dört göbekten beri buralarının ağasıyım. Mestan Ağa sonradan görmedir. Hilmi Paşazadeler'e gelince, onların dedesi, benim dedemin uşaklarıydı. Abti Bey'in yedi çiftliği varsa, benim sekiz çiftliğim var. Hamza Paşa'nın çiftlikleri dokuz; lâkin benimkiler onlardan geniş. Ey Osman Kaptan söyle! zorun nedir? Mestan Ağa'yı bin lira; Hilmî Paşazadeler'i dokuz yüz lira; Abti Bey'i sekiz yüz lira; Hamza Paşa'yı bin lira haraca kesersin de, zavallı Takyeddin dostunu beş yüz liralık bir adam görürsün? Allah'tan revâ mı? Bana bin bir liralık bir kâğıt gönderseydin belki gönlü mkalmazdı. Sonra ağam, bana zulmediyorsun. Ben kapıcıbaşı rütbesini haizim, bana Rifatlû Efendi diye yazılır. Nasıl olur da bana «Hamiyetlû» diyorsun? Şimdi seninle pazarlığa girişelim. Şu mektubu düzeltip (Hamiyetlû) yerine (Rifatlû) diyeceksin. Sonra, beş yüz yerine, bin beş yüz liramı zorla kabul edecek ve en çok beni haraca kestiğini herkese söyleyeceksin.

Piç Osman:

— Çabuk şu bin beş yüzü ver, dedi ve Takyeddin Efendi'ye istediği gibi bir mektup yazdırdı. Takyeddin Efendi memnundu: Harpden sonra, istihkakı olmadığı halde, havalinin en zengini addedildi. Çünkü, Piç Osman en ağır vergiyi ona kesmişti. Bu suretle, büyük itibara nail oldu.

Eski Kitapçılık Sanatlarımız

Yazan: İsmet Binark

«Benim maşukam, kitap, divit ve kalemdir. Geri kalanların hepsi mihnet, endişe ve gamdır.» (1)

BİR devri en iyi anlatan, o devir insanının meydana getirdiği sanat eserleridir. Sanatı; dil, din, ahlâk gibi cemiyeti meydana getiren hayatî müesseseler doğurur. Sanat, duygu tesanüdünü mümkün kılar. Cemiyette nizam ve duygu tesanüdü sağlayan sanat, kül halinde, bir cemiyetin yaşadığı devrin aksidir.

Asrımızın büyük tarihçisi, A. J. Toynbee diyor ki: «Tarihi, devletler olarak değil, medeniyet mefhumu içinde düşünmelidir. İşte bu bakımdan, cetlerimizin medeniyet eserlerini esaslı ve teferruatlı olarak bilmek, bugünkü yaşayan müesseselerin durumunu kavramak için lüzumludur» (2).

Tarihlerinin bin yıllık bir devresini, İslâm kültürü dairesi içinde geçiren Türkler'in, ortaya koydukları Türk-İslâm kültür ve medeniyetini; her devriyle, her müessesesiyle tetkik etmek, bugün, bizim için yalnız ilmî değil, aynı zamanda millî bir vazifedir.

O kültür ve medeniyetin kurucuları, meydana getirdikleri diğer içtimaî ve kültür müesseselerinin yanı sıra, kütüphaneler tesis etmeyi de unutmamışlardır. Kurulan büyüklü, küçüklü kütüphanelerin yaşayabilmesi için de, zengin vakıflar yapmışlardır.

Burada, kültür ve medeniyet tarihimizin her devrinde, medenî fikir servetimizin teşkilâtlanmasına yardımcı olan eski kitapçılık sanatlarımızdan söz edeceğiz.

KÂĞIT AHARCILIĞI

Eskiden memleketimizde imal edilmekte olan kâğıtların yüzleri, bugün kullanılmakta olan kâğıtların yüzleri gibi parlak olarak yapılmazdı. Kâğıdı kullanacak olanlar, kendi arzularına göre, kâğıdın yüzünü cilâlardı. Bu cilâlama işi de, âhar ve mühre ile olurdu. Âhar, muhtelif maddelerden yapılırdı: Nişasta, yumurta akı, nişadır, kitre, Arap zamkı, üstübeç bunların başlıcalarıydı. Bunlar, teker teker veya karışık olarak kullanılır, bazen de, birkaç cins tabaka teşkil eder, bunun üstüne mü-

---

(1) İstanbul Köprülü Kütüphanesi, Fâzıl Paşa kısmı No. 1610'da kayıtlı, bir yazma kitaptaki aslı Arapça olan bir beyit. — Prof. Süheyl Ünver arşivinden —

(2) Afet İnan, «Tarih İlminin Dinamik Karakteri» Tarih Üzerine İnceleme ve Makaleler. (Ankara: Akın Matbaası, 1960), 123. s.

rekkeple yazılan yazıları ıslak bir süngerle silip çıkarmak mümkün olurdu. Böylece, silinen kâğıtlara, mühre ile parlatıldıktan sonra, yeniden yazılabilirdi.

Âharlanmış kâğıtlar, muhtelif renklerde olup, bir özellikleri de, kalemin kâğıt üzerinde iyice kaymasını, mürekkebin kıvamınca kâğıt üzerine akmasını ve yazının kâğıt üzerindeki keskinliğini temin etmekti. Kalemin, kâğıt üzerinde kaymasına kalemgirlik tabir olunur ve kâğıtları kalemgir yapmak için de, âharın üstüne bazı mayiler sürülürdü.

Kâğıdın âharlanması iki şekilde olurdu: Âhar yapımında kullanılan maddeler sıcak suda eritilir, kıvamınca karıştırılır ve kâğıt bunun içine daldırılırdı. Bir diğer usul de, sünger veya pamukla bunları kâğıdın üstüne sürüp kurutmaktı. Bir kat âhar sürülmüş kâğıtlara tek âharlı, iki veya daha ziyade âhar sürülmüş kâğıtlara çift âharlı denirdi.

Hattatlar, müzehhibler ve meraklıları, kâğıt âharlamayı kendileri yaptıkları gibi, âharcı tabir olunan ve bu işi kendileri meslek ittihaz eden bir sanatkârlar grubu da vardı. Yaptıkları işe kâğıt âharcılığı denmekteydi. Eskiden en mükemmel âhar ve mühreleme İstanbul'da yapılmakta olup, âharlanmış ve mührelenmiş kâğıtlar, mücellid ve müzehhib dükkânlarında satılırdı. Bu dükkânların İstanbul'un Beyazıt semtinde, eski Askerî Tıbbiye karşısında yer aldığını Prof. Süheyl Ünver' den öğreniyoruz (3). Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, bir diğer yazısında, zamanında «Bu gibi kâğıtların en itinalılarından, belki aynı evsafta bulunamaz diye fazla alıp sandıklarında biriktirenler olduğunu, hattatların terekelerinde birkaç sandık âharlanmış kâğıdın çıktığını» yazar (4).

Eski yazıların nevilerine göre, kullanılacak âharın cinsinin de değiştiği, dikkate değer bir noktadır. Yalnız bir tarafına yazı yazılan meşk ve hüsnühat kâğıtlarına sürülen âharlar daha kalınca olurdu. Kitap ve iki yüzüne yazı yazılacak kâğıtların, âharı ince yapılır ve kâğıdın cinsine göre birkaç kat sürülürdü.

Âharlanmış ve mührelenmiş kâğıt, yüzlerce sene hiç bir şekilde bozulmadan durdu. Kütüphane ve arşivlerimizdeki beş yüz, altı yüz senelik kitap ve vesikaların yeniliğini, mükemmelliğini koruması âharlanmış ve mührelenmiş olmasındandır.

---

(3) Süheyl Ünver, Fâtih'in Oğlu Bâyezid'in Su Yolu Haritası Dolayısiyle 140 Sene Önceki İstanbul. (İstanbul: Belediye Matbaası, 1945), 32 - 33. s.

(4) Süheyl Ünver, XV inci Yüzyılda Türkiye'de Kullanılan Kâğıtlar Ve Su Damgaları. Belleten, XXVI (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1962), No. 104, 741. s.

Şemseli ve Sandık şeklinde bir divit.

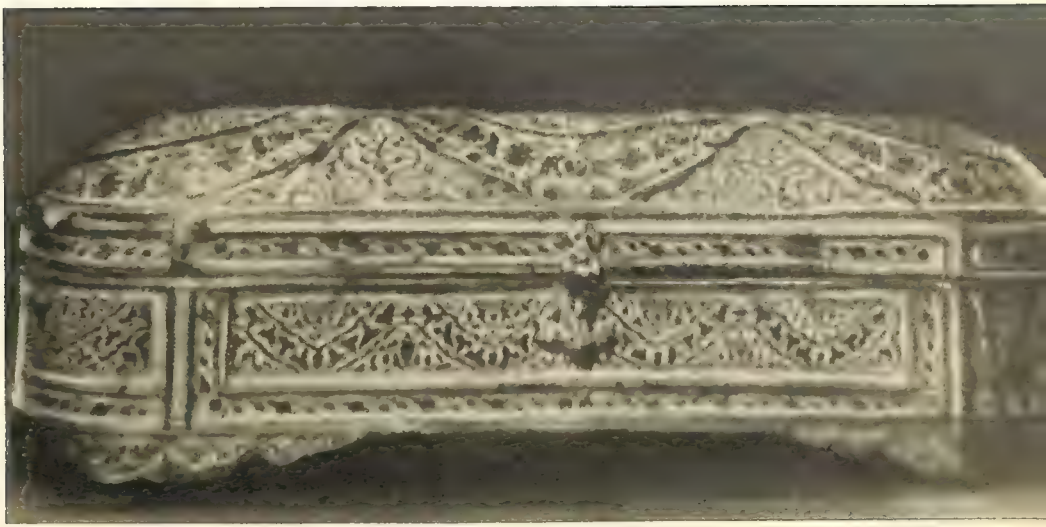

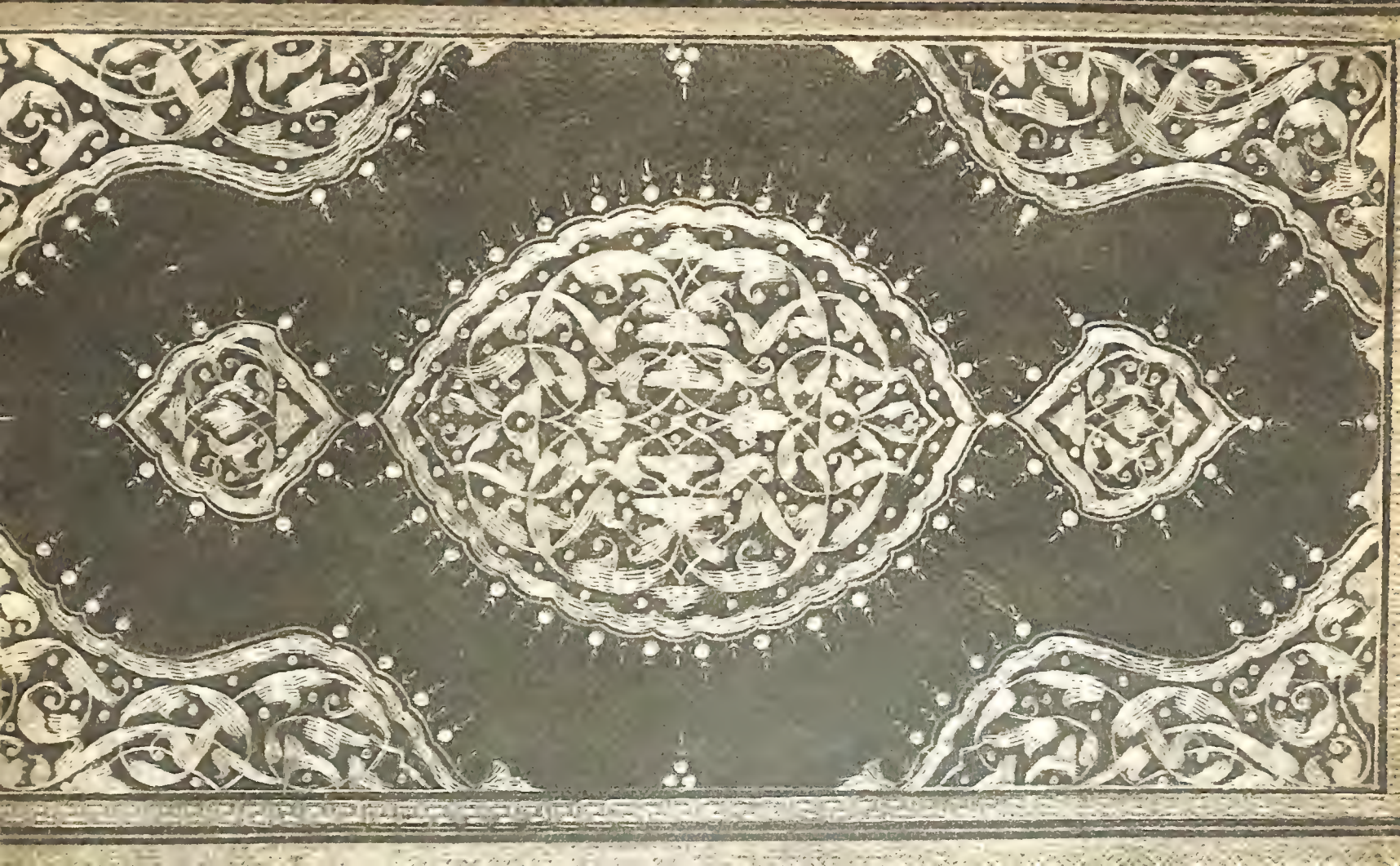

EBRÛCULUK

Eskiden, bulut gibi dalgalı ve hâreli şekillerle süslenmiş kâğıtlara ebrûlu kâğıt, denirdi.

Hususî bir tarzda, çeşitli şekil ve desenlerle boyanan ebrûlu kâğıt, daha ziyade cilt ve hüsnühat levhalarının kenarı için kullanılırdı. Ebrûlama şöyle yapılırdı: Koyu kitreli veya tuzlu suyun sathına damlatılan, bal kıvamındaki zamklı su ile koyulaştırılmış muhtelif renkteki boyalara, ince bir tel ile istenen şekiller verilir, ebrûlanacak kâğıdın bir yüzü bu boyalı satha tatbik ettirilerek kaldırılırdı. Ayrıca, kitre üzerine yapılan şekilleri sabit kılmak için boyalara, sığır veya koyun ödü damlatılırdı. Suyu ve kitresi akıtılan kâğıt, düz bir satıh üzerinde kurutulurdu. Kâğıdın ebrûlanmasında; lahor, bedahşî, bengal, çivit gibi boyalar kullanılırdı. Ebrûlanacak kâğıtların bilhassa boyayı emen cinsten olmasına dikkat edilirdi. Ebrûlu kâğıtların; akkâse, battal, çifte âharlı, hatip, Necmeddin ve somakî tabir olunan çeşitleri vardı.

Ebrûculuk sanatında çok ileri giden Türkler, Türk ebrûlarını Doğu'da ve Batı'da da meşhur etmişlerdir. Avrupa'ya ebrûlu kâğıt, Doğu'dan intikal etmiştir. XV. asırda İtalya'ya giden Türk mücellitleri, kâğıt ebrûlanmasını da öğreterek, ebrûculuğu Avrupa'da zamanın modası haline getirmişlerdir.

KÂĞIT MAKASÇILIĞI

Eskiden memleketimizde yazı kâğıtları bugünkü gibi, kesilmiş olarak satılmazdı. Tek ve büyük tabakalar halinde satıldığından, herkes bu tabakalardan, yazacağı yazının boyuna göre, istenilen ölçüde bir kâğıt kesmek için kâğıt makasları kullanırdı. İstisnasız olarak herkesin, yazı takımında daima bir kalemtraş, bir makta' ve bir kâğıt makası bulunurdu.

Kâğıt makasçılığı, «İstanbul'da, Foça'da, Sivas'ta, Rumeli'de, Bosna ve Pirizrin'de, mahallî el sanatları meyanında yer almış, imparatorluğumuzun ihtiyaçlarını temin ettiği gibi ihraçta da bulunulmuştur» (5). Kâğıt makasları, kâğıdı bir anda düz olarak kesebilmesi için boyca uzun olarak yapılırdı. Ayrıca, makasların ağız kısımlarının tabaka kâğıdı kavrayabilmesi için, keskin taraflarının oluklu olarak yapılması bilhassa düşünülmüştür. Yazıya ve yazılı kâğıda verilen değer dolayısıyle, bunların çoğu altın kakma tezyinat ile süslü olurdu.

KALEMTRAŞLIK

Osmanlı İmparatorluğu, devlet teşkilâtında; sivil hizmetlerin alâmeti kalem, askerî hizmetlerinki ise kılıçtı. Osmanlı devlet teşkilâtında, erbab-ı kalemin himayesi, daima saltanat ve vezaretin şânından bilinmiştir.

Yazı vasıtası olan kalem, İslâm'da, yazı gibi ilâhî bir lûtuf olarak vasıflandırılmıştır. Öyle ki, Taberî (Tefsir, Bulak, 1323-1330, XXIX, 10) tarafından zikredilen hadîslere göre «kalem, müstakbel hadiseleri yazmak için, Allah tarafından ilk yaratılan şeydir» (6).

Ancak, burada kalemden değil, onun açılmasında kullanılan, kâğıt kesmeye ve yanlış yazılan yazıları kazımaya yarayan ve kitapçılık tarihimizde beş asırlık bir geçmişi olan kalemtraşcılıktan söz açacağız. Eskiden herkesin yazı takımında bulunan kalemtraşa, bilhassa hattatlar çok ehemmiyet verirdi. Bunların sapları kemik, fildişi, sedef, öd ağacı, abonoz, akîk, mercan, hünnab ve pelesenk'ten gayet güzel bir şekilde yapılırdı. Kalemtraşların bıçak kısmı ile, sap arasında pirinçten bir bilezik bulunurdu ki, buna «prazvana» tabir olunurdu. Prazvanaların altın ve gümüşten yapılmış olanları da vardır. Kalemtraşlar, bıçaklarının şekillerine göre; hattatî, kâtibî, servi, küt, söğüt yaprağı, cam kırığı, izmarit ve saplarının şekline göre de; çelik sap, demirhindi, şirmaga (balık derisi kaplanmış), gümüş prazvana, altın prazvana gibi isimler almışlardır.

Kalemtraşların bıçak kısımları üzerinde, prazvanaya yakın yerinde çeşitli şekillerde oyulmuş altın ve gümüşle işlenmiş imzalar, tezyinat vardır. Kalemtraşcılar icâzet (diploma) almadan imza koyamazlardı. Bunlar, peştemal kuşanırlarken (diploma töreni), en yaşlı kalemtraşçı kendilerine, o güne kadar kullanılmamış isimlerden birini verirdi. İmza koymanın, eski lonca teşkilâtının kendine has örf ve âdetlerin tâbi olduğunu, Muhasipzâde Celâl teferruatlı olarak yazmıştır (7).

Bu arada, kalemtraşçılık sanatının hemen yanında yer alan; kalemdan, divit ve

Eski bir kitap kabı.

(5) Süheyl Ünver. Türk İnce El Sanatları Tarihi Üzerine. (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1964), 116.s.

(6) «Kalem» İslâm Ansiklopedisi. (Ankara: Maarif Vekâleti, 1955), 127. s.

(7) Musahipzâde Celâl. Eski İstanbul Yaşayışı .(İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1946), 51. s.

Muhtelif fildişi maktalar.

makta'cılık sanatlarını da bir, iki cümle ile hatırlatmak yerinde olacaktır.

Kalemdan, kalem koymaya mahsus bir kutudur. Kubur ve kalemlik de denir. Umumiyetle bağa, sedef, fildişinden yapıldıkları gibi, düz tahtadan, gümüşten yapılanlar da olurdu.

Divit ise, kalemleri koyacak bir mahfaza ile beraber bulunan kapaklı hokkasıyle ufak bir yazı takımıdır. Ekseriya, beldeki kuşağa çaprazlamasına sokularak taşınır. Pirinçten, bakırdan yapılmış divitlerin ufak, yayvan sandık ve çekmece şeklinde olanları bulunduğu gibi, yuvarlak bir mahfaza yanına tutturulmuş hokkalı şekilleri de görülür. Makta' kamış kalemin açılan kısmının üzerine yatırılarak, kalemtraşla enine kesilmesinde kullanılır. Fildişinden yapılan makta'lar, sözlük mânası itibariyle, kalem açılacak yer anlamına gelmektedir. Kalem açılırken, çeliği hassas olan kalemtraşların uçlarının bozulmaması için makta'lar bilhassa fildişinden yapılmışlardır.

KALEMKEŞLİK VE MÜREKKEPCİLİK

Yazma kitapların ve yazı levhalarının kenarına, yaldız veya mürekkeple çizgi çekmeye kalemkeşlik denirdi. Bu işe, aynı zamanda, cetvelkeşlik de tâbir olunurdu. Sanatkârları ise, kalemkeş veya cetvelkeş adını alırdı. Bunlar, eski kitapların bozulmuş ve yırtılmış sahifelerini de tamir ve vasl (birleştirme) ettiklerinden, birleştirici mânasına vassal diye de adlandırılırlardı.

Eskiden, yazı yazmak için kullanılan mürekkebe, Türk mürekkebi veya bezir isi mürekkebi denirdi. Koyu siyah renkte olan, kamış kalemin ucundan kolaylıkla akarak, kalemin kâğıt üzerinde oynaklığını temin eden bu mürekkep, asırlarca siyahlığını muhafaza ederdi. Bugün kullanılan ve ekseriya Batı'dan ithal edilen mürekkeplerin renkleri zamanla solarken, dört, beş asır önce yazılmış olan yazıların mürekkepleri hâlâ renk tazeliğini muhafaza etmektedir.

Siyah mürekkebin yanı sıra, la'al ve surh denilen kırmızı mürekkepler de yapılmıştır. Siyah mürekkep; neft, çıra isi, keçi kılı isi, bezir yazı isinden yapılıdı. Bu mürekkep, hokkanın dip tarafına lika denilen ham ipek lifleri konduktan sonra, hokka içine akıtılırdı. Maksat, kamış kalemin, hokkanın içine batırıldığında, ucunun hokkanın dibine çarparak keskinliğini kaybetmemesi içindi.

Surh tâbir edilen kırmızı renkli mürekkep, yazma kitapların konu başlıklarında ve metin aralarında şerhi gerektiren kısımlarda yerine göre kullanılmıştır.

Kitapçılık tarihimizde, mürekkebe büyük önem verilmesine dair kayıtlar, mürekkep fiyatları üzerinde oynanmaması için alınmış kararlar vardır. Meselâ, «1640'ta hazırlanan ve kanunnâme itlâk olunan Narh defterinden (Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kitaplığı. No. 1934) mürekkebin İstanbul'da XVII nci asırdaki fiyatı şöyle tesbit edilmiştir: Bezir isinden mürekkebin iki dirhemi (6 gram) bir akçaya ve evsatının dört dirhemi (12 gram) bir akçaya» (8).

Yazma kitaplar devrinde; Avrupa, kendi yazma eserlerini yazmak için Şark'tan, özellikle, bizden mürekkep ithal etmiştir. Sıraladığımız bu eski kitapçılık sanatlarımızdan bir çoğu, bugün, tamamen ortadan kalkmıştır. Âharcılık, ebrûculuk ve mürekkepçilik, yalnız bu sanatlarla uğraşanlarca ve meraklılarınca tatbik edilmekte, sayıları her gün azalan bu gibi kimselerin himmet ve gayretleriyle yaşatılmaya çalışılmaktadır.

(8) Süheyl Ünver. Türk İnce El Sanatları Tarihi Üzerine. (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1964), 136. s.

Kahramanlık Menkıbeleri

Kızlı Alay

Yazan: SADİ BORAK

Elinde silâhı, insan cesetleri üzerinden sıçrayarak siperden sipere seğirten 12 yaşında bir kız çocuğu... Mevzilere giriyor, düşmana kurşun yağdırıyor...

Türk saflarında herhangi bir gevşeme ve geri çekilme belirtileri görürse, erlerin ve subayların karşılarına dikiliyor, onların din ve vatan gayretlerini kamçılıyor:

— Durun, diye haykırıyor, analarımız bizi bugün için doğurdu. Haydi amcalarım, haydi babalarım!..

Ve sonra askerlerin önüne fırlayarak, en kritik anlarda alayını zaferlere ulaştırıyor.

Bu küçük kız, 70. alay onbaşılarından on iki yaşında Nezahat'tır.

Kurtuluş Savaşı'nda, çok üstün kuvvetler karşısında taarruz gücü ve direnme gayretiyle düşmanı yıldırmış ve sindirmiş olan bu 70. alaya Yunanlılar «Kızlı Alay» adını takmışlardır.

Kendisine resmen onbaşılık rütbesi verilmiş olan Küçük Nezahat'ın hayret verici kahramanlık serüvenlerine geçmeden önce, bu alayın geçmişine ve özelliklerine temas edelim:

Bu alay, daha önce «Bardanyol Alayı» diye ün yapmıştır. Buna da sebep, Balkanlar'da, Bardanyol mevkiini kendisinden üç misli üstün bir düşman tümenine karşı kahramanca savunmuş ve püskürtmüş olmasıdır. Alay, Çanakkale'de de büyük yararlıklar göstermiş, mütarekeden sonra İzmit'e gönderilmiştir. Alay kumandanı, bir yandan Kuvâ-ı Millîye'ye, diğer yandan da İstanbul'a hoş görünmeye çalışarak iki yönlü, kaypak bir siyaset gütmüştür.

Bu durum karşısında tabur kumandanlarından Hâfız Halid Bey, alayı, bir taburu hariç Kuvâ-ı Millîye bölgesine kaçırıp, Mustafa Kemal'in emrine vermiştir.

Çok iyi silâh kullanan, at üzerinde uçarcasına dağlar, tepeler aşan, geri çekilme anlarında, taburları durdurup, yeniden hücuma geçiren 12 yaşındaki Nezahat; işte bu kahraman alayın, kahraman kumandanı Hâfız Halid Bey'in kızıdır.

Küçük Nezahat, Çanakkale muharebeleri sırasında, 8 yaşında anasını kaybetmişti. Babası Halid Bey, emniyet ve emanet edeceği bir yakını olmadığı için, kızını yanına almak zorunda kaldı. Nezahat böylece, Çanakkale savaşlarının barut, şarapnel, kan ve ölüm cehenneminde yetişti.

Alay, İzmit'e geldiği zaman, 12 yaşına basan Nezahat, kendi istek ve ısrarıyle, muntazaman talimlere katıldı. Bu suretle, çok iyi silâh kullanmasını, ata binmesini ve savaş taktiklerini öğrendi.

İstiklâl Madalyası ve Paşalık Teklifi

Şimdi, bu hârika kızın, inanılmaz görünen serüvenlerinin resmî belgelerini sunacağız:

Yıl 1921... Ocak ayının 30. pazar günü... Türkiye Büyük Meclisi toplantı halinde... Riyâset makamında Hasan Fehmi Bey var. Kâtip Feyyaz Âli Bey, Bursa Milletvekili Emin Bey'in (İstanbul eski Belediye Reisi Emin Erkul) bir önergesini okuyor: (Zabıt Cerideleri, cilt 7, sayfa 536).

Büyük Millet Meclisi Riyasetine,

«Muhtelif cephelerde, bilhassa son Gördes ve İnönü meydan muharebelerinde bilfiil çarpışmalara katılan ve her an askerleri ve zabitleri teşci eden 70. Alay Kumandanı Hâfız Halid Bey'in kerimesi 12 yaşlarındaki Nezahat Hanım'a ilk İstiklâl madalyasının verilmesini teklif ve bu teklifin heyet-i umumiyenin tasdikına arzedilmesini rica ederim.»

30 ocak 1921
Bursa Mebusu Operatör Emin

Bu önerge üzerine, Meclis Reisi, Emin Bey'in izahat vermesini istiyor. Emin Bey de, kürsüye gelerek şu tamamlayıcı bilgiyi veriyor:

— Efendim, bu Nezahat Hanım denilen küçük hanım, mini mini hanım, 8 yaşında öksüz kalmış. Başka kimsesi olmadığı için, babasının kucağına düşmüş ve Harb-i Umumî'de, muhtelif cephelerde harp içinde büyümüştür. Hâfız Halid Bey denilen zat da, gayet kahraman bir kumandanımızdır. O kahramana lâyık bir çocuktur. O çocuk, kendi eliyle yüzden fazla düşman öldürmüştür. Ne zaman bir neferin, bir zabitin sarsıldığını görse, hemen yanına koşar:

— Haydi beraber çarpışalım, der, onunla beraber çarpışır. Babasında ufak bir tereddüt görse, hemen babasına koşar:

— Aman baba, hiç müteessir olma, gerçi annem öldü; seni de vururlarsa, ben yine yetim kalmam. Bana, millet bakar. Haydi babacığım.

Diyerek bu suretle teşvik eder. Ve kim bir parça sendelese, Nezahat Hanım, mutlaka onun yakasına yapışır... Bu çocuk, mutlaka taltife muhtaçtır. İlk İstiklâl Madalyası'nı bu çocuğa verirsek, büyük bir kadirşinaslık gösteririz. Haaa onu arzedeyim: Bütün askerlerimiz bu kıza: «Türk Jeanne d'Arc»ı namını vermişlerdir.»

Taltif şeklinin yönünü değiştirmek isteyen bir itiraz sesi yükseliyor. Bu ses, İzmit Milletvekili Hamdi Namık Bey'in sesidir. Şimdi onu dinleyelim:

— Efendim, Emin Bey biraderimizin buyurdukları gibi, Halid Bey'le, kerimesini, bendeniz de tanırım. Hakikaten böyledir. Türkler'in bir Jeanne d'Arc'ı sayılabilir. Yalnız, bendeniz diyorum ki, pek kıymettar addettiğimiz İstiklâl Madalyası'nı, Yunan ma-

Kurtuluş Savaşı'nda Yunanlılar Eskişehir'den çekilirken, her tarafı yakıp yıkmışlardı.

dalyalarına benzememek için, 12 yaşında bir çocuğa verilmesini câiz görmüyorum. Bendeniz, muvafıksa Büyük Millet Meclisi nâmına bu kızın, büyüdüğü zaman çeyizini temin edecek bir hediye takdim edelim.

Bunun üzerine Tunalı Hilmi Bey söz alıyor, kürsüye gelerek, şu ilgi çekici teklifte bulunuyor:

— Efendim, bendeniz ilk defa olmak üzere, Osmanlı tarihinde bir paşa hanım görmek istiyorum. Kendisine mîrmîrân rütbesinin tevcihini teklif ediyorum. Yalnız nişan değil, bir de rütbe!...

Netice
Ne Oldu?

Neahat Hanım'ın kahramanlıkları için mesnedimiz sadece bu önerge vesilesiyle görüşülenler değildir. Bu satırların yazarı, uzun araştırmalar sonunda Nezahat Hanımı, babası Halid Bey'i, Yetmişinci Alay yaveri Halil Nuri Bey'i bulmuş, hepsini ayrı ayrı dinlemiştir.

Nezahat Hanım, Kurtuluş Savaşı'nın, kan ve ateş çemberinden sâlimen kurtulabilmiş, bu yurdun, görevini yapmış mutlu gazileri arasına katılmıştır. Fakat, kendisine İstiklâl Madalyası veya çeyiz verilmesi hakkındaki önerge «hay hay» sesleriyle tasvip edilip meclis başkanlığına havale edildikten sonra, o günlerin havası içinde unutulup gitmiştir. Ve böylece, Kurtuluş Savaşı'nın Hârika Kız'ı, Türk Jeanne d'Arc'ı Nezahat, ne İstiklâl madalyası alabilmiştir, ne de çeyiz.

Nezahat Hanım bugün sağdır! evlenmiş, çocuklarını bile evlendirmiştir. Nezahat Hanım bu konuda şöyle demektedir:

— Ben o zaman çocuktum. İçimden gelen sese uyarak yurt müdafaasına katıldım; kan ve ateşle boğuştum. Meclis, beni İstiklâl madalyasına veya çeyize lâyık görmüş. Sonradan unutulmuş olmasına rağmen, yine de teşekkür ederim. Şimdiye kadar bu hususta hiç bir hatırlatmada bulunmuş değilim.

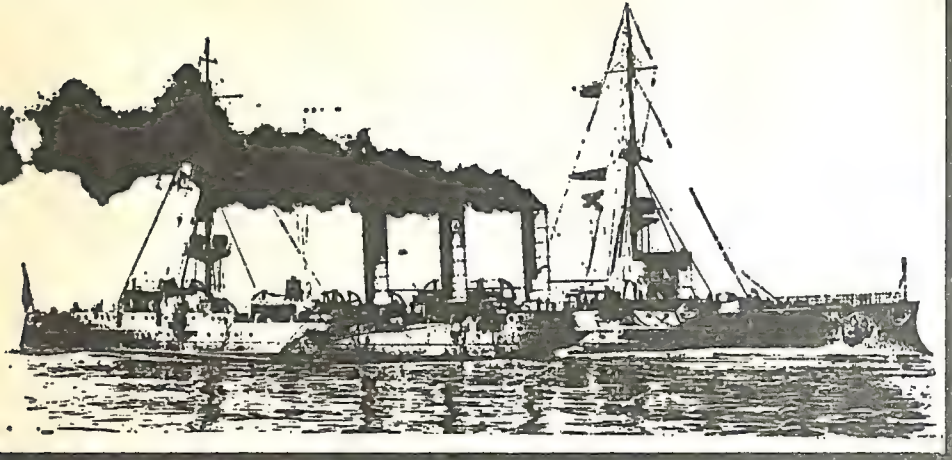

Büyük Okyanus'ta korku yaratan Emden savaş gemisi.

HAYALET GEMİ

Yazan : Edwin P. Hoyt
Türkçesi : Öz Dokuman

1914 YILININ 14 ağustos sabahı 8 sularında, Büyük Okyanus'taki Mariana adalarından 35 gemi denize açıldı. Savaş gemileri ve çeşitli tonajda şileplerdi bunlar. Almanya imparatorluk donanmasının Uzakdoğu'daki filosunu meydana getiriyorlardı.

Gemiler önce doğuya doğru seyrettiler, sonra da kuzeye dümen kırdılar. Yalnız içlerinden biri onlardan ayrıldı; tam ayrı bir yöne yol aldı. 3650 tonluk küçük bir savaş gemisiydi bu ve görevi, İngiliz donanmasının göz açtırmadığı Hind Okyanusu'nda İngiliz şileplerini avlamak, batırmaktı. Gemi mürettebatı, anavatandan 10 000 mil uzakta savaşacaklardı.

Bu küçük savaş gemisinin adı Emden' di.

KÖMÜR SAVAŞI

O yıllarda gemiler için en gerekli şey, kömürdü. Yakıt sağlamak amacıyle sık sık kömür taşıyan şileplerle buluşmak veya bir limana girip ikmâl yapmak gerekiyordu. Emden, Cava, Sumatra, Seylan ve bir sürü irili ufaklı adayı tarayacak, karşılaştığı şileplerin işe yarar hamulesini aldıktan donra, onları batıracaktı. Kısacası, korsanlık edecekti. Bunun için de, bol yakıta ihtiyacı vardı. İşte bu yüzden kendisini Markomannia adlı bir ikmâl gemisi takip ediyordu.

Savaşın başlarında, Hint Okyanusu, âdeta İngiliz gölüydü. Koca Hindistan, imparatorluğun bir parçasıydı.

8 eylüle kadar, o sularda dolaştı durdu Emden, sadece mavilik çevrelemişti gemiyi, okyanusun kızgın güneşi, koyu mavi sularda yansıyordu.

Nöbetçi, akşam üstü, ufukta siyah bir leke göründüğünü haber verdi. Gemi kumandanı Albay Von Müller, hemen dürbünüyle baktı: Evet, ufukta hareketli bir kara leke vardı. Emden, tam yolla o yöne doğru ilerlemeye başladı. Saat akşamın sekizinde, bunun orta tonajlı bir şilep olduğunu gördüler.

Von Müller emretti:

— Durdurun gemiyi!..

Bir ihtar atışı yapıldı ve emredildi:

— Makinelerini durdur, telsizi de kullanma.

Şilep, bu emre itaat etti.

Emden, yavaşlayıp gemiye yaklaştı. Bir üsteğmenle, bir manga asker filikaya binip gemiye çıktılar. Von Müller, kaptan köprüsünde üsteğmenden haber bekliyordu. Az sonra ışıldaklar kısa - uzun mors işaretleriyle şu haberi verdi:

«Gemi, Yunan bandıralıdır, adı da Pontoporos'tur.»

Von Müller'in canı sıkılmıştı buna, bunca uzun ve eziyetli yolculuktan sonra, tarafsız bir şilebe rastlamaları büyük şansızlıktı. Derken, Yunan şilebindeki ışıldaklar tekrar yanıp sönmeye başladı:

«Gemide 6500 ton kadar kömür var. Hamule İngiliz hükümetine ait, gemi Bombay'a gidiyor.»

Bir şimşek çaktı kaptanın beyninde. Tarafsız bir gemide, bir savaş maddesi bulunuyordu demek. Hem de Emden'e en lâzım şey, kömür taşıyordu. Üsteğmene emretti:

— Gemiyi zaptettik, kaptanı buraya getirin.

Yunanlı kaptan az sonra Von Müller' in karşısındaydı. Von Müller, gemideki kömüre ihtiyaçları olduğunu söyledi. Yunanlı ellerini uğuşturarak: :

— Biz, dedi tarafsızız. Hamuleyi İngilizler'e satmıştık, ama siz para verin size satalım. Hem ben şahsen Almanlar'ı severim hani.

Çabucak anlaştılar. Yunan gemisindeki hamule Emden ile ikmal gemisi Markomannia'ya taşındı.

BİR İNGİLİZ GEMİSİ

Kalküta'da yayınlanan bir gazetenin gemi seferlerine ait bir sütunu vardı; burada Hint Okyanusu'nda sefer yapan gemilerin, hangi limanlara, ne zaman uğrayacaklarına dair bilgiler yayınlanırdı. Özel bir ajanı kanalıyle Von Müller, yakınlarda o civardan bir İngiliz ticaret gemisinin geçeceğini öğrenmişti.

10 eylül sabahı saat dokuz buçuğa doğru, uzakta bir gemi gördüler. «Tamam, dedi Von Müller, bu olsa gerek».

Yaklaştıklarında, geminin İngiliz bandıralı olduğunu anladılar. Adı: SS Indus' tu. Şilepti ama, yolcu filan da taşıyordu. Güvertesinde, İngiliz ordusunun Avrupa savaşlarında kullanacağı katırlar vardı.

Indus'u ele geçirmek güç olmadı. İki uyarma atışı, İngiliz gemisini teslim almaya yetti. Ne var ki, üsteğmen Von Levetzow güverteye çıkıncaya kadar İngiliz kaptan, gemideki gizli mesajlarla, emirleri yakmıştı. Ama gene de sevindi teğmen. Çünkü gemide, bol miktarda et, sebze ve sabun vardı. Ambarlar da tıka basa malla doluydu.

Von Müller, İngiliz gemisinin batırılmasını düşünüyordu. Indus'daki personel, hemen Markomannia'ya nakledildi, az sonra da gemi batırıldı.

Emden'in mürettebatı en çok sabuna sevinmişti. Çünkü, gemide sabun hiç kalmamıştı, sonra et ve taze sebze de, Al-

manlar'ın yüzünü bir hayli güldürdü. Sonra Emden, yine aynı rotada yoluna devam etti.

Tereddütlü geçen bir günün akşamıydı, Markomanni'nin kaptanı, ışıldakla bir haber verdi. Eğlenmek için İngiliz subaylarıyle içki içerken, hafiften sarhoş olan bir subay ağzından, Indus'la birlikte daha iik geminin Bombay'a doğru yol almakta olduğunu kaçırmıştı.

Von Müller hiç istifini bozmadı, nasıl olsa rotayı değiştirmemişti, eninde sonunda yakalayacaktı gemileri: Ve yakaladı da.. O gece saat 10 sularında, uzaklarda bir gemi gördüler. 4600 tonluk Kabanga'ydı bu. Üsteğmen Lauterbach, İngiliz gemisine çıktı, yalnız bir karışık durum vardı: Gemi İngiliz bandıralıydı ama, bir Amerikan firmasına kiralanmıştı ve New York'a jüt götürüyordu.

Kaptan Müller, İngiliz gemisini batırırsa, Amerikan hükümetine bir tazminat ödemeleri gerekecekti. Üsteğmene, gemiyi kafileye almasını emretti. Bir gün sonra da, İngiliz subayının sözünü ettiği Killin adlı öteki gemiyi yakaladılar. Gemide 6 bin ton kömür vardı. Mürettebatı Kabanga'ya naklettikten sonra, gemi batırıldı.

Ertesi gün sabaha karşı henüz güneş doğmuştu ki, karşılarına bir İngiliz şilebi daha çıktı: 7600 tonluk Diplomat adlı bir gemiydi. Gemide işlerine yarayacak fazla bir mal yoktu, sadece, 1 000 ton kadar çay vardı. Tayfalar Kabinga'ya nakledildikten sonra, Diplomat da batırıldı.

Birkaç günlük ganimetleri pek fena sayılmazdı. Von Müller başarılarına seviniyordu. O gün öğle üzeri İtalyan bandıralı bir gemiyle karşılaştılar. İtalya henüz İtilâf Devletleri safında savaşa katılmamıştı, tarafsız durumdaydı.

Von Müller'in düşüncesi, esir ettikleri mürettebatı İtalyan gemisine nakletmekti, İtalyan kaptan uzun bir zaman buna razı olmadı. Sonunda Von Müller kızdı:

— Peki, dedi, eğer ben mürettebatı filikalara bindirir de salıverirsem, sen civarda bulunup onları gören bir kaptan olarak ne yaparsın?

İtalyan buna cevap vermedi, bir, iki söz mırıldandı. Sonunda anlaştılar, Von Müller, mürettebatı filikalara bindirtip salıverdi, İtalyan kaptan da, sanki gemi batmış da tayfalar kurtulmuş gibi, onları gemisine aldı.

HABER DUYULUYOR

14 ağustostan bu yana Emden'in harekâtı pek duyulmamışa benziyordu. Yollarına hiç İngiliz savaş gemisi çıkmamıştı.

Bir akşam, ortalık kararmak üzereyken bir Norveç gemisine rastladılar. Norveç, tarafsızdı, gemiyi zaptetmek gibi bir

Emden mürettebatı için İngiliz gemisini ele geçirmek hiç de zor olmamıştı.

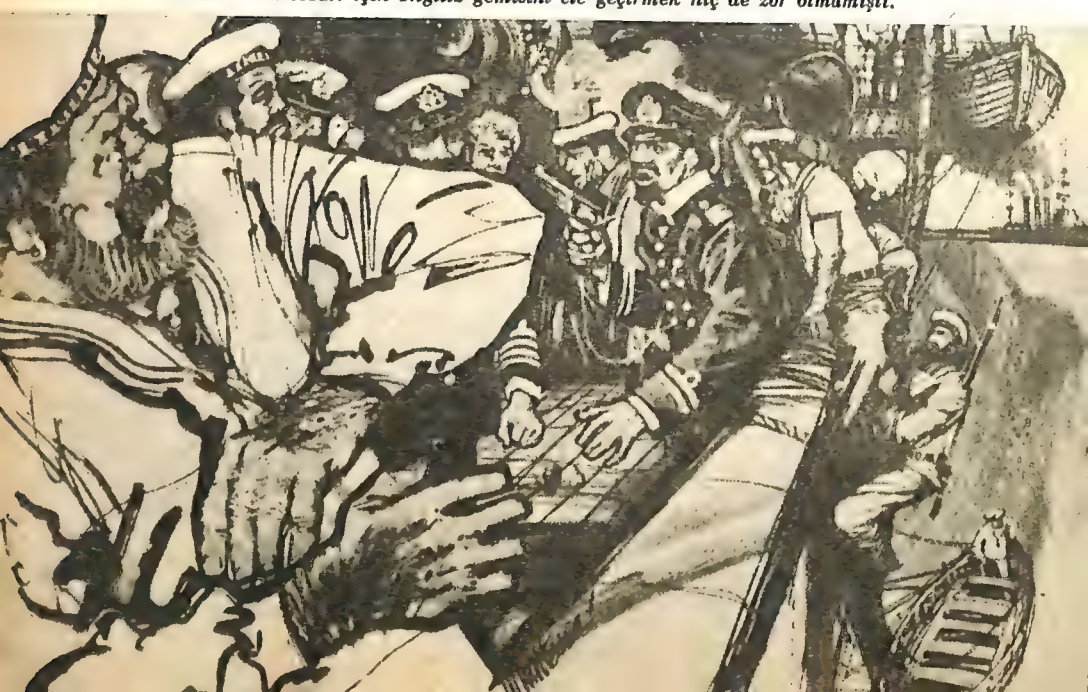

Emden'in kumandanı Karl von Müller, subaylarıyle güvertede.

hareket olamazdı. Von Müller, bir subay gönderdi gemiye. Clan Matheson adlı geminin kaptanı Alman subayını iyi karşıladı, zaten Almanlar'a karşı bir sempatisi vardı. Eşya için pazarlık ettiler. Sonunda Emden için gerekli eşya 100 Meksika altınına alındı. Bu arada, Hindistan'da yayınlanan birkaç gazete de eline geçti. Gazeteler, birkaç İngiliz gemisinin, bir Alman korsan gemisi tarafından batırıldığını, ama İngiliz savaş gemilerinin, Alman korsan gemisinin izinde olduklarını ve kısa bir zamanda yakalanıp, batırılacağını yazıyorlardı.

Von Müller, bu habere hem güldü, hem de heyecanlandı. Sahiden bir İngiliz gölü olan bu sularda Emden'i yakalamak için koca bir filo mu harekete geçirmişlerdi İngilizler?

Kaptan Müller bir süre düşündükten sonra cüretli bir karar verdi:

İngilizler'in büyük üslerinden sayılan Madras'a baskın yapıp, limandaki bazı tesisleri bombalamak.

En azından yarım milyonluk bir şehre baskın yapmak, oradaki İngiliz birlikleri ve savaş gemilerinden sıyrılmak, oldukça güç ve cesaret isteyen bir işti. Ama ne olursa olsun, Von Müller şansını deneyecekti.

Dört gün sonra Madras açıklarındaydılar. Telsiz subayı, Bombay'dan alınan bir mesajı getirdi. Mesajda, Alman korsan gemisinin uzun aramalardan sonra bulunduğu ve İngiliz gemileri tarafından batırıldığı bildiriliyordu. Müller, çok sevinmişti bu habere; keyfinden kahkahalarla güldü.

22 eylül ortalık kararırken Madras'ın ışıklarını uzaktan gördüler. İngilizler, en azından 100 yıldan beri yabancı bir savaş gemisinin yaklaşmaya cesaret edemediği limanın bombalanacağını akıllarından geçirmiyorlardı. Şehir, her şeyden habersiz uyumaya değil, bir de eğlenceye hazırlanıyordu. Çünkü Alman korsan gemisi yakalanmıştı... Hind Okyanusu'nu haraca kesen bir düşman gemisinin batırılışı az bir iş miydi?

Saat 9.45'te Madras'ın 1 mil açığındaydılar. Von Müller'in asıl hedefi, limandaki akaryakıt tankerlerini havaya uçurmaktı. Şöyle bir keşiften sonra, tankerlerin yeri tesbit edildi. Şimdi bütün iş, isabetli atışlarla, buraları yerle bir etmekti.

Topçu subayı, iyi yetişmiş bir Prusyalı'ydı, hem de asil bir aileden geliyordu. Görevini başarıyle yerine getirdi. İlk atıştan sonra infilâk eden tankerin alevleri etrafı sarınca, kıyı daha iyi görünmeye başladı. Artık atışlar daha isabetli oluyordu. Alevler, gecenin karanlığında göğe uzanıyordu.

İngilizler, ilkin şaşkına döndüler. Eğlen-

celerinin tam ortasında bir sıra patlama ne oluyordu? Öte yandan, Emden, her geçen dakika daha iyi isabetler kaydetmekteydi. İngilizler'in sahil bataryaları Emden'in atışına cevap verdiler ama, hem geç, hem de zayıf olarak. Baskın, tam bir başarıyle sonuçlanmıştı.

Emden, Madras bombardımanından sonra, üç gün ortalığı kolaçan etti ama, hiç bir gemiye rastlamadı. Von Müller, bu arada bir kere de şansını Kolomba'da denemeye karar verdi.

SIRA KOLOMBO'DA

Kolombo, öyle Madras'a benzemiyordu, artık İngilizler'in gözü açılmıştı, Von Müller, aynı oyunu, Kolombo'da yapmanın tehlikeli olacağını tasarlıyarak dümeni güneye doğru kırdı. Ama şansı yine yaver gitmiş, bir İngiliz gemisiyle karşılaşmıştı.

İki uyarma atışından sonra Tymeric adlı İngiliz gemisinin kaptanı, makinalarını stop etti. Gemi zapdetmekte ustalaşmış olan Lauterbach, Tymeric'in güvertesine çıkınca, İngilizler'in hiç de yumuşak bir ceviz olmadıklarını anladı.

İngiliz kaptanı Tulloch, üsteğmeni küfürle karşıladı: «Elimizde silâh olsaydı, hiç de böyle kolayca güverteye ayak basamazdınız» dedi. Lauterbach pek oralı olmadı, ama olan olmuş, İngilizler, geminin elegeçirileceğini hesaplayarak, makinalarını bozmuşlardı. Haberi Von Müller'e uçurunca, kaptan, buna çok kızdı, hiç beklemeden mürettebatı Emden'e nakledip, gemiyi batırmasını emretti.

İngiliz mürettebat, kavga dövüş, Emden'e aktarıldı; gemi de hemen batırıldı. Kaptan Tulloch, Von Muller'in karşısına çıkarıldığı zaman, ağzında koca bir puro vardı. Yüzbaşı Von Mucke buna içerledi, İngiliz'e daha nazik davranması gerektiğini hatırlattı. Sonunda onları, aşağıda bir yere kapadılar.

İngiliz gemisi Tymeric'de bir, iki İngilizce gazete ele geçirilmişti, gazetelerin birinde Madras'ın bombalandığı uzun uzun anlatılıyor, buna bir son vermek gerektiği belirtiliyordu. Yazının sonunda da Emden'in ele geçirdiği gemilerin bir listesi vardı. Bir de ticarî bir firma tarafından verilen bir ilân vardı ki, Von Müller' in çok hoşuna gitti. Firma, sabunlarının üstün nitelikte olduğunu söylüyor; «Hattâ, Emden bile mamulâtımızı öylesine beğenmiştir ki, sabunlarımızı alakoyup kullanmıştır» diyordu. Almanlar bir hayli güldüler buna.

SAVAŞTAN BİLE HABERLERİ YOK

Karl Von Müller'in bir derdi vardı. Emden, bu uzun yolculukta yıpranmıştı. Şöyle sakin ve kuytu bir yerde onarılması gerekiyordu. Halbuki çepçevre düşmanla dolu bir denizde, tarafsız bir liman bulmak ve gemiyi kalafata çekmek, hemen imkânsız gibi bir şeydi. Hem de peşinde bir sürü gemi varken.

Ekimin 9'unda, Chagos adalarına vardılar. Von Müller'in niyeti şöyle bir koy bulup, bir zaman demirlemekti.

Tam istedikleri gibi bir koy bulup demir atmışlardı ki, kıyıda bir kalabalığın oraya buraya koşuştuğunu gördüler, az sonra da bir direğe İngiliz bayrağı çekildi. Von Müller, zaten bu adaların İngiliz sömürgeleri olduğunu biliyordu. Az sonra da, birkaç kayık gemiye yaklaştı.

Yaşlı bir Fransız güverteye çıkıp Von Müller'e yumurta, tavuk ve taze sebze dolu sepetleri uzatınca kaptan şaşırmadı değil. Hem İngiliz sömürgesindeydiler, hem de biri çıkıp onlara hediyeler sunuyordu. Olacak iş mi bu?

Fransız, adadaki bir İngiliz akaryakıt firmasının memuruydu. Sadece Fransızca konuşuyordu. Güler yüzlü bir ihtiyardı. Von Müller bir ara sordu:

—Peki, ya İngiliz - Alman ilişkileri hakkında ne biliyorsunuz?

Yaşlı Fransız:

— Almanlar mı? dedi. Onlarla dostuz ya.

Üsteğmen Lauterbach hemen buzlu viski ikram etti. Ada ile dış dünya arasındaki bağ, üç ayda bir gelen gemi tarafından sağlanıyordu. Almanlar hemen Fransız'a dünya dostluğu hakkında bir söylev çektiler, o da çok sevindi buna. Yalnız Emden'in perişan hali dikkatini çekmişti, sebebini sordu. Von Müller:

— Biz, dünya manevrasındayız, dedi. İngilizler ve Fransızlar'la ortaklaşa bir deniz manevrası düzenlendi, işte bunun için buralarda dolaşıyoruz.

Fransız'la dost olmuşlardı ya, hemen ondan yardım istediler. Yerlilerle, mürettebat, sıkı bir çalışma sonucu Emden'i bir hayli onardılar. Artık yola çıkabilirlerdi. Zaten fazla durmak da tehlikeliydi.

RUS GEMİSİYLE SAVAŞ

Ekimin 15'inde Clan Grant adında bir İngiliz ticaret gemisini ele geçirip batırdılar. Gemide, işe yarar birçok mal vardı, kendilerine yetecek kadarını Emden'e taşıdılar. Bundan sonraki günlerde de önlerine çıkan Exfort, St. Egbert ve Chilkana adlı gemileri batırdılar.

Şimdi, büyük bir iş yapmak zamanı gelmişti. Von Müller, bu defa Penang lima-

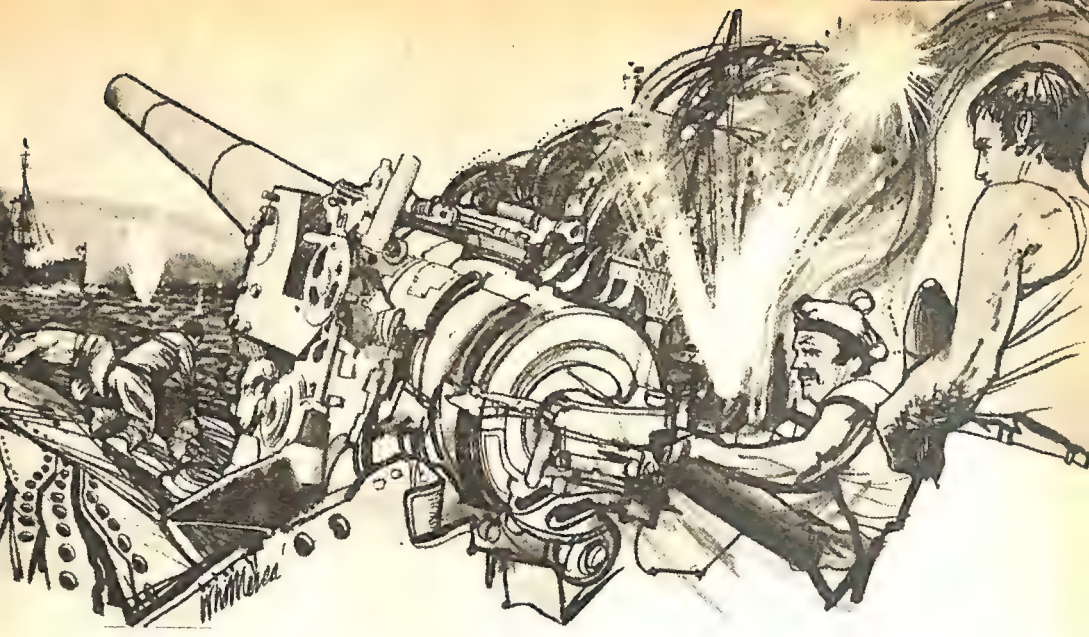

Emden'in tecrübeli mürettebatı limandaki Rus gemisini kısa bir zamanda batırdı.

nını seçti. Limana sabaha karşı girdiler, henüz şafak sökmüştü, evler, gemiler, alaca karanlıkta hayal gibi seçiliyordu.

Von Müller, atışın, dikkatli ve seri yapılmasını istedi. Fakat tam bu sırada Von Mücke'nin gözüne ilerdeki bir Rus savaş gemisi ilişti. Adı da Yemtschuk'tu. Topçu subayı, atışa başladı. Ruslar gafil avlanmışa benziyorlardı, az sonra Emden'in atışına cevap verdiler ama, iş işten geçmişti. Rus gemisi yavaş yavaş batmaya başladı. Emden'in limandaki işi bitmemişti. Fransız bandıralı bir savaş gemisi daha vardı ama onun da işini bitirmekte güçlük çekmediler.

BİR İNGİLİZ ÜSSÜNÜN ZAPTI

Von Müller daha sonra Direction Adaları'ndaki bir İngiliz üssüne hücum etmeye karar verdi. Burada, İngilizler'in kuvvetli bir verici istasyonları vardı.

İki gün sonra, saat altı sularında, telsiz istasyonunun bulunduğu adaya vardılar. Gemi, 50 mil açıkta demir attı. Von Mücke adaya çıkacak ve İngiliz radyo istasyonuna saldırıp, mümkünse, dinamitle binayı havaya uçuracaktı.

Adada pek az İngiliz vardı. Von Mücke, adamlarıyle sahile çıkınca, İngilizler'in bulunduğu yerlere hücum etti. İngilizler, gafil avlanmışlardı. Kısa zamanda Von Mücke ve adamları, İngilizler'i esir aldılar. Bu arada, Emden'e bir işaret yollandı; Von Müller de gemiyi limana soktu.

Limanın ele geçirilmesi, ancak öğleye doğru tamamlanmıştı. Von Müller, radyo istasyonunun hemen havaya uçurulmasını emretti. Bir İngiliz gemisi limana gelmeden işi bitirmek istiyordu.

Halbuki daha önce hiç de tahmin etmedikleri bir olay geçmişti. Bir Çinli, Emden daha limana girmeden onu görmüş ve İngiliz subayına haber vermişti. İngiliz subayı da durumu telsizle bulabildiği İngiliz gemilerine uçurmuştu. Tabiî bunlardan Von Mücke'nin haberi yoktu.

Von Mücke, istasyonu havaya uçurmuştu ki, Emden'deki bir nöbetçi, ufukta kara bir lekenin yaklaştığını haber verdi. Durum tehlikeliydi. Von Müller ışıldakla Von Mücke'ye durumu bildirdi. Von Mücke ve adamları Emden'in güvertesine ayak bastıkları sırada, kara leke de iyice yaklaşmıştı.

Bu, Sidney adlı Avustralya savaş gemisiydi ve 5 400 tonluktu. Gemide sekiz adet 15'lik top vardı. Halbuki Emden 3 500 tonluktu ve on tane 10,5'luk topu vardı.

Von Müller, çok yakında, bir ölüm-kalım savaşı vereceklerini biliyordu. Emden, ağır ağır limandan çıkmaya başladı.

Gelecek sayımızda:
EMDEN'İN SONU

İsmini Taşıdığınız İnsanların Hikâyesi

Yazan: Kemalettin Tuğcu

HUSREV

Fars dilinde «padişah, hükümdar» mânasına gelen bu kelime, eski İran hükümdarlarından Nuşirevan'ın ismidir. Araplar'ca «Kisra», Rumlar'ca «Chosroès» adıyle tanınmıştır. Husrev Nuşirevan 531 yılında babası Kubad'ın yerine hükümdar olarak, adaleti ile şöhret yaptı. Devletinin hudutlarını genişleterek, Bizanslılar, Turanlılar, Hintliler'le yaptığı muharebeleri kazandı. Şam, Kafkasya taraflarını zaptederek, Akdeniz ve Karadeniz sahillerine kadar indi. Rum İmparatoru Jüstinyanus'u 562 senesinde ağır mağlûbiyete uğratarak elli yıl müddetle yılda otuz bin altın vergiye bağladı.

48 sene adalet ve ihtişamla hükümdarlık yapan Husrev Nuşirevan zamanında ilim ve sanatkârlara büyük yardımlar yapılmış o zamanda meydana getirilen kale, köprü gibi büyük yapıların kalıntıları, zamanımıza kadar intikal etmiştir. 579 tarihinde vefat eden Husrev Nuşirevan'ın yerine oğlu Dördüncü Hürmüz geçmiştir.

Hazreti Muhammed, Husrev Nuşirevan'ın zamanında dünyaya gelmiş ve bir hadîsinde bu hükümdarın adaletinden bahsederek, kendisini övmüştür.

NERİMAN

Dilimizde ekseriyetle kadın ismi olarak kullanılan bu kelime Farsça'dır. Efsanelerle dolu olan eski İran tarihinde babadan oğula kahramanlık, şecaat ve kuvvetleri intikal etmiş bulunan meşhur bir ailenin ceddi, Neriman adını taşımıştır. Onun oğlu Sam, Sam'ın oğlu Zâl ve Zâl'in oğlu hakkında pek çok kahramanlık hikâyeleri söylenmiş bulunan meşhur Rüstem pehlivandır.

İSA

Hazret-i Muhammed'in hicretinden, güneş yılına göre, 622 sene evvel dünyaya gelen İsa, Hazret-i Meryem'in oğludur. Meryem, Hazret-i Dâvud neslinden gelen, afif ve iyi huylu bir kız idi. Tanrı'nın iradesiyle hamile kalarak Filistin'in Beytüllahm kasabasında, İsa'yı dünyaya getirmiştir.

Yahudiler, Meryem'in Cebrail'in nefesiyle hamile kaldığına inanmamış, hakkında dedikodular yapmış, bâkire olduğunu anladıkları halde, nişanlısı Yusuf'u da onu terketmeye zorlamışlardır. Yahudi bilginleri o yıl bir peygamberin dünyaya geleceğini haber verdiklerinden, Yahudiler, bütün erkek çocukları öldürmeye kalkmışlar, bunun üzerine Meryem, nişanlısı Yusuf'la birlikte Mısır'a hicret etmiş ve İsa, on yaşına gelinceye kadar orada kalmıştır. Sonra, Filistin'e dönmüştür.

Hazret-i İsa, otuz yaşındayken, peygamberliğini ilân edip halkı tek bir Allah'a inanmaya davet etmiş, etrafına, kendisine inanan on iki taraftarı ile Filistin'de şehir şehir gezerek inanışlarını yaymaya başlamış ve bu arada birçok da mucize göstermiştir.

Üç yıl peygamberlik eden Hazret-i İsa'yı, Kudüs şehri valisi, Roma devletine karşı Filistin'de bir başka devlet kurmak ve kendi dinleri aleyhinde çalışmakla suçlandırmışlar, İsa'nın on iki şakirdinden Yahuda'yı kandırarak, İsa'yı tevkif ettirip, Yahudi hâkimlerine teslim edip hakkında işkencelerle öldürme kararını vermişlerdir.

Kur'an-ı Kerîm, çarmıha gerilen şahsın Hazret-i İsa olmadığını, onlara, İsa suretinde görünen biri olduğunu, Hazret-i İsa'nın, Tanrı tarafından gök yüzüne çekildiğini yazar.

Hazret-i İsa, Yahudiler'i Tevrat'ın hükümlerine aykırı hareketten menetmiş, yeni bir din kurmamıştır. Kendisinden sonraki rahipler, Hıristiyan'lığı yaymışlar ve pek çok yıl sonra, İznik ve sair yerlerde toplanan papazlar meclisinde Hıristiyanlık dininin esasını tesbit etmişlerdir.

LOKMAN

Hazret-i Dâvud zamanında yaşadığı rivayet edilen Lokman, Hicret'ten bin yıl kadar önce yaşadığı rivayet edilen Kur'ân-ı Kerîm'de adı geçen bir zatın adıdır. Arabistan'da yaşamıştır. Kendisiyle birlikte daha iki zatın, peygamber oldukları hakkında rivayet vardır. Ahlâka, tıp ilmine, felsefeye dair eserleri bulunduğu rivayet edilen Lokman'ın, ölümsüzlüğe çare bulduğu da halk ağzında söylenmektedir. Yine rivayetlere bakılırsa, Tanrı, meleklerinden birini göndererek Lokman Hekim nehir üzerinde bir köprüden geçerken bu melek kanadıyle onun elindeki esere çarpıp suya düşürmüş, Lokman hekimin elinde kalan pek az bir yazı, bugünkü tıp ilminin esasını teşkil etmiştir. Lokman hekimin her derde çare bulduğu da hakkında dolaşan rivayetler arasındadır.

ABDÜLMUTTALİB

Hazret-i Muhamed'in büyük babası ve Kureyş'in asil ailelerinden Hâşim'in oğludur. Yüzü peygamberlerdeki gibi fevkalâde bir güzellikte olan Abdülmuttalib'in ası ası Şeybe'dir. Öksüz kalmış, amcası Muttalib kendisini alarak Mekke'ye getirmiştir. Bu güzel yülü çocuğu Muttalib'in devesinin üzerinde görenler, «Muttalib'in kölesi olsa gerek» demişler ve Şeybe bu yüzden Abdülmuttalib olarak İslâm tarihinde yer almıştır.

Abdülmuttalib, amcasının vefatından sonra, onun yerine kabile reisi olmuş ve uzun yıllar önce içindeki mukaddes eşya ile birlikte kaybolan Zemzem kuyusunun yerini bulmuş, kendisine rüyasında bildirilen bu kuyuyu kazarak ihya etmiş ve çeşitli kabilelere ait mukaddes eşyayı Kâbe'ye nakletmiştir.

Abdülmuttalib'in on erkek, altı kız çocuğu dünyaya gelmiştir. Onuncu oğlu Abdllah'dır ve babasındaki yüz güzelliği ona intikal etmiş ve Abdullah'dan Hazret-i Muhammed hasıl olmuştur.

Esir Dalgıçlar

Yazan: W. L. MARSHALL

Çeviren: OSMAN ÖNDEŞ

Filipinler hükûmeti, II. Dünya Savaşı'nın başında, devlet hazinesini, Japonlar'dan kurtarmak için denize atmıştı. Bu yazı, Filipinler hazinesinin akıbetini anlatmaktadır.

PEARL Harbour'un ani baskına uğramasından sonra, Guam hemen işgal edildi. Wake de, Japonlara teslim olmuştu. 25 aralıkta Manila açık şehir ilân edildi. Japon ordusu Luzon adasının kuzeyinden Manila'ya yaklaşmaktaydı. Manila Körfezi ve Manila şehri, Japon bombardıman uçaklarının hücumlarından bunalıyordu. Manila'daki Amerikan Asya filosuna ait su üstü gemilerinden müteşekkil kuvvetlerin hemen hepsi Manila Körfezi'ni terketmişlerdi. Muhasara altında kalan kuvvetlerle irtibat sadece denizaltı gemileri vasıtasıyle yapılabiliyordu. Bütün ikmal ve destek malzemeleri, Doğu Hindistan veya Avusturalya'da üslenmiş Asya denizaltı filosunun gemileriyle nakliyordu.

Bu arada SS. 202 numaralı Trout isimli gemi, Pearl Harbour denizaltı üssünden aldığı muazzam malzeme ile hareket etmişti. Gemide, uçaksavar cephanesi vardı ve bu yükü Manila'ya ulaştırabildi. Hamule boşaltıldıktan sonra, gemi bu defa bambaşka bir yük almaya başladı. Bu defaki yükü, iki ton külçe altın ve sekiz ton gümüş Filipin parası «peso»'lardı. Bu ameliye azamî süratle yapıldı. Zira, Japonlar'ın Manila'yı istilâsı gün meselesiydi. Geminin dönüş seyri de çok tehlikeli görülüyordu.

Geri kalan hazine altınları ve gümüş pesolar, Filipin hükümetine ait tahviller ve Amerikan dokümanları ise önce Corregidor'daki mağaralara nakledilmişti. Fakat buralardan kaçırılamayacağı anlaşılıyordu.

O zaman Amerikan ordu ve deniz kuvvetlerine ait malzeme ve cihazlar, denizaltı gemilerinin yedek parçaları, torpitolar, tüfekler, tabancalar ve cephane imha edildi veya derin sulara atıldı. Geri kalan bir şey vardı ki; şüphesiz çok kıymetliydi: Filipin hazinesine ait 350 ton tutarındaki gümüş para...

Bu para, Japonlar'ın eline geçmemesi için ya imha edilmeli, ya da kaçırılmalıydı. Paraların, önce dinamitlerle tahribi düşünüldüyse de, bu fikirden derhal vazgeçildi. Sonra da bunların derin denize dökülmesi fikri daha uygun bulundu.

Caballo Körfezi, yarım ay şeklinde uzanan Corregidor adasının güney kısmında ve Caballo adası yakınındaydı. Körfez bu fikir için ideal bir yerdi. Körfezin ortasında derinliği 110 ilâ 120 kademi bulan kısımlar vardı. Ayrıca, Corregidor'un kuzey tarafındaki dağlar, Bataan'ı işgal etmiş olan Japonlar'ın bu bölgeyi tarassut etmelerine mani oluyordu.

Hazine, denize dökülmeden önce iki bin adetlik pesolar halinde küreklerle torbalara dolduruldu. Her torbanın değeri on bin lira tutuyordu. Sonra bu bez torbalar

Amerikalılar'ın hazineyi aramak için kullandıkları bir başlık.

tahta kutulara yerleştirildi. Her kutuda üç torba bulunuyordu. Otuz bin lira değerindeki altı bin pesoyu havi kutular 150 kilogram gelmekteydiler. Bu işler yapılırken azamî ve şüphesiz bütün tedbirler alınmış bulunuyordu. Çalışmalar daima gece yapıldı, böylece, Japonlar'ın taarruzundan da korunulmuş oldu.

Sayılı günler biterken Japonlar'ın baskısı da artmış bulunuyordu. Caballo'nun Fort Hughes karşısındaki Cavite mevkii Japonlar'ın direkt ateşi altındaydı artık. İşte bu kargaşalık sırasında denize, 17 milyon peso döküldü, 8.5 milyon dolar kıymetinde gümüş para deniz dibine yayıldı. Noel sabahı, Amiral Hart Hart, uçakla Cava'ya gitmek üzere hazırlanıyordu. Lâkin Japonlar buna imkân vermediler ve amiral ancak Shark denizaltı gemisiyle Manila'yı terkedebildi. 29 ve 30 aralık günleri de Amerika'nın Asya filosunun arta kalan son denizaltı gemileri, Manila Körfezi'ni geride bırakarak, uzaklaştılar. Çarpışmalar yavaşladı. Nihayet Japonlar Filipinler'i işgal etti. Japon generali Hamma, yeni yılın ikinci günü Manila'ya girdi. Doğan Güneş'in çelik çemberi, Amerikalılar'ı daha da sarmış oluyordu.

Japonlar, Manila'yı işgal ederken, Amerikan donanmasına ait Canopus isimli denizaltı ana gemisi ile Pigres isimli denizaltı kurtarma gemisinin bir kısım mürettebatını esir almışlardı. Japonlar, esir kampında yaptıkları araştırmalar sonunda, derin sulara dalış yapabilecek pek çok Amerikalı dalgıç buldular. Haziranın son günlerinde dalgıç assubayları Cabanatuan isimli bir yere getirdiler. Barakalarda yaşamaya icbar edilen bu mürettebattan, V. L. Sauers, P. L. Mann, M. Solomon, G. McCollough, W. A. Barton ve C. Giglio, bir gün kamp komutanı tarafından çağırıldı. Bu 6 kişi, dalış görevi için Manila'

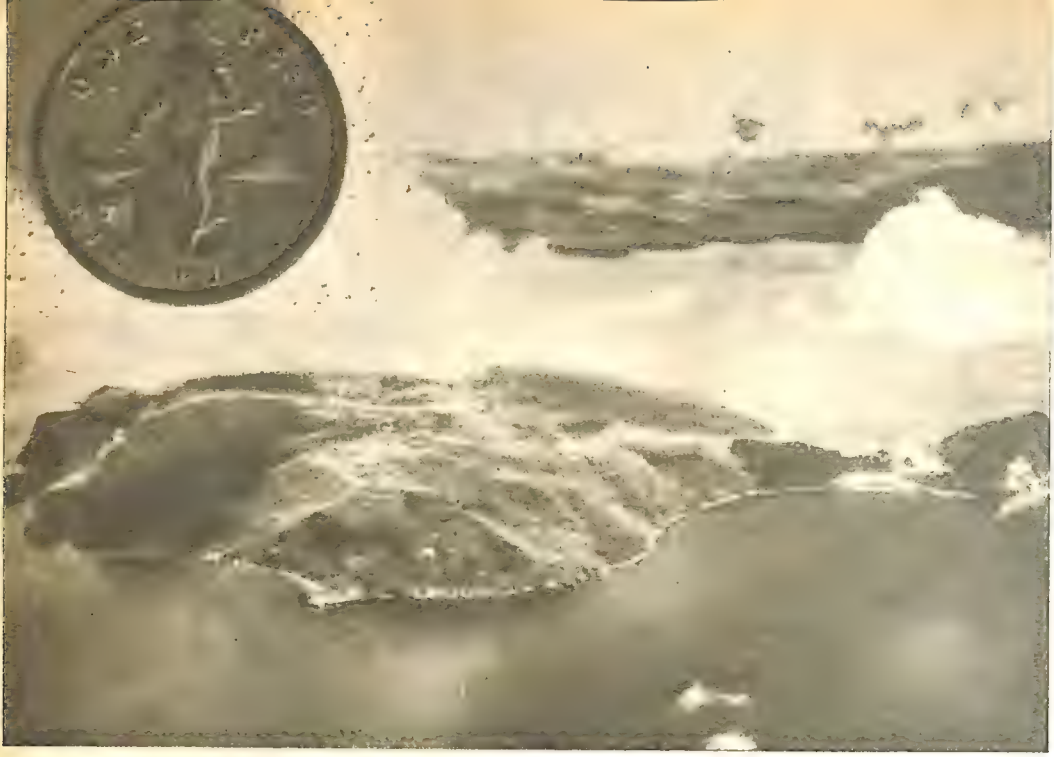

Filipin adalarından bir görünüş ve Filipin parası.

ya gönderilecekti. Esir dalgıçlar buna sevindiler. Bu vazife belki kaçmaları veya sabotaj yapmaları için bir fırsat teşkil edebilirdi.

Ertesi sabah erkenden altı Amerikalı esir dalgıç Manila'ya gönderildi. Manila'da, Filipinliler'in yaşadıkları barakaya yerleştirildilerse de, daha sonra dalgıç teknesine alındılar. Bu iptidaî tekne onların hem çalışma, dinlenme yerleri, hem de hapishaneleriydi. Japonlar'ın istediği batık Filipin hazinesini bulmaktı ve dalgıçlar dalmak zorundaydılar. Fakat, derin suya dalış için hava tulumbası kifayetsiz kalıyordu. Onun için, Morse tipi sığ su başlığını kullanmayı daha uygun buldular. Müteakıp hafta, dalgıç takımlarının hazırlığı ve birkaç Morse başlığının daha bulunması ile geçti. 7 haziran sabahı Amerikalı dalgıçları havi tekne, Corregidor'un yirmi altı mil açığındaki körfeze hareket etti.

Japonlar, çalışmalar sırasında Amerikalılar'a baskı yapmadılar. Dalış için önce Sauers hazırlandı ve tevekkülle dalışa başladı. O daldıktan biraz sonra ufukta bir tekne belirmiş ve yanaşmıştı. İçinde altı Japon eri ile Kempe denilen Japon askerî polisi olduğu görüldü.

DALIŞLAR BAŞLIYOR

Sauers, daha derinlere indikçe fecaati farkediyordu. Öyle ki, 110 kademe vardığında hava, suyu ancak çenesine kadar itebilmekteydi. Hava tulumbasını bütün güçleriyle çalıştıran Filipinliler, biraz yavaşlasalar veya bir ârıza olsa, derinlerde boğulması bir an meselesi olurdu!

Sauers dipte 15 dakika kalıp etrafı kontrol ettikten sonra, muhtelif derinliklerde beklemeler yaparak yukarı geldi. Onu takiben Solomon, Baroton, McCollough ve Mann dalış yaptılar. Japonlar onları tecessüsle ve biraz da takdirle seyretmekteydi. Netekim, sıra Giglio'ya geldiğinde, bu günlük deneme dalışlarının kesilmesini istediler.

Müteakıp, iki, üç gün, Giglio yine dalış yapmadı ve arkadaşlarının yaşama yerlerini düzeltti, oturulur hale getirdi. Hattâ ellerindeki biraz para ile yiyecek satın aldı, bazan, Japonlar'ın yiyeceklerinden de çalarak, esaretlerinin acısını dindirmeye gayret etti.

Amerikalı dalgıçları kurtaran tek şey, tecrübe ve kuvvetli bilgileriydi. Bu sayede kendilerini koruyor, bir taraftan da Japonlar'ın hazineyi elde etmelerini gecik-

tirme çarelerini arıyorlardı. Öyle ki, günde yalnız bir sandık çıkarmaktaydılar. Sandıkları aşağıda kısmen hasara uğratarak, içindeki paraların bir kısmının dökülmesine sebep oluyorlardı. Dalışlar, bir hafta devam etti. Önceleri Japonlar, her dalgıcın günde bir sandık çıkarmasını isterken, bir kaza olmasından çekindilerinden fazla ısrarda bulunmamışlardı. Bir müddet sonra Filipinli birkaç dalgıç daha bulmuşlardı.

MEŞRU BİR HIRSIZLIK

Amerikalılar, hiç olmazsa, denizin dibinde hürriyetlerine kavuştuklarından, kendilerini suda çok mesut hissediyorlardı. Diğer taraftan, Japonlar'ın Filipinler'de çıkarttıkları kâğıt pesolara karşılık, çok kıymetli olan gümüş pesoları çalmakta böylece, kendilerine yiyecek ve giyecek almaktaydılar. Hatta civar esir kamplarında bulunan 300 Amerikalı esir arasında ağır hasta olanlara, gizlice ilâç bile temin ediyorlardı. Günlük çalışmalar o kadar monotonlaşmıştı ki, Japonlar'ın alâkası azalmış ve pesoları kaçırmak çok kolaylaşmıştı. Aralarında anlaştıkları üzere dalgıç, elinde bulunan bir torbayı, pesolarla doldurduktan sonra, yukarıdan sarkıtılmış bir halata bağlıyor ve yukarı çıkarken beraberinde getiriyordu. Satha yaklaşıncaya kadar özel işareti bekleyerek yükseliyordu. Eğer su üzerine çıkmadan bir an evvel işaret verilmezse torbayı dibe bırakıyordu. Böylece dalgıçların günde beş bin peso kaçırdıkları oldu. Yalnız bir gün dalgıçlardan biri, kemerine bir miktar para yerleştirmiş olarak tekneye dönmüştü. Yanlarında bir Japon vardı. Birden paralar yere dökülünce dalgıç, Japon' un kendisini fena şekilde hırpalayacağından korktuysa da, Japon süratle etrafını kolaçan edip, paraların bir kısmını avuçladı ve cebine doldurarak oradan uzaklaştı. Bu, hepsini şaşkına çeviren bir olay oldu!

Temmuz ayında, Yosobe, dalgıçların birkaç hafta dinlenmelerini kabul etmiş ve ekip, Manila'ya dönmüştü. Günler böylece devam etti. Amerikalılar planlarını genişlettiler.

Temmuzun son günlerinde dalışlar tekrar başladı. 3 ağustosta ekibe R. C. Sheats, C. Anderson ve G. Chopchick isimli üç Amerikalı dalgıç daha ilâve edildi. Ağustos ayına kadar ancak 28 sandık çıkartılmıştı. Maamafih, 28 sandıkta 88.000 dolarlık gümüş bulunacağına, sandıkları

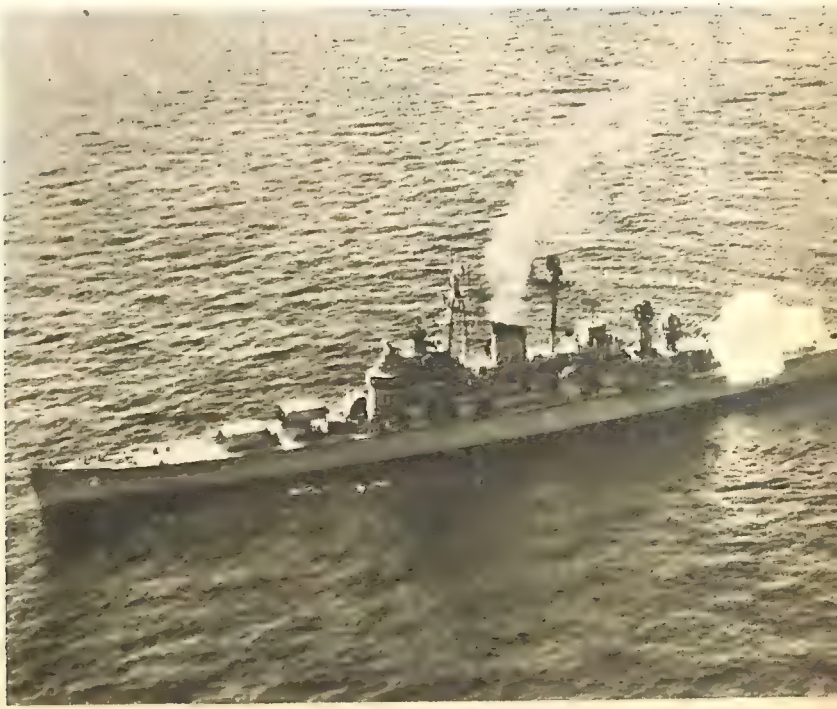

Amerikalılar, savaştan sonra Filipin sularında araştırma yapmışlardı.

dipte hasara uğrattıklarından, ancak 55.000 dolarlık gümüş alınabilmişti! Sandıkların kırılan kenarlarından, satha çıkıncaya kadar akan paralar, dipte sandığın yükselişini seyreden dalgıç için eğlendirici bir para yağmuru oluyordu. Fakat bu, ileride hazinenin önemli bir kısmının kaybolmasına sebep teşkil etti.

BİR SABOTAJ...

4 ağustos gecesi hava birden bozdu ve Filipinler'in meşhur kasırgası her yeri sarmaya başladı. Fırtınadan korunabilmek için North Dock'a sığınıldı. Sabahleyin tayfun bütün şiddetiyle esiyor ve her şeyi tahrip ediyordu. Yağmur o derece şiddetle yağmaktaydı ki, etraf bir su duvarı altında kalmış gibi görülmez olmuştu. Dalgıç Sauers, arkadaşlarının yardımı ile dalgıç teknesine yaklaştı ve halatlarını birkaç bıçak darbesiyle parçaladı. Başıboş kalan tekne kısa zamanda açıldı ve gözden kayboldu. Japonlar tekneyi Corregidor sahillerinde devrilmiş olarak buldular. Fakat hiç birinin aklına, Amerikalılar'ın sabotaj yaptıkları gelmedi. Tekne harap bir haldeydi ve kurtarılamadı. O zaman üzerindeki cihazlardan kullanılabilir durumda olanlar söküldü ve yeni bir tekneye monte edilmeye başlandı.

Yeni dalgıç teknesi, 25 ağustosta hazır oldu. Bir hafta sonra da Japonlar, Moro denilen altı inci dalgıcını takviye olarak getirdiler. Mindanao'dan gelen bu dalgıçlar, kendi tekneleriyle beraber, çalışmalara katıldılar. Bir ara Solomon ve Sheat, onların teknelerine gitti. İhtiyatlı hareket ederek harbin gidişi hakkında bazı haberler temin etmeye çalıştılar. Morolar, Amerikalılar'ın durumlarının düzelmekte olduğunu ve harbi kazanacaklarını söylemekteydiler. Bu samimî görünüşten cesaret alan Amerikalılar onlarla anlaştı. Amerikalılar günde kaç sandık çıkarırsa, Morolar da o kadar sandık çıkaracaklardı.

Morolar, 7 eylülde dalışa başladılar. İlk günlerde anlaşmalarına göre, aynı miktar sandık çıkardıkları halde, üç Moro sonradan hakikî çehrelerini ortaya koyarak günde 17 sandık çıkarmaya başladılar. Japonlar, Morolar'ın çalışma tarzını görünce, Amerikalılar'dan şüphelenmişler ve artık sert muamele etmeye başlamışlardı.

Amerikalılar, iki buçuk ayda yalnız 97 sandık çıkarmıştı ve bu sandıklardaki pesoların değeri ancak 220.000 dolardı. Halbuki dipte milyonlar yatıyordu. Bu sebepledir ki, Japonlar, Amerikalılar'ı 27 eylülden sonra daldırtmadı ve yardımcı işlerde kullandı.

Sonbahar ile havalar ağır ağır değişmekteydi. Amerikalılar, başka yerlere sevkedildiler. Moro dalgıçları, hazineyi çıkartmaya devam etti. 1942 ekim ayına kadar 700.000 dolar değerinde gümüş çıkardılar. Amerikalı ve Filipinli dalgıçların çıkardıkları pesolar da buna ilâve edilirse, hepsi bir milyon dolarlık gümüş ediyordu.

HARBİN SONU

Amerikalı dalgıçlar, harbin sonlarına doğru Japonya'ya götürüldüler. Ne garip bir tesadüftür ki, onları taşıyan nakliye gemisi, bir Amerikan denizaltısı tarafından batırıldı ve Chopchick hariç, diğerleri kurtuldu.

Sene 1944 olmuştu. Amerikalılar, Japonlar'ı, Pasifik'teki adalardan, atollere kadar sürdüler ve perişan ettiler. 20 ekim 1944'te Filipinler'e kadar ulaşan Amerikan birlikleri Samar, Leyte, Srigau Kanalı, Mindoro adaları, deniz ve kara muharebelerinde, Japonlar'ı Pearl Harbour'un hıncı içinde yok ederek ilerledi.

4 şubat günü Filipinler tamamen işgal edilmişti.

1945 martında Amerikan deniz kuvvetlerinin 7. filosu, Manila'ya demirledi ve kurtarma teşkilâtı, önce limandaki batıkları ve mayınları temizlemeye başladı. Limanın tehlikesiz hale getirilmesi, mayıs ayının sonuna kadar sürdü. Nihayet AN-35 işaretli Teak isimli dalgıç gemisi hazineyi çıkarmaya tahsis edildi.

16 haziranda çalışmalar başlamıştı. İlk hafta içinde 16.000 peso çıkarıldı. Müteakip hafta 26.000 peso toplandı. Fakat, bulunanlar, esas hazineye nazaran çok cüz'i miktarlar teşkil etmekteydiler. Teak'in çalışmaları 12 kasım 1945'e kadar devam etti ve bu müddet zarfında 3.000.000 peso bulunabildi. Teak'in görevi artık sona ermişti. Yerini AN-20 işaretli Elder isimli bir diğer gemiye terketti.

Amerikan Deniz Kuvvetleri'nin Filipin devlet hazinesini çıkarma ameliyesi, 1 nisan 1946'ya kadar devam etti. Savaşın bitmesi üzerine A.B.D., dalışları durdurdu.

Artık batık hazinenin çıkartılması, Filipin hükümetine ait bir iş olarak kalıyordu.

1942'den 1946'ya kadar çıkarılmış olan peso adedi takriben 7 milyon civarındadır. Hazineye ait pesolar 17.000.000 olduğuna göre, hazinenin çoğu dipte kalmış demektir. Filipin hükümeti, bu kalan hazineyi çıkartmak için 1947'de iki Amerikan dalgıcını kiralamışsa da, çok miktarda peso elde edilememiştir.

Bugün hâlâ Caballo Körfezi'nde, değeri beş milyon civarında bir gümüş hazine yatmakta ve günden güne dağılarak kumlara gömülmektedir.

TARİHE AKAN BİR AY

Ağustos 1967

1 AĞUSTOS

Yurtta depremler aralıklı olarak devam ediyor. Sakarya'da halk korkudan eve girememektedir.

● Ord. Prof. Ferit Hakkı Saymen, bir kalb krizi sonucu vefat etti. Saymen, Medenî Hukuk ve İş Hukuku alanlarında değerli eserler vermiş bir ilim adamımızdı.

3 AĞUSTOS

Sosyal Sigortalar Kurumu'nun 32 ili kapsayan 18 şubesindeki 7 000 memur ve hizmetli greve başladı.

5 AĞUSTOS

Elâzığ'dan İstanbul'a gitmekte olan bir otobüs, Malatya yakınlarında devrilmiş, 11 kişi ölmüş, 18 yolcu da yaralanmıştır.

● Konya Altınapa Barajı, Başbakan tarafından dün törenle açıldı. Demirel, aynı zamanda alüminyum tesislerinin de temelini attı.

10 AĞUSTOS

İnterpol, yurdumuzdaki tarihî eser kaçakçılığı için soruşturma açtı.

11 AĞUSTOS

Bir süre önce, bir firmanın İtalya'ya ihraç edip de İtalyanlar tarafından karışıktır gerekçesiyle iade edilen zeytinyağlar tahlil edilecek.

12 AĞUSTOS

Yeni İş Kanunu, bugün Resmî Gazete'de yayınlanarak, yürürlüğe girdi. Kanun hükümleri arasında, Bölge Çalışma Müdürlükleri'ne ihbar yapmadan işçi çıkaran işverenler hakkında cezaî müeyyideler var.

17 AĞUSTOS

TPAO'na ait 580 milyon liraya mal olacak Aliağa rafinerisinin temeli, Başbakan Demirel tarafından atıldı.

18 AĞUSTOS

İtalya'ya karışık yağ ihraç eden sanıklar için savcılık dâva açtı.

21 AĞUSTOS

Amerika'nın iki şehrinde zenciler yine ayaklandılar.

24 AĞUSTOS

Ticaret Bakanlığı, aldığı bir kararla, bakkallarda ve pazarlarda açık zeytinyağı satışını yasakladı.

25 AĞUSTOS

Atatürk'ün teşviki ile 1924 yılında bir milyon lira sermayeyle kurulan Türkiye İş Bankası 43. hizmet yılını tamamladı.

26 AĞUSTOS

Bir süre önce çalışmalarına başlayan Yüksek Askerî Şûra, görüşmelerini bitirdi ve 6 korgeneral ve 1 koramiralin terfilerini onayladı. 52 albay da tuğgeneral oldu.

● Kıbrıs'ta mücahitlerle Rum polisi 2 saat kadar çarpıştı. Olay, güneydeki Limasol şehrinde cereyan etti. İki tarafın da kaybı yok.

28 AĞUSTOS

Belediye Başkanı Haşim İşcan, Küçükköy ve Ayazağa'da yapılacak «Çöp İmha» fabrikasının temelini attı. Her bir fabrika 450 ton kapasitelidir ve belediye çöpten yılda 15 milyon lira gelir sağlayacaktır.

30 AĞUSTOS

Başkumandanlık Meydan Muharebesi'nin 45. yıldönümü bugün törenlerle kutlandı. 45 yıl önce Atatürk'ün «İlk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri» emrini alan ordumuz, 9 eylül'de İzmir'i kurtararak, bu emrini yerine getirmişti. Bu münasebetle Cumhurbaşkanı C. Sunay, Başbakan Süleyman Demirel ve parti liderleri birer mesaj yayınladılar.

● Millî Eğitim Bakanı İlhami Ertem, yaptığı bir basın toplantısında, bu yıl orta ve liselere 59 bin yeni öğrencinin alınacağını açıkladı.

Resimlerle

ESKİ İSTANBUL

Karaköy'den Yenicami'nin görünüşü. Yalnız, 50 yıl kadar önce çekilmiş bir fotoğraf bu. Bugün, sahildeki binalar yıktırılmış, asfalt yol yapılmıştır (yukarıda). Küfeyle karpuz taşıyan hamallar, İstanbul'un iki yakasını birleştirmeye çalışan yandan çarklı bir vapur. Bu da, İstanbul'un en azından yarım asır öncesi (sağda).

Taksim'deki Cumhuriyet Meydanı. Yıl, 1935. Tam 32 yıl önce. Bugün Cumhuriyet Meydanı tanınmayacak kadar değişmiştir.

Üsküdar'da kurulan pazar, İstanbul'un diğer semtlerinde kurulan pazarlardan pek farklı olmazdı. Pazarcılar, civardan mallarını getirip burada satarlardı. Bugün de Üsküdar'da cumaları, pazar kurulmaktadır, ama arada öylesine değişiklik vardır ki.

Kasımpaşa iskelesi. İrili ufaklı kayıklar. Haliç vapuru iskeleden kalkmış. Telâşlı insanlar, gidip geliyorlar. Küçük bir çocuk, küfesiyle mal taşımak için bekliyor. Bugünkü Kasımpaşa'dan ne kadar değişik, değil mi?

Lâleli Camii ve Lâleli semtinde fazla bir değişiklik yoktur. Sadece caminin iki yanında yeni dükkânlar yapılmıştır.

Yaz sıcağı iyice bastırmış, cami avlusunda her ne kadar ağaçlar varsa da, insanın uykusu geliyor. Adamcağız, koca bir ağacın gölgesine masayı koymuş, esanslar, dinî kitaplar satıyor. Bugün de, bu manzaraya raslamak mümkün, ama kıyafetler değişik.

— Çengeli takdık ama, akıntı kuvvetli, bir türlü gelmiyor.

1909 karikatürleri

Nazır: — Efendimiz bekliyor, niçin çalmıyorsunuz

— Akord ediyoruz.

— Canım şimdi çalın da, akordunu sonra boş vaktinizde yaparsınız.

Genç Mısırlılar, İngiltere işgalini protesto ediyor.

Eski zaptiye: — Efendim, rica ederim yolda bir polise rasladınız mı?
— Hayır.
— Öyleyse, uçlanın mangizleri bakalım.

— Söyle bakayım, bugün meclis-i mebusanda ne yaptınız?
— Bütçe.
— Bütçe nedir?
— Ben ne bileyim daha yapmadık ki.

— Çalmasını biliyorsun ama, bakalım nasıl oynayacaksın?

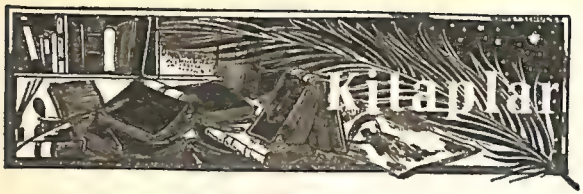

Arasında

Köroğlu

Mr. Jacobson'un kitabındaki Köroğlu

Amerika'nın meşhur Utah Üniversitesi, «Orta Doğu İlimleri» öğretim üyelerinden Joseph S. Jacobson, «Köroğlu» nu ders kitabı olarak İngilizce'ye tercüme etmiştir. Bu vadideki kıymetli çalışmaları ile Türkiye'de de tanınmış, Türk dili bilgini Mr. Joseph S. Jacobson'un İngilizce'ye çevirdiği Köroğlu'nun Türkçesi, Hikmet Feridun Es tarafından yazılmış ve bundan bir müddet önce, Hayat mecmuasında tefrika edilmişti. Jacobson'un kitabında, eserin hem Türkçesi, hem de İngilizce'si yer almıştır. Ayrıca, her fasıldan sonra öğrencilere sorulmak üzere meselâ:

1 — Kız sazını alıp Hasan Bey'e ne anlattı?
2 — Köroğlu ne sordu?
3 — Bolu Beyi'nin bahçesinde hangi çiçekler vardı?
4 — Köroğlu'nun atı ne renkti?

tarzında sorular ve kitabın nihayetinde de bir lugatçe ile bir atasözü kısmı vardır. Kitapta ayrıca Nurullah Ataç'ın kısa bir yazısı ile Türkçe'den bazı örnekler verilmiştir.

Prof. Dr. Fahir İZ, **Eski Türk Edebiyatında Nazım, XIII. Yüzyıldan, XIX. Yüzyıl Ortalarına Kadar Yazmalardan Seçilmiş Metinler,** I. Cilt, I. Bölüm, İstanbul, 1966, Küçükaydın Matbaası, Üniversite Eski Türk Edebiyatı öğrencileri için ders kitabı, 532 sayfa, 50 TL.

Prof. Fahir İz'in bir eserini, geçen sayımızda tanıtmıştım. Geçen sayımızda tanıtılan bu kitap, **Türk Edebiyatı'nda Nesir'** in ilk cildi idi. Müellifin hazırladığı Türk Edebiyatı tarihinin nesre ait metinler kısmının ilk cildini teşkil ediyordu. Şimdi takdim edeceğimiz eser, nazma ait metin ciltlerinin ilkidir: İlk cildin, ilk bölümü. İkinci bölümün de baskısı tamamlanmak üzeredir.

Değerli Türk dili ve edebiyatı bilgini, elimizdeki bu antoloji cildinde, mesnevî formu dışında kalan formlardan on binlerce beyit seçmiş ve hepsini Arap harfleri ile yayınlamış. Her metnin hangi yazmadan alındığı, ayrı ayrı işaret edilmiş. İlk 128 sayfada, kasîde formunda şiirler yer alıyor. Sonra gazel formu geliyor (s. 129-440). Bilindiği gibi gazel, klasik Türk şiirinin en mühim ve en çok kullanılmış formudur. Sonra musammat, rubâî, tuyuğ ve kıt'alardan örnekler veriliyor.

Eserde, bilhassa ilk asırlar üzerinde durulmuş. XVI. asırdan sonra gelen şairlerden daha az örnek alınmış. Bu şekilde, 150 kadar şairimizden seçmeler yapılmış. Şiirlerden bazıları, şimdiye kadar hiç bir yerde yayınlanmamış parçalar.

Prof. İz'in bu eseri, Türk edebiyatı tarihi üzerindeki muazzam çalışmasının, değerli ve büyük bir parçasını teşkil ediyor.

Y. Ö.

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Ünsal Aktaş (Yenimahalle - Ankara)

II. Bâyezid'in Cem Sultan'ı yenmesinde hangi Kırım hanının yardımı oldu?

Hiçbir Kırım hanının. Siz, Yavuz'un, babası II. Bâyezid'e isyanında kendisini destekleyen kayınpederi Kırım hanı Mengli Giray'la, Cem olaylarını karıştırıyorsunuz. — Arkeolog olmak için, lise tahsilinden sonra, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi veya Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'nde ilgili dallardan birine girip bitirmeniz icab eder.

Muhsin Karaca (Torbalı - İzmir)

Millî marşımızı seçmek için yapılan ve Mehmed Âkif'in birinci geldiği müsabakaya katılan, diğer şairlerin şiirlerini toplayan bir kitap var mıdır? Atatürk'ün Kocatepe'ye çıkışını gösteren resim nasıl çekilmiştir?

Böyle bir kitap yoktur. — Atatürk'ün Kocatepe'deki resimlerinin bir fotomontaj olduğunu, o resimleri çeken, Atatürk'ün fotoğraf subayı Esad Tengizman bize söylemişti.

İlhan Çeneli (Hayrabolu - Tekirdağ)

Liseyi bitirdim. Tarihçi olmak istiyorum. Ne yapayım?

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi tarih dalına giriniz. Arap harflerini hızla öğrenmeye ve Osmanlıca çalışmaya başlayınız. Eğer tarihte seçeceğiniz ihtisas dalı Farsça ile ilgili ise, Farsça'yı şimdiden öğrenmeye başlamanız hiç de erken değildir. Meselâ, Türk tarihinin hemen bütün mevzuları için Farsça size lâzım olacaktır. Edebiyat tarihimize ait arada bir yazılar koyuyoruz. Redhouse'ın Osmanlıca - Türkçe lugati yoktur. İngilizce - Türkçe (Osmanlıca) ve Türkçe (Osmanlıca) - İngilizce gayet mufassal lugatleri vardır. Diğer suallerinize cevap veremediğimiz için herhalde bizi affedersiniz.

Nebil Çaycıgil (Bursa)

Milliyetçi hisleriniz saygıya değer. Ancak, cevabını istediğiniz sualler tamamen siyasî mahiyettedir.

Ahmet Karakirpik (Ortaköy - İstanbul)

Atatürk, ne sıfatla Samsun'a ayak bastı?

Geniş salâhiyetlerle IX. Ordu müfettişi olarak. Bu tayini, Harbiye Nezareti yaptı. Sadrâzam ve hükümdar tasdik etti. — Sorduğunuz, sınırda kurşuna dizilme olayı gerçektir.

Muzaffer Erman (Aksaray - İstanbul)

Osmanlı padişahlarının hepsi sakallı mıdır?

Şehzadeler sakal bırakmazlardı. Tahta geçen şehzade sakal koyuverirdi. Yalnız Yavuz Sultan Selim, II. Osman ve VI. Mehmed Vahideddin, sakal bırakmamışlardır. Bunların yalnız bıyıkları vardı.

Mehmet Kopal (Turhal - Tokat)

Türkiye'de ilk namaz ne zaman kılındı?

Bugünkü Türkiye'yi teşkil eden topraklara Müslüman Araplar, daha Hazret-i Ömer zamanında (634 - 644) eriştiler. Güneydoğu Anadolu'da bir şerit, Müslümanlar'ın eline geçti. O zamandan itibaren Türkiye'de namaz kılınmaya başlanmıştır. Asıl Anadolu'yu 1071'den sonra Selçuklu Türkleri fethedip İslâm dinini hâkim kıldılar.

Zafer Veziroğlu (Salihli - Manisa)

Uyvar, hangi tarihte ve nasıl fethedildi? İstanbul'un muhasarası sırasında Vezîr-i âzam Çandarlı-zâde Halil Paşa'nın Bizans lehine hareket ettiği doğru mu?

Şimdi Çekoslovakya'da kalan o çağların en müstahkem kalelerinden Uyvar (Slovakça: Nove Zamky, Almanca: Neuhausel, Macarsa: Ujvar), Sadrâzam ve Serdâr-ı Ekrem Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa tarafından 24 eylül 1663 günü Almanlar'dan fethedildi. Köprülü-zâde bu tarihte henüz 28 yaşındaydı. 30 kadar Alman kalesiyle beraber fethedilen Uyvar'ın düşmesi, Avrupa'da büyük akisler yaptı. «Uyvar önünde Türk gibi» sözü Avrupa'da cesaret, metanet ve beceriklilik için söylenen bir vecize haline geldi. «Allaah mu'în oldû feth eyledik Uyvâr'ı» mısraı, bu olaya tarih düşürüldü. Sefere katılan Üsküdarlı Ahmed adlı bir halk şairi şu mısraları söyledi:

Görünüz kudretini Perverdigâr'ın — Cümleden üst etdi Âl-i Osmân'ı — Müyesser eyleyip fethin Uyvar'ın — Şâd-u handân etdi Mehemmed Hân'ı.

Bu sırada tahta bulunan IV. Sultan Mehmed Han, 22 yaşındaydı. Uyvar fethi üzerinde, Avrupa'da birçok kitap yayınlanmıştır. Türk kaynaklarından Râşid, I. cildinin 41 - 48. sayfalarında en geniş ve orijinal bilgiyi verir.

Çandarlı - zâde, Bizans muhasarasının bütün Avrupa'yı Türkiye'ye karşı birleştireceğinden çekiniyordu. Yoksa Bizans taraftarı değildi. Şerefli, fakat ihtiyatlı bir devlet adamıydı. II. Sultan Mehmed, dehâsı nisbetinde atak ve ileri görüşlü idi. Onun tezi başarı kazandı. Çandarlı-zâde, İstanbul'un Fethi gibi son derece büyük bir başarının karşısında olmakla suçlandı. — Hususî cevap vermiyoruz, özür dileriz.

Mahmut Goloğlu (Ankara)

Trabzon'da Türkler'den önce Rumlar'ın hâkim olduğunu yazmıştınız. Halbuki, Türk fethinden önce Tranbzon halkı Rum değildi. İskit Türkleri'nin ve diğer kavimlerin kalıntısıydı. Sadece imparatorluk hanedanı Rum'du.

Buyurduğunuz gibi olsa da ne değişir? Trabzon halkı, Türkler gelmeden önce Yunanca konuşuyorlardı. Başka ırktan olsalar bile, dil ve milliyet bakımından Rum'laşmışlardı. Bugünkü Yunanlılar'ın, Eski Yunanlılar'la ırk bakımından pek az ilgisi vardır. Fakat, aynı dili konuştukları için «Yunanlı» diyoruz. Binaenaleyh, Türkler'in Trabzon'u Rumlar'dan aldığını söylemek, tarihî bakımdan hata değildir. Bütün Anadolu gibi, Trabzon da Bizans'tan fethedilmiştir. Bu fikrin sizi niçin bu derece rahatsız ettiğini anlayamıyoruz. İskitler'in Türklük'le bir ilgileri de yoktur. İran kavimlerinden biridir. Trabzon imparatorluğu hakkında Türkçe'de Hayat'ın yayınladığı *Türkiye Tarihi*'nin IV. cildinde (s. 188 - 90) bir hulâsa vardır. Bu devlet üzerinde şu iki monografi de klasik olmuştur: Falmerayer, *Geschichte Kaisertums von Trapezunt*, Münih, 1827 ve Miller, *Trebizond, The Last Greek Empire*, Londra, 1920.

Günhan Sarıoğlu (Malatya)

Sokollu Mehmed Paşa'nın milliyeti nedir? Hangi padişah devrinde sadrâzamlık yapmıştır?

Sokollu Mehmed Paşa'nın milliyeti aslen Boşnak'tır. Kanunî'nin son, II. Selim'in (1566 - 1574) tek ve III. Murad'ın ilk sadrâzamıdır. 1565'te eriştiği bu makamdan, 1579'da öldürülerek ayrılmıştır. Bilhassa II. Selim zamanında imparatorluğu, diktatörce salâhiyetlerle idare etmiştir Hakkında geniş tafsilât, Hayat'ın *Türkiye Tarihi*'nin VI, VII ve VIII. ciltlerindedir.

Hasan Orhan (Fethiye - Muğla)

II. Mahmud'un büyüklüğü nereden geliyor? En büyük Türk hükümdarı kimdir? Salâhaddin Eyyûbi ile Nizâmülmülk'ün milliyetleri nedir?

II. Mahmud'un büyüklüğü, dağılması hemen hemen muhakkak olan imparatorluğu, yaptığı ıslahat ve reformlarla, azimli enerjisi ile derleyip toplamasında ve Türkiye'de yenileşme devrini kesin ve başarılı şekilde açmasındadır. XIX. asır başlarında Osmanlı devleti dağılsaydı, bugün Anadolu'yu muhafaza edebileceğimiz bile şüpheli olurdu. Büyüklük yalnız fütuhatla olmaz. — Bizce her bakımdan en büyük Türk hükümdarı, Fâtih Sultan Mehmed Han'dır. — Salâhaddin Eyyûbî, aslen Kürt olmakla beraber, bir Türk subayı olarak yetişmiş ve sonra Arap ülkelerinde faaliyette bulunmuş, hanedanı da Arap sayılagelmiştir. Nizâmülmülk, Fars (İranlı) asıllıdır. — Diğer sorularınıza yer darlığından cevap veremiyoruz. Hele son sorunuz, tamamen siyasî mahiyettedir.

Dr. Mecdi Başkurt

Şeyh Bedreddin nerelidir?

Şeyh Bedreddin Simâvî, Dimetoka'nın kuzeyinde, Edirne yakınlarında bir kale olan Şimavna'da doğmuştur. Batı Anadolu'daki Simav'la ilgisi yoktur. Bilhassa son zamanlarda çıkan ansiklopedik eserlerdeki büyük yanlışlardan şikâyette haklısınız? Ne yapalım? Türkiye'de vasat budur.

İstanbul'un yer adlarıyla ilgili folkloru üzerine yazılmış ilk büyük eser

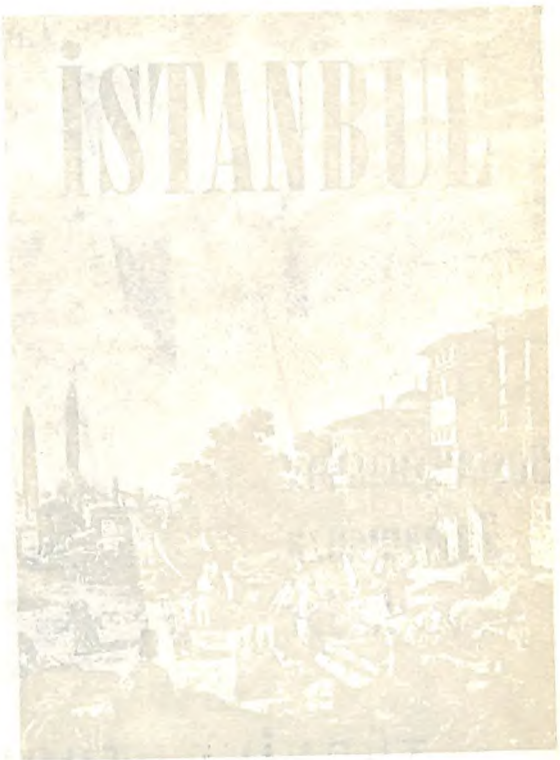

Yer adları ve yer adlarına bağlı folklor bilgileriyle

İSTANBUL

Hayat yayınlarının sizlere takdim ettiği bu kitap, tanınmış folklorcularımızdan **Mehmet Halit Bayrı'nın** hazırlayıp, hayatta iken yayımlamaya imkân bulamadığı en ilgi çekici eserlerinden biridir.

ESKİ ve YENİ İSTANBUL'u gösteren birçok siyah-beyaz ve renkli desen, gravür, fotoğraf ve tablolarla süslü bulunan bu eserde, İstanbul hakkındaki birçok sorularınızın cevabını bulacaksınız. Fiyatı ciltli: 15 liradır.

Başlangıcından Zamanımıza Kadar

TÜRKİYE TARİHİ

Yazan: T. YILMAZ ÖZTUNA

12 Cilt

Her cilt renkli karton kapak içinde 304 sayfa ve 7,5 liradır. 3.666 sayfa tutan 12 cildin tamamında yüzlerce tifdruk baskı resim, harita ve liste vardır.

Mevcudu kalmayan ilk beş cilt yeniden basılarak satışa çıkarılmıştır.

Genel Dağıtım: BATEŞ Bayilik Teşkilâtı
Cağaloğlu - İstanbul